Сергей Иванов

История на ранносредновековните българи

МЕЖДУНАРОДНА АКАДЕМИЯ
ПО БЪЛГАРОЗНАНИЕ, ИНОВАЦИИ И КУЛТУРА

акад. Сергей Иванов

История на ранносредновековните българи - V-VII век

София, 2006

ISBN - 10: 954-91707-6-4
ISBN - 13: 978-954-91707-6-4

акад. Сергей Иванов
История на ранносредновековните българи - V-VII век

Българска
Първо издание
Редактор акад. Владимир Цонев
Формат 60/84/16
Печатни коли 7
Предпечатна подготовка "ПАМАР"
Печатница "Виктория - Друг"
Издава: Международна академия по българознание, иновации и култура

ВЪВЕДЕНИЕ

Многопластов, многовековен и достолепен е историческият път на ранносредновековните българи. Периодът V-VII век на нашите предци е период на завършен преход от Античността към Средновековието, на окончателното завръщане на територията на Европа и Балканите на преобладаващата част от българското население от изток.

Величава е историята на кидаритската и ефталитска държави, на оногундурите в Кавказ и особено на кутригурите и утигурите - първите от които достигнали не само балканските територии, но и Панония, заедно със сродните им авари. Част от тях - главно утигурите и други племена, оставили героични страници от своя живот в рамките на Тюркските (Източен и Западен) каганати.

В аналите на историята на ранносредновековните българи вековечно ще стоят делата на българските владетели - кан Мундо и кан Еран (Ирник) - вожд на оногундурите, обединил българските племена в Кавказ, дългогодишен владетел на Авитохолова България. Наред с тях стоят имената на кан Руа и кан Атила - легендарни предводители на Българо-хунския племенен съюз. Името на Атила е свързано с превръщането на Съюза в най-могъщата за времето си империя - Българо-хунската, приела по-късно названието Стара Велика България. Не по-малко величави в ранносредновековната българска история са владетелите кан Ирник, кан Гундо Буза, кан Драгун, кан Заберган, кан Борис Мугел, кан Боян Челебир, кан Тубджак (Аскел) и особено Бат Органа (Гостун), кан Шамбат и кан Кубрат.

Историята на Ирникова България (период от 150 години), на държавата Дулоба - създадена от кан Шамбат и Стара Велика България на кан Кубрат са апотеоз на ранносредновековната култура, история и цивилизация на българите по пътя им към тяхната исконна прародина на Балканите. Наред с всичко това продължават битките и историческите пътища на българите от рода Ашина (Асеня) в рамките на тюркските каганати.

И докато на изток все повече се развива българската държавност, то и на Балканите - мизи, шопи, траки и македонци също продължават да отстояват своя произход, древната си цивилизация и култура. Особено величествен е походът на древните гети, наречени несправедливо по-късно от историците готи, завзели територии почти из цяла Западна Европа и оставили траен отпечатък върху по-нататъшното й историческо и културно развитие.

Смъртта на кан Кубрат и последвалите нападения на хазарите разделят на няколко държави Стара Велика България - тези на кот-

рагите - Волжка България и на българите от Батбаяновата Черна България. Алцековите и Аспаруховите българи за дълго ще са централните актьори в ранносредновековната история на Европа. По един уникален, нетърпящ възражения начин, с решителни действия кан Аспарух обединява оногундури, кутригури, мизи, шопи, траки и други племена в единна Дунавска България, присъединявайки към владенията в Украйна, Молдова и Южна Русия територии от тогавашна Дакия и на север от Дунава в днешна България.

Краят на Стара Велика България поставя началото на Аспаруховa България - страната на Първото българско канство с престолнина на територията на днешна България - Плиска. Така българите се завръщат в своята древна прародина, а в земите на днешна Русия се изграждат нови държави, в които остават да живеят няколко милиона българи. На практика се поставя началото на нов общобългарски девиз: "**Няколко държави с една цел - духовно единение**", който сега, в XXI век се превръща в национален идеал. Постигането на този идеал е от съществено значение за всички българи по света.

Ние българите, от чийто древен родов корен водят произхода си славяните, не случайно считаме, че сме с мисия на духовни водачи на цялата славянска общност. Като членове на тази общност, даваме съществен принос за нейния просперитет още с единението на българите от съвременните български земи и тези в Южна Русия, Румъния, Украйна, Молдова, Македония. Не случайно в териториите на Аспарухова България се вливат и немалко славяни.

Тази историческа истина не може да се изтрие от паметта на един народ с хилядолетни корени, култура и история, с особено значение за развитието на целия свят.

Всички български държави от Авитохол до Аспарух не са нови, а са пряко продължение една на друга, с директна историческа приемственост на величавите български култура и държавност. Днешните съвременни българи помнят и ще претворяват и в бъдеще в реални дела този хилядолетен исторически опит и достолепие!

Авторът

СРЕДНОВЕКОВНИТЕ БЪЛГАРИ ОТ БАЛКАНИТЕ, КАВКАЗКИТЕ ЗЕМИ, КИДАРИТСКАТА ДЪРЖАВА - БОЛО И ИМПЕРИЯТА НА ЕФТАЛИТИТЕ (ОНОГУНДУРИ)

На 23.03.408 г. римският император Хонорий (393-423 г.) издава заповед, с която обявява военачалника си Стилихон за предател и разпорежда убийството му. Тридесет хиляди души българи, които били под негово командване, успяват след предприетите срещу тях изстъпления да се върнат в Панония. Съветниците на младия византийски император Теодосий отказват да плащат договорения данък на българите, с което се слага край на миролюбивата политика на Мундо (бащата на Атила). Той е сменен от брат си Руа.

Руа изпраща две армии, едната от които преминава Дунав и обсажда Кастра Мартис (Кула), жителите на който се предават. Втората армия тръгва от Добруджа и в Тракия се среща с другата армия. В резултат на това след преговори с Теодосий II е сключен договор, с който се възстановява данъкът, заплащан на българския владетел.

В 410 г. готите (гетите) превзели Рим, но водачът им Аларих не можал да се справи с непредвидените жажда и глад в града. Аларих починал внезапно и бива заместен от шурея си Атаулф (Атавулф). С помощта на Хонорий българите изтласкват готите от Рим в Галия. В областта Тулуза те основават свое кралство. Връщането на българите на територията на Българо-хунския съюз и връщането на Атила означава край на войната.

Между владетелите на двете части на Римската империя възникват разногласия. Българите допускат да бъдат въвлечени в това противоборство. Те започват да строят свои кораби в Кримския полуостров с майстори от византийската колония Херсон, с цел изграждане на собствен флот в Черно море за директни действия срещу Византия. Теодосий II успява да залови своите поданици - строителите на корабите на българите и да ги хвърли в тъмница. Започната е подготовка за нападение над Рим, но кан Руа изчаква удобен момент за нападение. По молба на Хонорий през 422 г. Руа започва да опустошава Мизия и Тракия. След смъртта на Хонорий войската провъзгласява за император царедвореца Йоан. Теодосий II не го признава и през 424 г. обявява за римски император петгодишния Флавий под името Валентиниан III. Сгодявайки го за двегодишната си дъщеря, той сключва договор с жената на Хонорий - Плацидия, срещу вечен мир между двете империи тя, като регентка, да се откаже от традиционните претенции на Рим за

Илирия (Далмация). След това той изпраща две армии в Далмация. От своя страна Йоан се договаря с кан Руа през пролетта на 425 г. българите да потеглят след византийските войски, а той да ги изчака на предварително укрепената позиция и по този начин византийците да попаднат в капан.

През пролетта войските на Йоан са разбивани няколко пъти, като даже предатели пленяват самия Йоан, а българите са все още далеч. Българите не влизат в бой и остават на лагер в Ломбардия, като остават верни на Плацидия и осигуряват престола за нея и сина й Енеций. Теодосий II през 425 г., чрез свой пратеник, въвежда на престола в Рим Валентиниан III, а Плацидия за негова регентка.

Плацидия подписва указ, с който предоставя Далмация на Византия, а на кан Руа южнодунавската част на Панония, отнета от България от Октавиан Август. Теодосий II изказва несъгласие с поддръжката на кан Руа и насочва 60-хилядна войска от Италия към Илирия, Мизия и Тракия, където извършва опустошения, но се стига до договор, с който признава анексията и се задължава да плаща ежегоден данък.

След договора от 426 г., поради установения мир с Византия, Хунският (Българо-хунският) съюз се оказал на върха на своята военна мощ. Тази мощ се постига след превземането на Карвуна и Панония, но тя в значителна степен се дължи освен на българите и на остготите (най-многобройното след българите население и родеещо се с тях), а така също и на много други хунорски племена - алани, гепиди, германци, ерули, руси, скити и други. Сред тях имало по-големи и по-малки келтски племена, които били в различни периоди към различни съюзници.

Мирът дал възможност на съюзниците на българите да поставят пред кан Руа своите искания за повече права, съобразно приноса им в досегашните войни. Така се стига до реорганизация в рамките на Съюза. Главното в тази реорганизация било отделянето на българите в самостоятелна територия, преселването на западните готи в южнодунавска Панония, а на гепидите в севернодунавска Панония. Те заели тези области, които били незаселени дотогава от български и други племена. Така Руа слязъл от престола, а неговото място в Съюза **било заето от Атила. Ирник Еран - вождът на оногурите заел българския престол. Тези събития станали на 31 август 429 година**.

Възниква взаимоотношението Българо-хунски съюз - Атила, България - Ирник. **Историята на Атила е добре известна**. В новите времена първото съчинение, в което той е посочен на главно място, е излязлата в Цариград през 1869 г. "История Българска" от

Гаврил Кръстевич. Следва "История на Атила и неговите сподвижници" - два тома от Ахмеди Тиери (Париж, 1874 г.), "Атила - царят на хуните, представен от неговите съвременници" - Х. Хомиер (Берлин, 1981 г.), "История на хуните" - пет тома от Франц Антхайм (Берлин, 1962 г.), четвъртият том от които - "Европейските хуни", е изцяло посветен на Атила, германският епос "Пръстените на Нибелунгите".

В тези съчинения **завоеванията на Атила се представят като могъщо възраждане на Европа - нравствено и биологично**.

Фразата на Атила "Аз съм бич божий" и възклицанието "неукротимата младост на българите" са ярко потвърждение на направената констатация на заслугите на Атила. А оценката на големия английски изследовател е:

"*Той единствен от всички древни владетели и нови завоеватели съедини под властта си обширните царства и господарства на Скития и Германия, които имаха най-обширното пространствено значение... Франките го имаха за страшен неприятел и му се покоряваха във вътрешните работи... На изток мъчно е да се определят владенията на Атила над скитските степи. Може обаче да се каже, че властта му се простирала по бреговете на Волга. Бе победил хана страшните жужени (авари) и сключил мирен договор с Китай... И колчем събираше военните си сили, войските му нарастваха до петстотин или до шестстотин хиляди (конници).*"

Главната резиденция на Атила е била в Севернодунавска Панония - днешният унгарски град Гьор. Резиденция със свещен некропол българският владетел Атила **имал срещу устието на Морава и Банат.** В Банат, в землището Наги Сент Миклош, през 1899 г. е намерено известното на науката Атилово съкровище.

Младши съвладетел е брат му Бледа, а военачалник кавкан Октар - по-малкият му чичо. Първородният му син Елак е канартикин, а предишният кан Руа му е бил съвладетел и пръв съветник. Той води преговорите с Теодосий II до 433 г., които завършват с крайно унизителен договор за последния.

В двора на Атила като дипломати и съветници били вуйчо му Ебарси, Ендекон, Берих (гот), Ела (Ислан), Онегезий (Негиш, Негуш), Орест и Скота, които според византийските източници били избирани. Към двора му имало голяма канцелария на архивари и преводачи. Кореспонденцията си Атила води на гръцки, латински, готски по азбуката на Вулфила (311-383 г.), съставена в Никопол и чрез българското идеографско писмо.

Със защитен тил, поради сключен договор с Византия, Атила

подпомогнал Еций в борбите му с франки, бургунди и източни готи. Опустошавайки Галия и разширявайки владенията си и на запад, и север, допринесъл Западната Римска империя да се окаже крайно опустошена и омаломощена.

В 441 г. Атила внезапно нападнал придунавски град. Обвинявайки епископа на град Марга при устието на река Морава, че е осквернил градовете на българските владетели, той превзел с помощта му града. Теодосий приел всички предложения на Атила, с изключение на връщането на бегълците, поради което една армия на Атила тръгнала от град Марга към днешния Белград и Сирмиум, за да ги съедини с войски от Панония и да проникне, спускайки се на юг, в посока на Адриатическото море. Втората му армия тръгнала на изток, превзема Улпия Ромулиана (Гъмзиград), Каста Мартис (Кула), Бонония (Видин) и Рациария (Арчар). След като се спуснала към Филипопол (Пловдив) и спряла пред Аркадиопол (Люле Бургас), и за да изпревари византийците, превзема и разрушава важната пред Карвуна крепост при Марцианапол (Девня).

Теодосий, в стремежа си да се справи с Атила, предложил съюз на акацирските владетели, обитаващи по това време горното течение на река Висла. Разбирайки за това, Атила избил непокорните акацирски князе и ги поставил под владението на сина си Елак. Същевременно той започнал нова война с Византия през 447 г. С войски на готи и гепиди, начело на които стоял шуреят на Теодосий - Аркадий, той преминал през Дунава и овладял Мизия с Южна Карвуна и цяла Тракия до Галиполи. Друга армия, напредвайки откъм Ниш, завладяла Македония, Тесалия и достигнала до Термопилите, а по-късно сразила двете армии на Теодосий II. През 448 г. византийският император поискал мир, започнал да изплаща данък, но бавел подписването на договора. Поради това Атила прибавил нови искания и връчил ултиматум на Теодосий II. След като разкрил опита на последния да го убие, започнал да изселва византийците от Западна и Източна Мизия и настанил там войски. Това принудило Теодосий II да подпише предложения му договор.

Две години след подписването на договора Теодосий II починал, а новият император Марциан (450-457 г.) потвърдил договора. Поради смъртта на Плацидия в Рим, дъщеря й Хонория предявила на Валентиниан III искане за половината империя и изпратила на Атила годежен пръстен с искане да й окаже помощ. С войска, съставена от гепиди, остготи, алани и българи, Атила се придвижил към Рейн. Заедно с войните от подвластните му тюринги, бургунди, руги, бастарни, ерули, гелони, свеви, нерви и други, армията на Атила нараснала на около 700 хиляди души.

Превземайки Северна Галия през 451 г., армията на Атила превзема Орлеан и спира северно от град Шалон на Марна, подреждайки войските си на Каталунските полета, където става сблъсъкът с войските на Еций и вестготите. На 15 юни след смъртта в битката на краля на вестготите, Еций не посмял да продължи борбата. Атила оттегля част от основните си сили в Галия. По-късно, **през 452 г., Атила съсредоточава войските си към Източните Алпи, преминава в Ломбардия и разрушавайки всичко по пътя завзема Конкордия, Падуа, Виченца, Бергамо, Верона, Мантуа, Бреша, Кремона.** До сблъсък на Еций и Атила не се стигнало, поради сключването на договор от папа Лъв Велики и Атила в гр. Мантуа. Във Венетия, Ломбардия и Лигурия останали големи части от армията на българите.

През 453 г. Атила внезапно починал, с което се слага и краят на неговата империя.

Войните, които водел Атила през 441-443 г., са срещу балканската територия на империята. През 448 г., по молба на Теодосий II, е сключен мирен договор, който става исторически вододел и поставя основите за изграждането на българската държава на юг от Дунава. Според този договор Византия се задължава да отстъпи териториите между град Сингидунум (днешен Белград) до Нове (Свищов) по дължина по дължина "пет дена път" - т.е. до Стара планина, където се установила границата между двете империи. Фоедератите (федерати) са на страната на Атила.

Със смъртта на Атила завършва първият етап от съществуването на българската държава в Европа, влизаща по това време в Хунорска империя. Това са цели четири столетия, през които името, добре известно в Азия, се заменя в Европа с името на хуните, което всява страх и тревога в нейното население. Това е периодът на Авитохолова България.

Масовите заселвания на хуно-българи в земите на днешна България и главно в Добруджа с право са наречени хуно-българско море. Летописецът Клудин от Александрия, починал в 404 г. пише, че Римският "претория перфект" (главнокомандващ) Руфан сключва съюз с "хуни" и "готи", според който хуно-българите и готите (гети) могат да станат фоедерати (охрана) на границите на империята.

Историкът Созомен в книгата "Църковна история" в периода 324-439 г. пише, че Мала Скития е била населена от хуно-българи още по времето на империята на Атила, известна до края на IX век като "Древната Велика България". На юг от Дунав, в днешна Северна България, според Йоан Антиохски събрал армия наемници

от Мала Азия от гети от Европа и малцинство хуни от Тракия. Рим ги превърнал във федерати, като хуните били федерати в диоцеза Тракия. Тези преселения стават стратегия на Византия за преустановяване на военните действия и за наемане на федерати за пазители на империята.

Созомен пише и за трето подред заселване в същите територии на хуно-българи. Според тези съобщения **в 408 г. българско-хунския владетел Июлдин (Илдин) - Мундо (384-408 г.) преминал Дунав в поход срещу римляните (византийците) на юг**. След като византийските управители на Тракия не могли да спрат войските на Улдин и след съгласието на същия на предложението на византийците за мир, последните приели част от военачалниците му, **които заселили в Мизия и Мала Скития на юг от Дунав. Това масово заселване станало през 408 и 409 г.**

Хуно-българските федерати (федерати) на ромейска служба били постоянни проблеми на народностно единство, така било необходимо на българските племена. **Следващите български владетели след Улдин - братята Бледа и Атила винаги при преговори решително настоявали хуно-българските пленници и тези, преминали като федерати или наемници, да бъдат предадени обратно.** Особено показателни са водените от Бледа и Атила преговори с посланиците на ромеите в град Маргус - провинция Мизия на южното крайбрежие на Дунав, там, където в него се влива Морава. Те поискали от ромеите да им върнат всички хуно-българи и в бъдеще да им връщат всички, подведени от тях да отидат за охрана на империята на основание договора от 435 г. Ромеите се задължили да им плащат ежегодно данък по 350 килограма злато.

"*Хуните* - пише Орозий през 418 г. - *пълнеха църквите и на Запада и Изтока*". Прокопий пише, че имало гарнизони на хуно-българи федерати по южното крайбрежие на Дунав в Мизия и за укрепление, носещо името "Унан" - Хунско, намиращо се при днешния Гиген на Дунав.

Християнското свещеничество проявява стремеж да покръсти големи групи от хуно-българите федерати и техните многочислени родове, които заселили масово Северна България и Добруджа.

Историята на княжествата на кушаните под владичеството на ефталитите е изключително важна за историята на Древна Велика България, както и за нейните наследници - Боспорна (Черна), Волжко-Камска и Дунавско-Вардарска България. Хунобългарските монарси Донат (412-420 г.), убит от неизвестни убийци и Харатида (Хораток - 420 г.), един от които е бил щедър дарител на

църквата Св. Фока, са били със седалище в Кримския или Тамански полуостров.

На изток още в началните години на V в., след войната с персите и покоряването им от Шапур II - император на Персия, превръщането на Кушан в сатрапия е факт, но не всички български племена са сложили оръжие.

През 417 г. жужаните, произхождащи от смесването на древните хуни и монголци, създават голяма номадска държава и започват войни с хуните от разпадналата се държава Юе-бан около езерото Балхаш. Намиращи се в съседство с тези хуни тохари се изтеглят на юг. Битката между жужани и хуни е около езерото Баракул, във връзка със земите в град Болуй, където именно в поречието на Завершан се намира древната държава Балхара.

Вождът на юеджите Кидоло, не желаейки да е съсед с жужаните, се придвижва на юг и се установява в град Боло, разположен в Узбекистан, северно от Балх. Народът, създал тази държава, е известен под името кидарити (бриги). Преди преселението си те живеели в Памир. В 420 г. кидаритите имат своя укрепена държава, а през 426-427 г. предприемат война срещу Персия, в която имат успех. Шах Бахрам Гур отстъпва чак до планините на Армения, но после с хитрост и измами минава в настъпление и отблъсква кидаритите до Амударя. Между двете страни е сключен мир. **По същото време - 427 г. в Кавказ вождът на хайландурите (оногури) Еран създава съюз на българите с антиперсийска насоченост. Той обединява живеещите в Кавказ българи, а по-късно и други древнобългарски племена, между които и кидаритите. При затрудненията на Хунския съюз той превръща българската държава в независима от Съюза**, но все още в неговия състав. Той е начело на българския престол от 31 август 429 г. до 455 г.

Кидаритите търсят помощ и при хионитите, които по това време са претърпели неуспех при похода си в Индия. Победените ефталити и кидарити търсят помощ от Византия, с която сключват съюз. Името Византия поддържа антиперсийските настроения в Кавказ.

В 454-456 г. кидарити и ефталити откъсват и разбиват персийците. В същото време Егише-Ирник (Еран) напада в съюз с царя на Баласакан (Кидаритската държава Боло) Персия. Древните българи от Кавказ и българите саки от Боло заедно с ефталитите, при които след смъртта на персийския шах Йездитер II бяга един от синовете му Первоз, се намесват във войната за трона. Первоз овладява престола и през 450 г. сключва мир с кидаритите. Това позволява на ефталитския владетел Хушнавоз Ах Шунвар да из-

върши поход срещу утигурите и кутригурите. Последните през 463 г. окончателно се преселват в Кавказ и сключват договор за съюз с Византия. В същата година **персите нарушават мира и нападат кидаритите. През 468 г. те нападат град Боло и го превземат. Наследникът на Кидар-Кунх заедно с остатъците от своя народ се придвижва към Северна Индия и завладява пет княжества**. Впоследствие в Дористан (Северна Индия) възникват две княжества - Голям и Малък Болуй (съвременен Кашмир) при градовете Гингит и Балистан.

В китайската хроника за кидаритската държава Бей-ши, наречена Боло, се казва:

"*Владетелят на юеджите търпял притеснения от жужаните и преместил своята столица в Боло. След това храбрият цар на юеджите преминал високите планини и завладял Северна Индия, където възникнало царството на малките юеджи.*"

А за началото и края на тази държава е казано:

"*Царят на малките юеджи царувал някога в големите юеджи, но изгонен от хуните, се отделил на запад, а владенията оставил на сина си. Малките юеджи се настаняват на югозапад от Боло.*"

Около 470 г. ефталитите изгонват хионитите окончателно извън пределите на Согиана. Ефталитите завладяват последните остатъци от държавата Боло в оазиса Караш.

В третата част на "Бей-ши" четем:

"*През 424 година някои жители на тази страна Боло идваха в столицата на Китай и обявиха, че могат да отливат цветно стъкло. Около 100 души се научиха от тях на това отливане и цветните стъкла навлязоха в Китай.*"

От тази пасаж личи високата стопанска култура на **някогашните древни племена от единствената кидаритска държава Боло, част от населението на която се преселва в Кавказ. С покоряването и ефталитите стават единствените господари в Азия**. Те се разширяват на запад и включват в своята държава и земите на кидаритите. Това предизвиква безпокойство у персите и те начело с Първоз, забравил че дължи трона си на тях, в 482 година нахлува в земите им. Те били обкръжени в тесните клисури на планината Капет даг и лишени от вода и храна за няколко дни се предават. Ефталитският цар Хушнаваз Ахшунвар великодушно им предлага мир при изгодни условия. Тържествено е сключен договор, скрепен с клетва.

Още през следващата година персите нарушават мирния договор и нападат ефталитската държава. В сраженията загиват самият

шах Първоз и синовете му. Новият шах Кавад подписва унизителен за страната си договор. През 494 г. той е свален от престола, но иска помощ от ефталитите, както предшественика му и те го възстановяват на трона. През целия период на царуването си той поддържа мир с ефталитите, които го подкрепят във войните с Византия.

Цялостният диктат и политика на ефталитската държава е насочен на юг и изток. През 495-497 г. ефталитите присъединяват към държавата си Таримската котловина, Хотан, Куча, Карашар и Таогюй. В "Бей -Ши" е казано:

"*Владетелският дом Йеди* (китайското име на ефталитите) *произлиза от големите юеджи.*"

Потомците на юеджите, ефталитите - съвременните африди, са доста по-светлокожи от съвременните афганистанци. При тях преобладават рижите коси и сините очи. Наричат ги белите Ди по същия начин, по който са наричали автохтонното население около Нян Шан. Прогонени от китайците още през IV в. пр.н.е. ефталити живеят в Памир, където за около 800 години се смесват с местните саки тохари, но запазват по-особения си расов тип.

Родовото им име е "хуа", с което китайците ги свързват с хуните, с които по произход те нямат нищо общо.

През I-II век според "Тарик-Наме-и Харт":

"*Тахмураси син на Хушанг управлява тиранично своя народ в Кандахар. Тогава 5000 човека се преселили към Кабул, но поради лошия климат се изселили в страната на гурите. Там обаче между тях възникнали междуособици и една част са се заселили в мястото, наречено Кушан оливян* (високите кушани). *Предводителят на останалите се наричал Хаятле.*"

Под името Хаятле се разбира Хайтал Ефтал. По времето на Кушанската империя неговото племе се заселва в долината Ефтал. През IV-V в. те имат силна държава, обединила земите и на своите съседи кидаритите с, което застрашават Персийската империя, а по-късно в границите на силната си държава я подкрепят във войните и срещу Византия.

Започвайки придвижването си още в 402 г., заедно с аварите в югозападна посока, те били считани от останалите народи за предни части на аварите. Генезий заявява:

"*Българският монарх, народът на който бил произлязъл от аварите и хазарите, името му Булгар е дало името на народа му*".

Още през 425 г. ефталитите навлизат в империята Кидар. Според японския изследовател Кацуо Еноки:

"*Кидара, според тази част от Уей-ши, отнасяща се за Великите - големите Юех-чих, се оттегля на запад поради атаките*

на Жуан-Жуан. Белите хуни станали много могъщи по времето на Ч'их-лиен К'охан (430 -444 г.) и за пръв път повеждат война срещу Бахрам от Сасанидската династия (420-438 г.). Кидара отстъпва в земите между Аралско и Каспийско морета, където основава новото си селище Балкан (Балкхан) и нахлуват в Задкавказието, откъдето закриват прохода Дариел, известен като Аланската врата".

През 465 г., по молба на Сасанидите, Византия им оказва помощ срещу кидаритите, заплашвайки крепостта Йюроемнах при източния край на Кавказ. През 468 г. при началния поход на една от българските групи на сарагурите в Кавказ към Каспийската врата (прохода Дервент) срещат персийски войски, завръщащи се от нападенията им над кидаритите. Сред авторите, описващи тези събития в античността, името Хефтар (Ефтал/ Хайтал) попада в династията Чдар (Чадар/ Кидар). Булгар - пряк приемник на Кушан, продължава да се споменава само в арменските източници.

След смъртта на сина на Атила Елак, Ирник (Ернак) е съвладетел на българо-хунския съюз заедно с брат си Дингиз (Динцег). Те владеят земите между Стара планина и Дунав. До края на живота си (485 г.) Ирник е владетел и на България. Ето какво пише за това Йордан:

"*... Хернак (Ирник/ Ернак) - по младият син на Атила и придружаващите го избраха за свое поселище отдалечената част на Малка Скития. Енецури Улциндур и неговите родственици заеха Ескус* (неделеч от Гиген), *Утус* (Сомовит), *където р. Вит се влива в Дунав и Алмус* (днешен Лом), *в крайбрежна Дакия по брега на Дунава и множеството хуни* (хуно-българи) *тогава на рояци се настаниха в Ромея* (Източната Римска империя), *техните потомци и до ден днешен са наричани "**сармантози и фосатизи**"*. Започнало ново масово заселване на хуно-българи между р. Дунав и Стара планина. Това заселване се различава от разселването по "покана" на българите-савромати, които живеели до гр. Кула. Тук се заселили и скити садатори от Алтайски произход - съюзници на Денгиз и алани. Всички те се включили в Балканската част на Велика България на Ирник.

За отбрана срещу готите е **изграден Буршан - средище или централно средище на империята на Ирник** в областта на Долна Мизия при днешното селище Бисери куча. Неговото древно наименование е Диногеция. След 893 г. е преименуван на Малки Преслав /Преславец/. И докато селището Бисерики (Бисерикел) е било седалище на Ирник, Бурсиан е било селище на славния владетел на българите Бузан. Победени от остготите на Теодор Велики през

406 г., хуно-българите и ромеи (византийци) са свидетели на пълното разрушаване на селището Буршан. Техният владетел Бузан е бил убит в сражение с оттеглящите се остготи при река Сава.

Верни на своите обичаи, нрави и хунорски разбирания тези българи и хуни, които успели да заемат 3/4 от земите и половината от населението на Европа, оставили на своите врагове грижата да съобщят за тези им дела.

Под властта на българите по това време се намира почти цялата територия на днешна Европейска Русия, цялата останала част от Източна Европа и цяла Средна Европа, а техни войски сновели и водели победоносни войни из целия Балкански полуостров, Италия и днешна Франция. Но тяхната империя обхващала и големи територии в Азия - в киргизките степи и земите на днешен Западен Туркестан. Пределите й се простирали от бреговете на река Рейн до Западен Туркестан включително.

Походите на Атила във Франция и Италия завършили с огромни жертви и показали крайния предел на подвластните народи, участвували с войски в тях, поради което веднага след смъртта му те се оттеглили от империята. **Започнала ерата на Ирник.**

Към последната четвърт на V в. при заплахата на готите (гети) за Византия, нейният император Зенон бил принуден да повика на помощ за пръв път българите (кутригури). Така започват по-честите контакти и сблъсъци с Византия на българските племена. Сведенията за това събитие ни дава Магнус Феликс Енодий (473-521 г.) - автор на крупния панегерик в чест на Теодор Велики - владетел на остготите (гети), в който се възхвалява победата му над българите:

"*Пред очите ми е вождът на българите, повален от десницата ти ... Той не бе убит, за да не изчезне за историята, но той не остана и непокътнат, за да не проявява по-нататък дързост, за да остане там в своето непобедимо племе жив свидетел на твоята сила ... Това е народът, който преди теб е имал всичко, което е пожелавал, народ в който този е придобивал титли, който е купувал благородството с кръвта на неприятеля, в който бойното поле прославя рода, понеже у тях* (българите) *се счита без колебание за по благороден оня, чието оръжие е било повече окървавено в сражение, те са народ, комуто преди битката с тебе не се е случвало да срещне противник, който да му устои и народ, който дълго време е извършвал войните си само с набези. Тях не са ги поставяли в затруднение, както трябва да се очаква, нито планинските масиви, нито изпречилите се реки, нито липсата на храна, понеже смятат, че е достатъчно удоволствието да имат кобилско мляко.*"

Когато говорят за този период, авторите през V-VII век Марцелин, Касиодор Сенатор, Йордан и други не смесват българите и хуните, което говори, че са възприемани от съвременниците им в днешна Западна Европа като различни етноси.

ИРНИКОВА БЪЛГАРИЯ - ДОСТОЕН ПРОДЪЛЖИТЕЛ НА СТАРА ВЕЛИКА АВИТОХОЛОВА БЪЛГАРИЯ

Неочакваната смърт на Атила била знак за започване на сполучливи въстания в Западното крило на империята, като по-голяма част от земите и населението му били загубени безвъзвратно.

При опит да потушат въстанието на гепидите и множество други племена, синовете на Атила били разбити, а най-възрастният от тях - Елак, бил убит. Преди да успеят да стигнат до средищната област на държавата и другите братя, с изключение на Ирник (Хернак, Ирнак) - любимия на Атила най-малък син и Дингизих, били убити.

Дингизих не се отказал от намерението си да потуши въстанието и минавайки с войските си Дунав, навлязъл в пределите на Византийската империя на Балканския полуостров. Той бил убит и обезглавен.

Останалият жив Ирник поставя началото на втория, голям, 150 годишен период от историята на българската държава в Европа.

Според китайския летопис "Вей шу", смятаната от китайците за хонорска държава на утигурите обхващала по това време всички земи на алан-орзите (аланите) не само на изток от р. Дон, но и тези много по-на изток от Волга и Каспийско море с владетел Ирник (Ирнак) - син на Атила. Той поддържал връзки с императорите от династията Вей в Китай, произхождаща от хунорския род Туоба (Дуло).

Допълнението, направено в летописа "Вей шу", напълно доказва идентичността на Ирник като владетел на тези земи. Според него, наследникът на трето поколение на кан-ю Сюн-ну покорил Сук-тан (Судок), старата страна Алцай (алан-орзи) през 452-466 г. бил изпратен от владетеля Хуг-Нгой-Ши за посланик до императора от династията Вей с искане, да бъдат освободени поданиците му търговци. Според редица доказателствата това не може да бъде друг, освен синът на Атила - Ирник - владял по това време земите от Крим, където и тогава, и сега е селището Судок, и на изток, до Исъккул и Кон-дзи - далеч извън пределите, които по онова време е заемал самият български народ.

Със своето ядро в средищната област на империята на изток

от Днепър до Волга или река Урал, на север от Черно море, Кавказ и Каспийско море са били разположени българите. Според Йордан на юг от естите, които живеели на брега на океана (Балтийско море) се намирали акацирите (ак-казари), а на юг от тях, до бреговете на Черно море - българите, обединени в българската държава. Гледани от юг, от Армения, според "Църковна история" на Захарий Ритор в списъка на народите около Кавказ те изглеждат по-различно:

"Страната Балгут с (свой) език, която лежи непосредствено и до вратите на Каспийско море, които са (в) хунска земя. Навътре от вратите бургарите със собствен език, един езически и варварски народ, който има градове, аланите, които имат пет града и от държавата Даду, които живеят в планината и имат замъци; унугур - един народ от чергари; угор сабер, бургар, куртаргар, абар, кхазар, диирмар, сиругур, багарзин, кхулас, абдал, ефталит. Тези (последните) тринадесет народа са чергари и се препитават от месото на добитъка, от рибарството, от диви животни и от оръжие (войни)."

По-точно описание в географията на Широлци около VII в. от Армения сочи:

"На север оттам живеят народите турци и българи, които са наречени по имената на тамошните реки: купи-булгар, дучи-булгар, олхонтор-балкар - преселници, чдар-балкар."

През 468 г. в Северен Китай пада династията Вей, в резултат на което след пратениците на Ирник, изпълнили успешно задачите си, отношенията с Китай не са възобновени.

Периодът Ирник (453-603 г.) исторически двойно по-кратък от периода Авитохол, което говори за могъществото на българската общност през този период, нарушено след смъртта на Атила, в резултат на което се достигнало до разпад на Българо-хунската империя. Много често, както и в случая упадъкът и на българската общност започва веднага след зенита на могъществото ѝ в рамките на Българо-хунската империя, начело на която стои кан Атила по произход от българската династия Дуло. Това е онази династия, чиито водачи То-бан и синът му Мо-тун създават хуно-българския съюз, превърнал се по-късно, след III в. пр.н.е. в могъща империя в сърцето на Азия.

Според Павел Дякон - автора на "Римската история", между 441 и 445 г. Атила опустошава огромни територии от Централна и Югоизточна Европа заедно с брат си Бледа. Той - великият вожд Атила - почувствал се недостъпен, нарушава всички норми и правила на поведение, създадени и съществуващи векове наред. На-

рушено е обичайното право на хунорите и всички древни народи с първична (военна) форма на държавна организация и това поведение става знаково за включените в империята народи и особено за българите. От върха на своята слава империята на българи и хуни тръгва към пропастта на разпада.

Смъртта на Атила освобождава дълго натрупваната енергия от недоволство и омраза към многобройните племенни вождове, кханове и ханове в българо-хунската федерация. Племената на хуните в общността не са толкова много, че да могат да се противопоставят на останалите племена и народи, които се възползват от възникналата обстановка. Славата на великия завоевател угаснала с неговата смърт и за участниците в родово-племенния съюз на българи и хуни и вече не била мотивация за другите племена в него.

Излизането на българите от този съюз и периодът на българската държава начело с двама велики владетели Еран - вожд на оногундурите от Кавказ и сина на Атила - Ернак (455-482 г.) не се покриват с времето на неговия разпад. Плод на близо 800 години специални отношения между хуни и българи от древността до началото на VII век е и малко по-късното излизане на българите от него. Това се дължи на общите владетели от династията Дуло и на общата вяра в бог Тангра, сходните природно-исторически условия на живот, вековното военностратегическо сътрудничество.

През периода Еран и особено на Ирник (Ернак) българската държава започва да се забелязва все по-често на територията на Европа. Тя е изградена и продължава да съществува като федерация на родово-племенни групи на българи и някои други сродни племена и народи.

За съжаление древните летописци пишат само за войни и военни завоевания, за разрушения и беди, а не показват други събития, свързани със стопанските отношения и културния обмен. А древният и средновековен свят са имали и големи хуманни измерения - строителство на пътища и градове, търговия, многобройни занаятчийски и художествени дейности. **Българските племена не са били съизмерими с един и същи начин на живот. Техният бит, култура, етническа обособеност и форма на държавна организация не са били свързани само с хуните. Така например в IV-VI век от н.е. те живеят в култивирана среда от построени от тях градове заедно с алани, евреи и други народи.**

Тяхната миграция определя самобитността им и продължава в период от няколко века с различна интензивност. Същото се наблюдава и с преселенията им към Балканите. Започнали заедно

с хуните, когато част от кутригурите заемат земи в Панония, а друга част заема днешна Добруджа (Скития) в средата на V век компактни маси българи нахлуват и се заселват на полуострова. За едно от първите заселвания говори Манасиевата хроника. Заради нашето родолюбие и самочувствие трябва да знаем, че **още по времето на римския император Анастасий (491-518 г.) българите откриват своя Ерусалим - Охрид**:

"При Анастасий цар започнаха българите да поемат тази земя, преминавайки първо при Бдин (Видин). И първо почнаха да наемат долната земя Охридска, а след това и цялата тази земя."

За известно време след разпада на българо-хунския съюз над северните и северозападни краища на Балканския полуостров господстват остготите, срещу които Византия умело противопоставя трайно уседналите в Панонния и в Западнокарпатските планини българи. Ирник оглавява и започва да устройва българската държава.

Главният северен онгъл с дължина 660 км, свързва река Дунав при Железните врати и Браила, разсичайки горните и средни течения на многобройните реки. Той огражда дясната Западна част на държавата под водачеството на кавхан.

Изграден е по-малък северен окоп с дължина 60 км, свързващ долното течение на река Серет, на изток от долното течение на река Прут, като започва на 40 км северно от Галац от водослива на Румник и Серет.

Южният окоп е с дължина 50 км и свързва река Дунав с Черно море от Черна вода до Кюстенджа - Серет. Той и малкият северен окоп ограждат централното ядро на държавата начело с кана сюбиги.

Североизточен окоп с дължина 600 км огражда лявата източна част на държавата, начело на която е канартикана. Той започва от горното течение на река Прут, пресича средното течение на река Днестър и река Южен Буг и достига долното течение на река Днепър.

Тези окопи с размери - ширина 25 метра и дълбочина 15 метра, както на укрепения ров при град Плиска, са уникални отбранителна съоръжения, през които могат да преминават колони войници, каруци и конници. Тези съоръжения били съставени от първите плавателни канали в Европа за патрулни търговски лодки и други по-големи гребни ветроходни съдове. По протежение на същите са изградени високи землени кули - наблюдателници с огнища за сигнални огньове.

Българската апокрифна литература ни съобщава:

"И този цар прочее насели села и градове ... И този цар сътвори сто могили в земята българска ... И в тези години имаше обилие от всичко."

Самостоятелността на България, освен от "Именник на българските канове", се разбира добре и от византийските летописци. Те по времето на Ирник в 482 г. за първи път сочат българите и България като нещо самостоятелно от българо-хунския съюз.

Изоставяйки общородовото си име хунори, отделилите се от Съюза българи започват да налагат своето име като национално самосъзнание. В коридора покрай главното средище Галац и далеч на север са разположени съюзени с българите племена, между които основните от тях - гали (келти), по-късните славяни.

Според източниците кан Ирник (Еран) като владетел на българи и евреи бил със седалище в делтата на река Дунав и носел титлата кан. Според арменския историк Егише, **това е вождът на оногундурите, обединили в една държава в Кавказ редица по-малки племена, а не малолетният син на Атила. Застава начело на обединена българска държава през 429 г. Той имал трима сина - Онури Давид, Ургури Астрахан и Трингури Монолит**. След смъртта му държавата е разделена на три части, но с управление, както при утигурите и кутригурите, с едни и същи общи учреждения.

Малкият брат кан Монолит оспорил властта на Онури Давид, когото побеждава и отделяйки евреите от българите създава самостоятелно владение. Той създава съюза с Византия, известен на историческите хронисти. Кан Монолит оглавява племето на кутригурите.

В края на IV в. те прекосяват Дунав, което се потвърждава от факта, че през 413 г. Алерих - вожд на гетите (готи) напуска полуострова и се отправя за Италия. Част от неговите племена остават да обитават земите на запад от границата между Източната и Западната Римска империя река Дрин, между Босна и Сърбия.

По това време кана на утигурите Ургури Астрахан владее земите на север от Дунав, но по-късно и той го прекосява и става господар почти на целия полуостров. Голяма част от българското население се заселва на юг от Дунав. **Според преданието именно той обединява всички български племена и създава крило на българската държава на територията на Балканския полуостров, което управлява до 455 г. В чест на неговата победа полуостровът започва да носи името Бал-кан-ски - голям кански полуостров.**

Ако по времето на готите Византия е имала някакво влияние по българските земи, сега, **при владеенето на тези земи от кан Ургури Астрахан след 447 година чак до Цариград, това влияние е сведено до нула**. По този повод професор Златарски пише:

"... Към 30-те години на V век изпъква у съвременните писатели, името не на хуните, а на българите ... към средата на V век българите почват от Черноморските си живелища да играят водеща роля в областта на Средни и Долни Дунав и дотолкова се засилили, че съвременниците им ги считали за непобедими ... хунската власт била вече изчезнала в дадената епоха и на нейно място вече настъпила властта на българите кутигури, чиито владения, заедно с присъединяването на остатъците от западните хуни, вече допирали до границата на Източната империя и затова, те са могли да предприемат такива далечни походи в Панония ..."

И двата рода кутригури и утигури са наследници на Авитохоловите българи, населявали страната Ургури (Булгар - Атил), на чиято територия се е намирал град Астрахан.

Българската държава непрекъснато разширявала своята територия. **Македония е населена от времето на кан Тригури Монолит (442-447 г.).**

Специално, държавническо е отношението на сина на Атила Ирник. Той заема поста на владетел на българската държава след като най-големият му брат Елак и Ирник (Еран) са убити в сражения срещу бунтовниците остготи и гепиди, отхвърлили върховенството на династия Дуло и поделили си през 454 г. Панония. Елак, оглавяващ Българо-хунския съюз, бил убит, а част от разбитата му армия била последвана от населяващите Панония българи и техни съюзници. Владетел на българо-хунския съюз в 454 г. станал вторият по възраст брат на Елак Динцио или Дингиз, а България била оглавена в началото на 455 г.от Ирник, заменил на този пост Еран.

Други двама братя на Ирник - Емнедзар и Узиндур разпрострели властта си на запад от Видин и ставайки съвладетели на Ирник, разширили България на юг от Дунав. Още двама от синовете на Атила - Уго (Вуго) и Искалм последвали пътя на тези свои братя и поискали поселища в Тракия от византийския император.

Известният военачалник кан Докс, начело на българи, алани и други съюзници, заел цяла Източна Мизия, опирайки до Черно море (без Одесос - Варна) и до окопа Черна вода - Кюстенджа. Той дава на Ирник своята сестра за жена, от която в 450 г. се ражда наследника на Ирник.

Прегрупирането на българите и съюзниците им се осъществява до 459 г. и става необезпокоявано от външни врагове, поради междуособици в Рим и Цариград. В 462 г. Дингиз и Ирник са сигурни в разширяването на българо-хунския съюз далеч на изток и България южно от Дунав.

Настъпил раздор между Византия и Дингиз. Армията на Дингиз била разбита през 467 г. През 468 г. той се опитва да нахлуе в Тракия, но е убит. Неговото дело е осъществено от брат му Ирник през 475 г. Тогава престава да съществува българо-хунският съюз, тъй като всички негови членове са приели върховенството на България и Ирник, който починал през 485 г. Кан Ирник (Ернах) овладява долното поречие на Днестър и полуостров Крим, където издига нова престолнина, наречена Алтъноба, в чест на паметните битки за Константинопол и Рим. Върху руините на Авитохолова България кан Ирник създава наново Стара Велика България.

Българските хронисти записват името му като Бел - Кермек - Българския Ирник.

По молба на Зенон - император на Византия, за помощ срещу готите, български "заселници" овладяват Илирия, Македония и Тракия.

В знак на преклонение към държавата му, векове по-късно Теофан и Никифор говорят за Стара Велика България - държавата на Ирник - Българина, прераснала във велика ранносредновековна българска империя.

След период начело с Ирник Българската държава е ръководена от сина на Ирник Гундо Буза (485-500 г.) и внука му Драгун. Тя е могъща сила, владееща земите на север и юг от река Дунав и на север от Черно море. За да се предпази от нея император Анастасий продължил строителството на известната Дълга стена. Той починал в 513 г. и на негово място гвардията издигнала тракиеца Юстин I, който започнал да избива законните наследници и да назначава в Тракия и Илирия хора от хунорски произход.

През 517 г. българи нахлули в долината на Морава и трайно отседнали в нея, превръщайки я в главен опорен пункт и стратегическа база за защита от Византия. Тази западна част на държавата е с център Солун.

След издигането на императорския престол на Юстиниан Велики (527-565 г.) **промени настъпват и на българския престол. На мястото на кан Бел Болх - Драгун (500-528 г.) застава царица Бориска до 530 г.**

Драгун, който дал право на кръстника си да анексира Боспор, при бунт през 528 г. е свален от престола от великите боили. Наследява го Борис Мугел (530-540 г.), след чийто период на властване българската държава в района на Балканите достига апогея на своето величие.

Българското ръководство проявява невероятна стратегическа мисъл, плод на военния му гений. Предприети са два похода срещу Византия, единият насочен към Цариград, а другият - на юг от Солун.

Първият поход е насочен срещу Византийската империя, като огромна конна армия преминава Долни Дунав и завладява земите от Адриатика до околностите на Цариград, включително Беломорска Тракия без Солун. После преминават през Тесалия и Термопилите и нахлуват в южните гръцки острови.

Другият поход с огромна армия на българите бил осъществен в Тракийския Херсонс (днешният Галиполски полуостров), откъдето се прехвърлили и на азиатския бряг на Хелеспонта.

След походите борбата за господство между Византия и българите продължила и през следващите десетилетия. През 540 г. Борис Мугел и съвладетеля му в Мизия претърпели поражение и били убити. За края на тази битка съдим по записаното от Паисий:

"*Затова после във времето на Юстиниан Велики българите нападнали Тракия до Едрене (Одрин). Цар Юстиниан не могъл да им се противопостави, пратил на българите пълна колесница със златото, много ценни дарове и сключил с тях мир, та българите взели данък и от Юстиниана в онова негово славно царство.*"

Съществуването на българската държава и на територията на Балканският полуостров още в началото на Средновековието потвърждават редицата доказателства на историка д-р Ганчо Ценов, почерпени от историческите източници.

В своята хроника от 818 година Теофан Изповедник пише:

"*Нуждно е сега да разправимъ за старината на Хуногундурите, българите и котрагите въ северните преминаеми части на Евксинския понтъ, въ тъй наречения Меотидски каналъ,* (...) *започва тъй наречената река Куфисъ и се повръща (излива) на края на Понтиското море, близо до Некрополитъ, при тъй наречения носъ Криупросопонтъ. Отъ казания Каналъ, гдето започва морето е като река и тече презъ земята на Босфора и Кимерия въ Евксинския каналъ;* (...) *Отъ тоя каналъ покрай р Кофина, дето се лови рибата ксистонъ,* ***българскиятъ (деликатесъ), се простира Стара Голяма България.***"

Интересно е съобщението на Есхил:

"*Ти по тоя начинъ ще стигнешъ, казалъ Прометей, до Кимерискиия носъ, който се мие отъ тесното устие на (Меотидския) каналъ. Него (носа) требва смело да напуснешъ и да преминешъ Меотидския каналъ.*

Това казва Прометей на Ио, като по-рано е казвалъ да премине презъ Кавказката планина, отъ която извирала р. Хебриста, (бълг. Марица), следъ туй да премине Меотидския каналъ.

За кой Кавкасъ се отнася тукъ писаното ще видимъ по-долу отъ това, което пише Прокопи, за Понта и Кавказа."

Прокопий пише:

"Евксинтския Понтъ образува Меотидиския каналъ и тече на лево и надесно отъ него, затова канала се казва Майка на тоя понтъ, това казвали свидетелствуващите, защото той (каналътъ) тече отъ тъй нареченото **Хиеро** *(на устието и златния рогъ), където свършва тоя Понтъ, къмъ Византия въ видъ на река.*

Ясно е значи, че се касае за Босфора презъ където е преплавала Ио отъ Европа за да избяга въ Азия. От подножията на Кавказката планина едни са обърнати къмъ северъ и западъ и се простиратъ презъ земята на **Илириците и Тракиците**, *други са обърнати къмъ югъ и стигатъ до проходите въ които живеятъ* **Хуните** *водятъ къмъ земята на Перси и Ромеите (Гърците) отъ които единия се казва Тцуръ (Чорлу).*

За този именно Кавказъ се отнася това, което е писалъ Есхилъ цитирано по-горе за пътя на Ио."

Всичко това са доказателства от Страбон. Меотидският канал се излива в Понта през Кимериския Босфор, а тоя през Тракиския - в Пропонта, т.е. в Мраморно море.

"Ясно е значи, че тукъ и дума не става за Азовското море, където няма никаква Тракия, никаква Тракия.

До тукъ изложените документи на писатели отъ най-старо време, няколко века преди Христа (Херодотъ, Есхилъ, Страбонъ) и такива отъ V и VI векове, доказватъ, че Древна България е съществувала преди Исперихa, заемала е същото място, което заёма и днесъ, като се е простирала чакъ до Босфора. Че това е така, нека приведемъ шестото поразително безспорно доказателство от Теофана, който пръвъ употребява израза **Стара велика България**.

Описвайки събитията, станали въ 494 г. Теофанъ пише:

Въ тая година (494) и тъй наречените българи, (които живееха) въ **Илирия** *и* **Тракия** *нападаха и се отдръпнаха, преди да ги забележи човекъ.*

Отъ тия редове на Теофана се извлича едно друго важно нещо, а именно, че тия тъй наречени българи за които той пише, по рано са били наричани съ друго име което той не го казва, но трудно ли е да го разберемъ, че то е било **Трако-Илирици** *(старото име на това население, също скити споредъ както ги е наричалъ Херодотъ). Важенъ е факта, че* **много века преди Исперихъ да доведе своите хуно-гундури, на Балканския полуостровъ, въ него е съществувала "Стара голяма България"** *с българи съгласно цитираните неопровержими документи.*

Но не е само това. Днесъ науката разполага съ картата на Блажени Иеронима отъ IV векъ. Издадена е отъ Конрадъ Милеръ въ 1895 г. Въ тая карта **Мизия е наречена България.**

Въ хрониката на владиката **Иоанъ Никейски**, *издадена въ 1883 г. отъ Цотенбергъ, Мизия също така е наречена* **"Провинция България"**. *Тамъ се разказва, че въ 516 г. тракиецътъ Виталиянъ, отъ Шуменъ, възсталналъ срещу императора Анастасий. Последннятъ изпратилъ по море къмъ Варна военоначалника Кирилъ срещу Виталиянъ. Станало сражение между Шуменъ и Варна, следъ което Кирилъ се отеглилъ въ Варна, а Виталиянъ останалъ въ провинцията на България.*

Векове на Балканския полуостровъ е съществувала българска страна съ народъ въ нея, който е живелъ и е водилъ борба за своето съществуване?

Писательтъ отъ VI в. **Йорданъ**, *въ своята История на Гетите пише, че българите живееli покрай Черното море;* **Supra mare Ponticum Bulgarium sedes distendunt** (Getica, V, 37).

Така наречениятъ споредъ Йордана Равенски космограф (IV.6) *бележи също, че* **въ долна Мизия, Тракия и Македония само българи живеятъ.**

Константинъ Порфирогенетъ пише че императорътъ Константинъ Велики (306-337 год.) *поради партизанските нападения на скитите (хуните - Самите българи) направилъ отъ Тракия особена тема за защитата на Цариградъ; ясно е че презъ това време българите са живели въ Мизия и Тракия.*

Древностьта на българите ясно се очертава и отъ православните църковно-богослужебни книги. Напримеръ триодно-синаксарно се споменава какъ Цариградъ по време на византийския царь Ираклий (610-641 г.) *билъ обсаденъ отъ агаряни* (62/626 г.), *които се разделили на две части, като едната е воювала срещу българите и тукъ, въ сражението, падатъ повече отъ две хиляди агаряни т.е. абари.*

Значи отново въ подстъпите на Цариградъ живеятъ българи коренни жители, въ хинтерландъ, а не са пришълци!

Всички стари документи, които ние поместихме тукъ са отъ голямо **значение за нашата национална кауза**. *- Нашите съседи всякога са се ползвали отъ погрешностьта въ историята ни, която установява, какво* **българите не били владели беломорието**, *то е точно противното на* **доказаната истина**, *чрезъ старите цитирани отъ насъ документи. Сърбите най-*

много използватъ твърдението въ Историята ни какво българите са били доведени отъ Исперлиха презъ втората половина на VII-ия векъ, като татаро-монголско племе и възъ основа на тая погрешность въ историята ни те казватъ: На какво основание Вие българи татаро-монголи претендирате да владеете Македония, която не е татаро-монголска страна, а юго-славянска, т.е. наша сърбска страна, ***понеже българите са късни завоеватели на една малка часть отъ Балканския полуостровъ, което самата българска история го установява.***

*Предъ ареопага въ Ньой, когато нашиятъ представител покойниятъ Стамболийски е молилъ да ни се даде беломорието, гърцкиятъ представитель Венизелосъ доста натъртено казалъ приблизително следните възражения: "**На какво основание Вие искате този край, когато никога не сте го владели. Вижте вашата официална история и картите към нея, тамъ се установява до къде сте владели**".*

Безспорно е, че победителятъ е властенъ да налага своето желание, това желание обаче ще се простира не всякога неограничено. - Всякога историческото право е указвало своїто влияние."

На българския престол през 540 година застава Заберган или Савер кан - първородният син на Борис Мугел. Още през есента на 540 година, използувайки променящата се във вреда на Византия обстановка в Италия и Мала Азия той предприема настъпателна война срещу нея. Двете армии на Савер кан през Ниш и през Балкана стигнали съответно до Коринт и Галиполи и опустошили Византия чак до Цариград. В Илирия превземат 32 крепости. Взимайки в плен 120 хиляди души те се оттеглят без да срещнат отпор, поради умело подклажданата от Юстиниан гражданска война начело със славяните анти, които отново привлякъл на своя страна. Опитите на Юстиниан да ги привлече срещу Савер кан не успяват. Но настоятелното търсене на съюзник успява при утигурите.

Удобен момент за действие на кан Сандил - вожда на утигурите, дошъл в 550 г., когато в Панония настъпили раздори между гепиди и лонгобарди. Когато гепидите поискали помощ от българите и им била изпратена 12 хилядна конница, Сандил нападнал източните части на държавата, но бил спрян и откъснат. Той взел със себе си в плен много жени и деца от кутригурските племена.

Поради помирение между гепидите и лонгобардите, Савер кан изтеглил конницата си и провалил плана на Византия за втори фронт. Юстиниан влязъл във връзка с вожда на конницата и давайки му злато, го принудил да се върне обратно през Тракия.

След тези събития настъпило затишие в битките между българите и византийците. Наново поканен да воюва срещу настъпващите през 557 г. войски на кан Савер срещу Византия, кан Сандил отговаря на Юстиниан така:

"Би било неприлично и при това беззаконно да се изтребват нашите съплеменници, които не само говорят един същ език с нас и са наши съжители, употребяват една съща храна, облекло, но още са и наши сродници, макар подвластни на други вождове. Но при все това понеже го иска Юстиниан, аз ще отнема на кутригурите конете им ... и да не им е възможно да причиняват вреда на ромеите."

Този път кан Сандил не предприема почти нищо и може би се е подчинил на Савер кан и изчезнал от историята, понеже от изток се задала особено голяма опасност - аварите. За тези събития византийският историк Агапий Маринейски съобщава:

"Те ту извършвали нападения и грабежи, ту влизали в открито сражение докато силите на двете страни се разтроили така, че двете племена загубили дори самото си племенно наименование."

Заети с непрестанни войни, кутригурите и утигурите били принудени да прекъснат нападенията си срещу Византия. Последното им нападение било през 562 г. Самите те станали плячка на други племенни групи, които напредвали към Източна и Югоизточна Европа от вътрешността на Азия.

За местоположението и етническото обкръжение на прикавказките български племена съдим по съдържанието написаното от автори от VI век. За такова обкръжение през 558-562 г. след пристигането на аварите черпим сведения от казаното в "Римската история" на Захарий Ритор. От този източник научаваме, че българските племена били съседи на акацирите и антите. Кутригурите и утигурите живеели в непосредствена близост с оногурите, уногури, уногундури - племето наследник на племената на Тимоти.

Според съобщенията на Прокопий на запад от Азовско море и река Дон живеели кутригурите, а източно от тях утигурите. Тези народи били с общ произход. Йордан ги посочва със събирателното име българи. Те всъщност са били западния и източния дял на древните български племена. Обособяването на българите в две военно племенни групи на кутригурите и утигурите довело за кратко време за налагането наименованията им у някои автори вместо събирателното име българи.

Начело на българския престол в периода 558-579 г. е Бо-

рис-кан/ Крум бат II, Боян Челебир. Той е наследен от кан Тубджак (Аскал). Аскал воювал на страната на аварите срещу Византия. Кан-балтавърът от рода Дуло е бащата на Кубрат. Той стои начело на българите 24 години от 579 до 603 г. Той е известен и под името Крум- бат, когато попадналите под властта на аварите негови българи са наречени Карабулгар - Черни българи. Съгласно историческия извор "Сказание за дъщерята на хана" в превод на Георги Костов:

"... *В България престола стар*
потомци на Атила цар
владеят ... При Кубрат Бащу,
син на Аскал се тя прочу"

Бащата на Кубрат не доживява пълнолетието му, поради което, според византийските източници, попечител на Кубрат става неговият вуйчо Бат Органа. **През годината на смъртта на бащата на Кубрат завършва и 150-годишният период на Ирниковата държава.**

В създалата се обстановка на война между кутригури и утигури на север от Кавказките планини в Причерноморските и Прикавказки области с появата на аварите настъпват промени.

Преди тези, събития още в началото на VI век сериозни промени настъпили в източното направление - Далечния изток, откъдето прииждали нови групи племена в резултат на ожесточени сблъсъци за територии.

Още в 510 г. ефталитите начело с царя си Тороман овладели Северна Индия. Ефталитската държава като владетел на земите и продължител на Кушанската империя включвала в себе си планината Памир и областите Синд, Босей, Ахрозия, Забукистан, Тохаристан, Дардистан, Кабулистан, Тарим, Хотан, Джирм, Бадхшан и Болуй на езерото Баракул. Столица на ефталитската държава е град Зардиф.

За ефталитите Прокопий Кесарийски съобщава:

"*Те не са номади подобно на другите хунски племена и от древността населяват плодородна страна.*"

Според персите ефталитите са уседнал народ, който живее в къщи. В 516 г. китайският император Мин-ди изпратил делегация при тях за разпространение на свещени книги. Един от завърналите се през 523 г. от тях-будителите монаси ни съобщава:

"... *в страната на ефталитския цар има множество обелиски и всички те са украсени със злато.*"

В периода 552-558 г. хазарите навлезли в Дербент и са разселени от Хосрой Ануширван в областта Баспурикан около езерото

Ван и югозападно от него в Сисендкан, в царството на хионитите Барачан.

В 552 г. тюрките разбиват монголската империя на жуанжуните, като последните потеглили на запад към Каспийско море. Преследващите ги тюрки **по пътя си в Трансокиана имали сблъсък с ефталитите през 557 г. С победата си над ефталитите тюрките сложили край на хегемонията им в източните ирански земи.**

Част от белите хуни - ефталити се обединили с остатъците от монголите и след ново поражение от тюрките, с което било сложено край на държавата им се насочили към Европа. Те тръгват от Каспийско море на запад към областите между реките Волга и Дон. По подобие на договора на хуните и те сключили договор с кан Аскал. **Начело на техният съюз застанал аварският хаган. Всичко това става възможно поради взаимното унищожаване в битките между кутригури и утигури.** Този съюз с част от кутригурите те сключват, след като през 558-562 г. вече са подчинили сабирите, золите и утигурите. Договорът им дава възможност да се заселят в тъй наречената Втора Панония. С помощта на кутригурите те воюват срещу антите, гепидите и лонгобардите и по този начин **за първи път в Централна Европа след Атила създават мощна държава** - Аварски хаганат.

Отношенията между авари и кутригури почивали на принципите на военната демокрация. За тях Петър Мутафчиев съобщава:

"*Главното им занятие (на аварите) било войната, а поминъка си добивали от грабежите, които вършели в съседните страни и от безогледната експлоатация на подчинените си народи.*"

Държавата им се отличавала с по-централизирана власт от тази на българите и хуните.

Според писмения паметник "Стратегикон на Маврикий" (582-602 г.) аварите и тюрките "*управлявали еднолично*", "*владени не с любов, а със страх*". При тях имало многовластие и "*те се грижат за военен строй и в сравнение с другите скитски племена предприемат по-тежки редовни сражения*".

Част от кутригурите влизат в състава на Аварският каганат, останалите се преместват между Днепър и Дон, а утигурите - около Кубан, в съседство с аланите.

По този начин в началото на VII век българската държава е разпокъсана и зависима от аварите. Заедно с кутригурите в аварския хаганат са включени вархонити и други български племена, славяни и други племена, живеещи в Европа. Ядрото на хаганата е съставлявано от аварите, а **местното българско**

население и кутригурите осъществявали нападенията срещу Византия и земите в България, Италия и Румъния. В първите 4-5 десетилетия хаганатът бил във възход.

Аварският каган Баян завзел важните крепости Сирмиум и Сингидунум, опустошил редица ромейски градове в Тракия, по Западното Черноморие и Далмация. Според византийските летописци, каганът се разполагал на стан в района на Поморие и византийските войски в Тракия трудно му се противопоставяли.

Владетелят на франките, заплашен от аварите, потърсил помощ от римския император Маврикий. В 597 г. отряд от 1000 българи побеждава византийците. Те участвуват и в аваро-славянските нападения срещу Солун, и в битката при Константинопол през 528 г. Сражението е загубено от по-малкия син на аварският каган Баян.

През 631-632 г. между знатни аварски и български фамилии в каганата избухнали размирици в борба за овакантения престол. Борбата прераснала в битка между българи и авари и победените 9000 български воини заедно с жените и децата си са били принудени да нападнат Панония. Те търсят убежище в Бавария при франкския крал Дагобер, който ги разпределя по домовете на баварците, но след няколко дни издава заповед и те били избити. Успели да се спасят само 700 мъже заедно с жените и децата им.

През 668.г. начело с Алциок (Алцеко) начело, спасилите се българи се появили при лонгобардския крал Гримуолд с молба да им даде територии, в които да се заселят. Те били заселени в безлюдната и опустяла по това време област на Равенския екзархат - Пентаполис в градовете Сепинум, Бавианум, Изерния и други прилежащи им земи в днешната. област Кампобосо (Италия).

Съвместният живот на българите и аварите в каганата довел до взаимно проникване в бита, материалната и духовна култура. Това съвместно съжителство допринася за появяване на аналогични титли и представи за властта - кавхан, колобър, жупан и други, които се срещат само при българи и авари чак до IX век.

Плод на дългогодишното съжителство, това по-късно ще създаде представата у някои византийски автори за изключителната етническа близост между българи и авари.

Религиозната толерантност е характерна и за Аварският хаганат. След 628 г. аварите се оттеглят на юг от Дунав, а на тяхно място нахлуват славянските племена, които изтласкват аварите и българите в земите далеч на север от Дунав.

Земите на западното крило на българската държава стават арена на кървопролитни битки. Първоначално българите са били принудени да водят борба на два фронта срещу славяните и византийците, а след това сменят тактиката и сключват споразумение със славяните срещу византийците. По този начин те постигат максимално възможното в тези условия.

Не малка част от българите, въпреки унищожаването на западното крило на държавата им през 629 г. от славяните, оцеляват. Най-много са българите, населявали Македония и запазили своята независимост от Византия до средата на VII век. Друга част от българите се оттеглила с аварите, а трети се изтеглили в планините и горите.

След периода на Ирник и смъртта на Аскал кан - баща на Кубрат, властта е поета от Бат Органа, който е посочен в "Именник на българските канове" с името Гостун. В древнобългарския летопис е обяснено, че след смъртта на бащата на Кубрат - Аскал, поради малолетността на наследника, на престола е издигнат неговият вуйчо. Той цени повече титлата бояр или аскал - прорицател на Тангра. На поданиците си Бат Органа представя Кубрат със следните думи:

"*Народът е свободен сам да избира своя управител, но не от средата на боярите (аскалите),които се назначават от Тангра*".

Седем години след нахлуването на аварите през 567 г. върху ургурите връхлитат тюркютите и ги поробват. За разлика от аварите те не се оттеглят, а задълго остават по земите им и фактически ги включват в своя каганат. Това продължава повече от шест десетилетия и когато тюркският каганат се разделя на Западен и Източен до 634 г., когато хан Кубрат, вождът на оногурите успява да ги изтръгне от властта на Западнотюркския каганат.

ДУХОВНА КУЛТУРА НА БЪЛГАРИТЕ ПРЕЗ IV-VI в. ИСТОРИЧЕСКА ПРИЕМСТВЕНОСТ

Началото на V в. се характеризира като **преход от Античността към Средновековието.** Оформянето на Източната Римска империя (Византия) като държава става бавно и мъчително при император Константин. Въпреки, че императорите се наричали "*римляни*" (ромеи) и се смятали за наследници на Рим, това наследство се изразявало само в администрацията и в универсализма, дал византийската идея за "*световно владеене на народите*". Императорът се считал за особен вид "*духовен баща*" на подвластните му народи.

Елинистическата култура на Изтока и християнската религия сложили отпечатък на новата световна империя на балканския югоизток. Византия обхващала земите на траките и отчасти на илирите.

Организацията на провинциите останала почти същата, както и при римския император Диоклециан. Тракийският диоцез обхващал провинциите Тракия, Родопа, Европа, Хемимонт, Долна Мизия и Скития. Съседната Илирийска префектура, на която били подчинени диоцезите Дакия и Македония, се простирала от същинска Гърция на юг до Дунав на север.

Опасното влияние на чужденците - главно на готите, довело до намаляване на командния състав от германски произход, което било съпроводено с нападения и бунтове от тяхна страна.

По-късно, в средата на V в. били учредени специални служби в столицата, като на преден план изпъкнали войниците от Илирик и Тракия. Тази политика дала резултат, но се появила опасност от хуните, които воювали до тогава в Персия, Предна Азия и на други места.

През 400-401 г. хунският вожд подпомогнал империята в борбата с готите и трайно се настанил в Панонската равнина.

В началото на V в. аланите, като авангард на хуните, достигнали до Панония, а в 406 г. заедно с вандалите навлезли в Галия.

През 422 г. след едно нападение на хуните западните провинции на Византия се почувствали силно заплашени и Теодосий II се съгласил да им плаща данък за да няма други нападения.

Събитията в централните и източни области на Балканите през V в. протичали в обстановка на дълбока икономическа и политическа криза на Византия. Защитната й сила била намалена значително.

Начинът на поселенията в долнодунавските земи бил пагубен за местното население. Съществените етнически промени в диоцеза Тракия започнали още през III в., когато нахлули в нейните земи редица племена - готи, карпи, сармати, тайфали, вандали, астинги, певки, барани, бургунди, тервинги, греутунги, херули, бастарни. При тези нашествия част от местното население загинало. Същевременно в земите южно от Добруджа със статут на колони се заселили готи и карпи още в 272 г., а в 278 г. - сармати, гепиди, вандали и бургунди.

Последвали заселвания на 100 хиляди бастарни и карпи. В Тракия живеели много остготи, сармати и алани, които в началото на V в. се изтеглили в Италия, но част от тях останали в Тракия.

Разпадането на българо-хунския съюз след смъртта на Атила

довело до разселване на съставляващите го племена, някои от които край устията на Вит и Искър, а други в днешна Североизточна България и Добруджа - чак до делтата на Дунав. Големи групи от тези племена се заселили и в Източна Тракия.

Според Йорданес "Савроматите, които наричали сармати, кемондрите и някои от хуните заселили някои от отстъпените им места в частта на Илирик до гр. Кастра Мартис ... Дори Хенрак, по-малкият син на Атила, си избрал най-отдалечената част от Малка Скития, за да се засели там заедно с дружината си. Негови сродници Емнецур и Улциндур завзели Утус и Алмус и много от Хуните се втурнали навред из Романия и там се заселили."

В Долна Мизия и Скития се заселили и скири, садагори, алани, а след престой като федерати в Тракия и остготи.

В първите десетилетия на XI в. около град Апри се заселили и саврийци и лангобарди, а в Горна Мизия - херули. Тези преселници били предимно селско население. В отделни периоди от време отношенията между тях и местното население били различни.

Заселвани били главно земите между Стара планина и Дунав. Заселниците давали имена на селищата, които обитавали като: Хунон (село на хуни), Бастернос, Скитиас, Карпориус (село на карпи), Сарматам, Сарматес и други.

Градското население било главно от преселници - мизи и траки от Мала Азия. От началото на V в. тези преселници са многобройни в крайморските градове на Тракия - Одесос, Месемврия, Томи. Населението в тези градове е многобройно до средата на VI в. В това градско население много голям брой било с тракийски произход. Според Химерий много от траките в градовете спадали към интелигенцията, знаеща и тракийски и гръцки език.

Най-многобройно било тракийското населения, пазещо упорито своя език, обичаи и култове. На неговия език, запазен до края на Античността, били преведени свещените писания на християнството. Те запазили имената на селища, реки и други географски обекти през вековете.

Дошлите по-късно славяни възприели тези имена именно от траките, а не от населението, което говорело гръцки език. Тракийското население е добре представено в писмените източници от IV до VI в. От средите му произлизали бележити мъже - магистрати и военачалници. Типичен е примерът с император Юстин - тракиец по произход. Беден, той пристигнал пеша до Константинопол, където постъпил във войската, откъдето достигнал до император. По-късно той обявява за император сина на брат си Юстиниан. От тракийския (гетски) град Германия - сегашното селище Сапарева

баня, бил известният голям пълководец Велизарий. Тракиец по произход е и известният историк Панион - Приск, а атака също редица магистрати.

Независимо от отдавна проникналото християнство траките дълго запазили своята вяра и обичаи. На много места тракийското население продължавало да тачи старите си обреди и светилища. Това население приело християнството в края на IV в. Покръстването на бесите, с чието име през този период се обобщавало понятието траки, е смятано за една от най-големите победи на християнската църква. Фанатизираните християни разрушавали селските светилища в Тракия. През V в. траките погребвали своите близки по християнски, но слагали погребални дарове, съобразно езическите изисквания и обреди.

В навечерието на славянските нашествия на Балканите траките вече били загубили своята териториална хомогенност и сега били съсредоточени главно в областите южно от Стара планина. В долното течение на Дунав особено място заемали готи (гети), сармати, карпи, алани. Въпреки нарушената самобитност и вътрешна устойчивост траките се запазили като народ.

В тези условия на нов административен ред се засилило крепостното и църковно строителство. Засегнатата силно от нашествието на хуните Сердика от V в. започнала да се обновява по време на Юстиниан I. Старата крепостна стена със смесена зидария била обвита отвън с тухлени стени с дебелина 180 см. Обновени били и кръглите кули, а същевременно били изградени и островърхи, триъгълни и петоъгълни кули. В Сердика се осъществило не само цялостно преизграждане на крепостната стена, но и укрепване на допълнителна площ, и едно ново съоръжение - протейхизма.

През IV-VI в. сериозно строителство се осъществило и във Филипопол, на базата на използването особеностите на терена на трихълмието. От Небет тепе до Марица бил изграден подземен вход. През VI в. се осъществил и третият етап от строежа на крепостните стени в Августа Траяна.

Най-запазена от всички известни ни крепостни стени в България е крепостната стена на античния град при Хисаря с девет входа и четиридесет кули върху 30 хектара площ.

През този период били укрепени и други градове като Германия (днешна Сапарева баня), Абритус в Дунавската равнина - с 35 кули, Ятрус, Нове, Диногеция, Томи, както и в селища с планински характер като в Търговище и при с. Долна Кабда, с характерни елементи от късната Античност. Това строителство било много скъпо.

Археологическите проучвания сочат, че в градовете се установил нов, по-различен период, който загубил блясъка и представителността на строителството през II-III в. Това се дължи на голямата по обем строителна работа, наложила се от големите разрушения, нанесени на градовете. Мраморът и мраморните стени били заменени с по-скромни форми и строителна мазилка.

Търсейки нови, по-евтини и по-бързи методи на строителство, те се лишавали от сложната и богата каменна декорация от новата архитектура.

Броят на раннохристиянските църкви в България е голям. До сега са известни над 60 базилики и други по тип църкви. Например в Хисаря археолозите са открили 9 базилики, в Сердика - 8. На север от Балкана са известни малък брой църкви от периода IV - VI в. (в Рациария, Нове, Ятрус, Абритус и други.). Много повече са те на юг от Балкана и по Черноморието (Одесос, Месембрия, Созопол, Кабиле, Сандански и други). Интензивното църковно строителство в този период задоволявало нуждите на новата официална религия и било с простор на голямо архитектурно творчество в земите на Тракия и Илирия.

Много добре е запазена в Несебър трикорабната базилика без трансепт (напречен кораб), със строга импозантност. Друга запазена трикорабна базилика е тази от Белово - с три полукръгли апсиди, значителни размери и добре осъразмерени пропорции.

Една от най-интересните базилики от VI в. е софийската "Света София", под която са запазени останки от други две по-стари църкви от IV в. Тя представлява съчетание на базиликалния и кръстовидния клон.

Освен многото разнообразни по тип базилики, в този период са строени и други забележителни култови сгради, между които кръстовидни, със свободни рамене на кръста, като Еленската църква край Пирдоп и тази при с. Иваняне край София. Най-забележителна архитектурна творба от втората половина на VI в. е Червената църква при Перущица.

В центъра на София е запазена и забележителната култова сграда от IV в. - ротондата "Свети Георги", строена за мавзолей и превърната по-късно в църква.

Тези и други забележителни сгради в раннохристиянския свят в земите на Тракия и Илирик заемали важно място в Източната римска империя.

Успоредно с църковното строителство продължило строителството на засводени гробници. Много често стените им били с декоративна живопис, но в някои случаи подовете били постлани с мо-

зайка (Хисаря). Най-голям брой гробници са открити в некропола на Сердика, Одесос, Филипопол, Диоклецианопол (Хисаря). Със своето художествено-историческо значение изпъква Силистренската гробница (IV в.).

Рисуваната гробница при с. Осеново до Варна е с фигурна живопис и гробни образи. Декоративната живопис от тази епоха украсявала не само култови, но и граждански сгради. Типичен пример за това е банята под хотел "Рила" в София с рисувана декорация по стените на преддверието с мраморен под, както и ротондата "Св. Георги", и базиликата в основите на бившия Партиен дом. Почти изцяло е запазена и стенната живопис на раннохристиянските гробници от Сердикийския некропол. През тази епоха се очертава възход на църковната живопис с евангелски сюжети, която създава забележителни творби през Средновековието. В това отношение характерни са фрагментите с живопис, запазени в Червената църква и базиликата при с. Цар Крум - Шуменско.

Твърде разпространено в балканските римски провинции мозаечно изкуство продължава да се развива и в периода IV-VI в. Мозайките са използвани широко за подови настилки в граждански и култови сгради. Между най-характерните творби от този период е мозайката в апсидата на първата малка църква на средновековния некропол (IV в.), в подовете на църквата "Св. София", базиликата в гр. Сандански, църковните сгради в Одесос, Марцианопол, гробниците в Хисаря.

Най-интересна мозайка в градско жилище е открита в Августа Траяна (IV в.). От същата епоха са мозайките на големия и богат градски дом в Сердика, над хотел "Рила", открит заедно с банята.

Наред с релефите с изискана композиция и стилизация са запазени плочи и капители, показващи направление, откъснато от строгостта и сдържаността на традиционното изкуство на епохата. Това личи от капителите на Лютибродската базилика (Врачанско), плочите от с. Осеново (Варненско). Фигурната скулптура е представена с няколко паметника - фигури на Христос или светци, най-забележителна между които е намерената фигура - глава на мъж от с. Обзор, Бургаско.

Ювелирното и керамично изкуство също имат интересни образци от този период. Широко са използвани инкрустирани цветни камъни. За това изкуство представа ни дава богатата находка от златни накити от Одесос.

В материалната култура и изкуството на IV-VI в. античните традиции постепенно се изпълвали с характерно за изискванията на новата епоха съдържание. Тази култура се развивала под знака

на новата християнска религия.

Много повече са данните за проникването на представители на богатите тракийски прослойки главно в южнобългарските градове. Състоянието на селата на север и юг от Стара планина е различно.

През V-VI в. обитателите на откритите равнини под напора на атакуващите племена се отдръпнали към планините. Населението от долнодунавската низина до Карпатите било с преобладаващ елемент вече не от тракийския, а от племената на кимерийския етнос и на славяните.

На юг от Стара планина, въпреки набезите на други племена, селата се запазили по-продължително време, а част от населението се присъединило към градовете. Присъединилите се към градската аристокрация тракийски семейства съхранили част от белезите на тракийския етнос.

Крепост на тракийския етнос били градовете в същинска Тракия.

През VI в. в провинциите на Тракийския и Дакийския диоцез съществували 84 града със значителна материална и духовна култура. Различните условия на променената етнография на българските земи очертали два вида на историческо и материално наследство на Античността.

При първия вид градските центрове, присъединени към Българската държава край Дунав, извели на преден план смесено късноантично градско население, чиито високи постижения в стопанските отрасли, строителството и архитектурата, изкуството и занаятчийството станали достояние на българското средновековие. **Много по-ясно се долавят чертите на тракийската древност в духовната култура.** От тракийския език има езикови заемки главно от топонимен произход. Такива са например имената на големите реки - Марица, Тунджа, Места, Струма, Искър, Осъм, Янтра, Вит, на градовете Пловдив, Несебър, Средец, Боруй и други. Разкопките на археолозите показват, че новохристиянските капища са строени върху развалините на тракийските езически светилища, където обредът продължава да се спазва в духа на паганизма с всички особености на местния етнос.

Тази историческа приемственост довежда до бързо и стремително развитие на българите и България през Средновековието.

БЪЛГАРИТЕ В ТЮРКСКИТЕ КАГАНАТИ (ИЗТОЧЕН И ЗАПАДЕН) ПРЕЗ VI-VII в.

Тюркският каганат (551-744 г.) се формира в централна Азия доста време след като българите са напуснали предишното си Отечество между Алтай и река Итил (Волга).

След разгрома на жужаните и уйгурите тюркютите се насочват към Туркестан, Итил (Волга) и Танаис, поробват утигурите, завладяват Таврида (полуостров Крим), но не навлизат в земите, обитавани от оногурите, които по това време са в договорни взаимоотношения с Византия.

В тези земи на оногурите през 534 г. се ражда кан Кубрат, комуто историята отрежда възможността да освободи утигурите и кутригурите и да възстанови в Приазовието държавата на българите, наречена от историците по-късно Велика или Стара Велика България.

Когато империята на Хо-хан-Ша западнала, част от царския род Дуло под родово название Ашина се оттегля от Ордос към Алтай. В тези земи край Ерген Кун те започват да произвеждат желязо за сянбите. Тези хунори приели народностното наименование Дулга, от името на рода Дуло. **През 552 г. тюкуезкият владетел Ту-мин се обявил за Или-хан. В това време поколението хунори Ашина се е заселило в Алтай. Приетото от тях име Дуло е известно в държавата Идел край Волга от дълбока древност. Две от племената Маи и Хаджик - създатели на тази държава, по-късно създават империята на маите и ацтеките в Америка.**

В средния период на късния етап на класическата епоха от развитието на историята на предците на маите - олмеки, запотеки и други (300-750 г.) се развиват и са в разцвет много градове и селища, и богата духовна култура и наука. Поради неизвестни засега причини след 800 г. всички градове са изоставени, за да се появят в началото на следкласическата епоха в ранният й етап (900-1200 г.). Около 1000 г. се появяват толтеките - предци на ацтеки и по-късните маи. Характерно е ускореното развитие на астрономическото познание и строително-градежният процес в живота на далечните предци на маите.

Общ е произходът на племената Дуло и Ашина - Асеневци, които са от един и същи корен и род.

В каганата се водела постоянна битка между приказно богатите от рода Дуло и управляващите Асеневци от рода Ашина. Западният каганат бил империя, в която вземало връх благородството. Данъците били по-ниски, а възможностите за просперитет поголеми. Враговете на каганата - главно Византия, тласкали Асеневци към перманентна война с Китай и Персия (Иран), а Дуло към вътрешни размирици.

В китайската история е посочено:

"Домът Тугю на монголски се нарича Дулга. Предците на тукуетския дом обитавали на запад от Западно море. Това е отделен клон на Дома Хунну по прозвище Ашина ... Родът се размножил до няколко хиляди семейства и равнината отесняла. Тогава един от тях Асян-ше излязъл на вън и се признал за васал на жужанския хан (ханът на монголите). Родът се заселил. Той произвеждал метали и ги продавал на жужаните. През 552 година Или-хан победил жужаните."

Китайската дума "Тюкюет" в превод е "силен". Тя се отнася за българите от Далечния изток. Хунорската държава през V- VI век те наричали "Дом Тюкюе" или Тюкюетска. От тези китайски наименования се появило понятието тюркска.

Или-хан обявява създаването на трета подред Хунорска империя след Хунорската, прераснала в Хунска и по-късно разделена на части. Източната част с владетел Хо-Хан-ша прераснала във Втора Хунорска империя в Далечния изток. Другата й част станала Втора Хунорска империя на Цит-ки, по-късно Българо-хунски съюз - империя с най-известен владетел Атила. В периода II- IV век империята на Хо-Хан-Ша запада и на нейно място е създадена поредната Азиатска Хунорска империя. С намесата на китайците династията Дуло е разделена на 2 части - европеиди, запазили автохтонното си наименование и на смесените с монголоидите останали български родове и племена през новата ера. Последните приели името Ашина. **В тази трета подред Хунорска империя представителите на Ашина завземат трона през 630 г. Начело на държавата тогава застава хан Симо (Иминишу-Сълъби). Преди него на власт са били все още представителите на другата част на рода Дуло.**

Притежаващият 90 хиляди бойни коне и 40 хиляди войници хан Симо живеел в Ордос. Баща му носел името Дулу-ше. В ръководения от хан Симо аймак живеели 100 хиляди души. От Северно море до Константинопол митниците се владеели от рода Дуло, а заедно с тях и пътищата от Скандинавия към Индия и Персия заедно с Пътя на коприната. Хан Симо бил сприхав гадател, който бил признат от китайците само за княз. Тъй като той нямал с тях договор за братство и равнопоставеност, те не го признали за северен държавник.

Когато китайците разбрали, че не могат да асимилират хунорите чрез изтребление, те започват политиката на "*браковете*", която обаче, както и "*масовата култура*" на Мо-тун (III в.) чрез износ на произведения на изкуството, дрехи и предмети, се оказала двустранен процес.

След залавянето му от китайците заедно с господаря си Хейли получил предложение да получи Ордос, ако стане васал на Китай. Китайците очаквали като следваща крачка териториите да се признаят за китайски, с което да се разруши още повече Хунорската империя. Управлението на територията на хунорите от два и повече хана било в интерес на китайците. Китайците предпочели хан Симо. След прием от китайския император **официално било връчено княжеско достойнство на хан Симо. Обявено било, че Ашина-Чжун е източен кавхан, а Ашина-Нишу - западен**, с което се спазила древната традиция на държавната система за разделяне на три крила, създадена от предците ни в Азия и продължила задълго, дори и след оттеглянето им в Европа.

Опитът на брата на хана да открадне заложника в китайския двор - неговия племенник престолонаследник, дал повод на китайците да екстрадират тюркютите отвъд земите им. За да не обиди Симо, китайският император през 644 г. му дал земите на север от Ордос. Той преминал на юг от Жълтата река и заселването му вече безпокояло силно китайците. През 640 г. армията на Симо превзела град Гаочан, а след това още 30 града. Последвала битка на племето на Сеянто Инан с уйгурите, племето тонга, бугу и други племена с хан Симо, която била спечелена от последния.

Въпреки постигнатата победа във владенията на хан Симо имало разнобой, тъй като хората от неговия аймак (владение) искали да водят уседнал начин на живот, а северните хунори предпочели чергарското животновъдство и родовете им започнали да се изтеглят към степните пространства. Тъй като държавата се обезлюдявала, хан Симо предложил на китайския император да влезе в охраната му. По време на война на китайците с Корея хан Симо бил убит.

През 645 г. тронът е завзет от Чеби-хан от Ашина, който предпочел да е китайски поданик. През 649 г. неговата империя била разделена на три губернии от 24 окръга.

Ашина-Нишу (един от българските владетели) - дясната ръка на императора на Китай водил успешна борба срещу корейците. След смъртта на императора, Ашина се разбунтувал срещу унизителното васално положение. Политиката на китайците за плавно сливане с тюрките пропаднала. Тази политика се провалила, защото хунорският и китайският народи имали различни икономически, културни и социални ценности.

В няколко сражения с китайците Асеневци използували старата хунорска тактика. Отстъпвайки, давали леки сражения и с бързи набези изтощавали врага.

През 680 г. китайският пълководец Пхей-Хин-кян нахлул в Онгъла с 40 хиляди войници, хванал и обезглавил Ашина-нишу. **Завършил опитът за възстановяване на Хунорската империя в Азия в годината, когато Аспарух възстановява западното крило на българската държава в Европа в земите на Балканския полуостров.**

През 681 г. Фунян - далечен роднина на Хейли от рода Дуло, преминава Жълтата река и в древния Онгъл - Ордос се обявява за държавен глава. След това се противопоставя на китайските войски, но бил разгромен и хунорите тюркюти, изпаднали отново във васална зависимост от китайците.

През 682 г. борбата срещу китайците е подновена от друг роднина на Хейли - Гудулу, който построил град Хъйшачен и се обявил за хан, а след това си присвоил и титлата император. През 683 г. тюркютите разгромили китайските войски на изток от Ордос. Изпратените наново през 686 г. от императрица У-хоу войски загубили битката за Ордос, земите на който, заедно с Алтай, били присвоени повторно от законните му собственици.

През 693 г. Гудулу умира и поради малолетността на престолонаследника властта е узурпирана от Моджо.

Предприемайки нападение в китайските провинции, отправяйки искане за осиновяване от китайската императрица, която му отказала това, той отказва да даде дъщеря си на китайския княз Вуян-су. След заповед на императрицата да бъде убит, той избива 90 хиляди пленници китайци и през 701 г. се оттегля от Китай.

Според професор Бичурин "... *В последствие данък плащаха едва десет от предишните поколения (народи). Хойху (уйгурите) овладяха всички тюкюетски земи. В самото начало родоначалниците на Тюкюетския дом се разделиха и основаха царство под название Западно Тюкюе (Западен каганат).*"

В превода си на китайската история той сочи, че от 600 до 618 г. е управлявал Чуло-хан. Според проф. Л. Гумилев 604 година била година на разпад на хаганата и е възникнал вече Западният каганат, основан в 550-та г.

В Западния каганат живеели български племена. Той бил поуредена държава с приоритетно развитие на хуманните ценности. Най-жестоко били покорени утигурските племена.

През 576 г. в стана на хан Турксанф пратениците на римския император Юстиниан търсели съюзник срещу аварите. Тюкюетският император им отговорил:

"Вашият цар скоро ще бъде наказан затова, че води с мен дружески разговори, а с моите роби, избягали от господаря си, сключихте договор. Но вархонитите, като тюркски поданици ще дойдат при мен когато си поискам! ... На мен ми се кланя цялата земя ... утигурите, които бяха въодушевени от огромна храброст, уповаваха се на силата си, си позволиха да се противопоставят на непобедимия тюркюетски народ. Но те останаха излъгани в надеждите си. Затова станаха наши поданици, наши роби."

Съпротивата на утигурите срещу Турксанф била заради "погрешното" нападение на аварите над сабирите и утигурите, които станали поданици на аварския каган.

През 576 г. утигурите станали васали на Асениевци, победени от осмия подред хан на Западния каганат Турксанф.

През 605 г. ханът предприел неуспешна военна кампания срещу телесците (уйгурите). Дуловци застанали едни срещу други, "защото Чуло-хан приел да стане китайски васал".

През 610 г., след отказ на хана да отиде на лов с китайския император, китайците решават да разделят страната на тюркюетите на две части, като дали едната на опонента на хана Шегу. Когато през следващата година бил нападнат от две страни - от китайците и Шегу, ханът се явил през зимата при императора. Бил обявен за пълководец на китайската армия под името Гейсан-хан, а главен хан на тюркютите станал Шегу. През 614 г. Гейсан-хан участвал във войната срещу Корея.

Хан Шегу починал през 619 г. Начело на държавата застанал брат му Тун-Шеху, с което се запазила хегемонията на Ашина. Той сключил военен съюз с Китай срещу източните тюрки и поискал да бъде разгромен Източният каганат.

Източният каган Хейли сключил договор със Средното царство. В този момент на политическата сцена се появил нов държавник - Сабир кан, с произход от родовете Дуло и Ашина, но по близко до Дуло. Той коренно променил съдбата на каганата и спомогнал да се появи нов фактор - Кубратова България. Той победил Тун Джибку от нушибите.

Каганатът загубил териториите, владени от него в Кавказ, край Волга и в днешна Украйна. Джунгария възстановила независимостта си от Асеневци.

Под претекст за по-добър съсед, отколкото вътрешен враг, се

отделили Западните покрайнини последователно от Персия и Афганистан. Това поставило Сабир-кан в изолация.

Под предлог, че искат да спасят каганата Асениевци, начело с Нишу-кана-Шад, повдигнали бунт. Местните търговци от Бухара заделили за тази цел големи суми. Към бунтовниците се присъединил синът на Джабку-кан, който с подкуп задължил приближените на Сабир кан да го убият. Независимо от това делото на Сабир кан дало положителен резултат. С подкрепа на Византия на трона на българските племена в Западния каганат се изкачил малолетният Кубрат с регент вуйчо му Гостун.

Синът на Тун-Джабку започнал битка за възстановяване на реалните граници на каганата, която загубил и избягал в Кашгар. Починал на път за град Балх през 633 г.

Нушибите в съюз с рода Дуло издигнали на престола Нишу-си, който станал васал на Китай. По-късно с помощта на Китай на престола били издигани братята му. **След дълготрайни битки духовниците издигнали на престола Юкун Шад и му дали звание Ирбис-Дуло-Хан**. След битка между двата кана държавата била разделена на две части, което устройвало Китай. **Кубратова България вече нямала съперници от изток. Съгласно сключен договор земите край река Или и на запад от нея се наричали Дуло, а от другата страна на реката - Хилиши.**

Тонг-Шад избягал във Фергана, където починал през 639 г. На трона му бил издигнат неговият син Кюлюк-Шад-Ирбискан и само след една година братовчед му Богадур. Подкрепян от владенията Кутча Гюймо той решил да възстанови границите на каганата, като го обедини. На негова страна застанали и Тохаристан, Кашгар, Шаш, Кеш, Хъ, Амул, Кан (Самарканд). Противопоставили им се от родовете Дуло и Асениевци. **Юкук от рода Ашина събрал армия и нападнал кана, чиято армия била разгромена, а родът му обезглавен. Границата по река Или била заличена и разширил владенията си до Сибирската тайга, Алтай, Джунгария и Енисей.**

След като нарушил взаимодействието си с рода Дуло, Юкук загубил подкрепата им и бил принуден да напусне престола. Той се преселил да живее на левия бряг на Амударя и **завещал властта на сина си Чженчу.**

Новият владетел установил приятелски връзки с Китай и насочил дейността си срещу рода Дуло. **Това послужило на рода Дуло да издигне друг кан - Ашина-Хълу с близки сратници Бучжен и Мише.** Между сътрудниците настъпили конфликти и били принудени да отидат в китайският императорски двор.

През 651 г. Хълу завладял земите на своите благодетели от рода Дуло и получил името кан Шиболо - кан-Ашина-Хълу. Той победил съперника си за престола и потвърдил независимостта на десетстрелните племена.

Силни вътрешни битки през 652-656 г. и настъплението срещу тях на китайските войски довело до изтласкването на рода Дуло на Запад и покоряването им от Ашина-Бучжен. Той останал отвъд река Или, преследван от братовчед си Ашина-Гише и избягал в Чечан. Китайският император му отнел държавническата титла. Туркестан и Туркменистан преминали в състава на Китайската империя.

Китайците подчинили Хаочинското наместничество между братовчедите Мише и Бучжен Ашина. Започналата битка между тях предизвикала стълкновение между племената и въстание на уйгурите, което било смазано с жестокост. Уйгурите продължили борбата с метода на партизанската война.

Китайски военен трибунал осъдил на смърт и екзекутирал Мише, защото не можал да се справи с племената Чуе и Чуми. Стоящото зад Мише племе Гюн-юе сключило военен съюз с племето на уйгурите Ян-мян и с Тибет. Чрез измама китайците поканили на пиршество племенните вождове на несъгласните с тяхната политика племена и ги обезглавили. Бучжен бил прогонен от народа си в Китай.

Поради липсата на необходимите фактори хунорските племена не се обединили. По това време за осемнадесети владетел на западните тюкюетци бил издигнат синът на Мише - Юанкин, а синът на Бучжин управлявал бащиното си владение. Получило се така, че **когато Хазария процъфтявала, Западният каганат, който също бил под властта на Асеневци, силно западнал.** Юанкин, по клевета на сина на Бучжин, бил убит от китайците в 693 г. **В същата година западните тюрки издигнали за кан Ашина - Суи-цзъ, който се съединил с тибетците.**

Тюрките излизат на политическата сцена през 552 г., когато след успешен бунт отхвърлят властта на кагана на жун-жуните. Живеещите на север от Черно море и западно от Каспийско море български племена били пряко ангажирани с настъпилите промени в Централна и Средна Азия.

През първата половина на VI век, когато се създава Първият тюркски каганат, тюрките живеели в страната на ефталитите. В периода 557-561 г. са съседи на Персия. Тюркските кагани стават основен фактор на търговията по Пътя на коприната. Не малка част от търговията с коприна била под формата на скъпи дрехи, получавани от Китай, с който те поддържали добри взаимоотношения.

През 576 г. за управител на уйгурите бил назначен тюркски вожд, а 10 хиляди души от българските племена се заселили в Горна и Долна Мизия, и Дакия. Империята била разделена на 4 части (региони) - Централен, Източен, Западен и Граничен. Тези региони и особено Западният и Граничен най-често се ръководели от кагани, произхождащи от Асениевци. В управленческия екип на степите тюрките привличали обучени хора от овладените от тях средиземноморски от градове от Бактрия, Согдиана, Хорезъм, Фергана и други.

ВЪЗСТАНОВЯВАНЕ НА СТАРА ВЕЛИКА БЪЛГАРИЯ ОТ КАН КУБРАТ

С приключване на живота на първите две поколения в Тюркския каганат започнали конфликти, които довели и до освобождаването на българите от тюркска власт. Патриарх Никифор в своята "Хроника" съобщава:

"*По същото време 632 или 635 година господарят на уногундурите Кубрат, племеник на Органа, въстанал срещу хагана на аварите. Той се отнесъл много зле с войската, която била оставена от него и я изгонил от своята земя*".

Държавата на българите се възстановява в резултат на упадъка на Тюркския и Аварския каганати.

През този период вече ясно се оформили българските племена кутригури (кучи булгар), утигури (купи булгар), оногхондур, уногундури-българ и чдар балкар. Тези племена се формират на родова основа и се обособяват едно от друго поради необходимост от единно командуване на конните им дружини, които са самостоятелни оперативни единици.

Българите са многоплеменна общност, в която нито едно от племената не се различава от другите по произход, език и бит. При установяването на племената в Приазовието те са напълно обособени.

С разрастване на властта на племенния вожд племената се разграничават и териториално. Многоплеменността на българската народност е засвидетелствувана по най-категоричен начин с разселването на българските племена около средата на седми век. Това е най-крупният исторически факт, довел до единението на българската народност. Комплицирането на този въпрос е в резултат на неправилното четене наименованията на българските племена, посочени в различните исторически източници.

Обособените на родова основа български племена, подчинени на племенния вожд, са напълно самостоятелно обособени от другите племена. **На запад от Азовско море, покрай северните брегове на Черно море е разположено най-войнственото българско племе кутригурите.** Тук те се настаняват след оттеглянето на готите. **За граница с утигурите им служи река Танаис.**

На изток от Меотида били заселени оногурите и сарагурите (чдар-балкар). Последните са били заселени в непосредствена близост до източните брегове на Меотида, а непосредствено до тях - оногундурите (оногури).

През 463 г. при обратното си движение от запад на изток оцелелите хунски племена сабир, холос, дармар и казир изтласкват оногурите и чдар-балкарите на изток. Чдар-балкарите се заселват в равнините северно от Кавказ, а оногурите в полетата пред Хипийската планина, която не случайно се е наричала Българска планина. По-късно те слизат в долината на река Куфиз - Кубан, което им дава възможност да контактуват с византийските колонисти по източното крайбрежие на Черно море и с проникващите през Кавказ алани, арменци, грузинци, перси и сирийци. На по-голяма опасност е бил изложен десният им фланг, към степите на долното течение на Волга, където към втората половина на VI век се оттеглят хуните от племето сабир (савири) и започват да проникват авари, тюркюти и хазари.

Кубрат е историческа личност, засвидетелствана в много източници от най-разнообразен произход. След двегодишното наместничество на Гостун, според "Именика на българските канове", управлението преминало в ръцете на Кубрат. Бившият заложник във Византия получил там високо образование и бил се покръстил като християнин. Кубрат е бил личен приятел със сина на императора - Ираклий. Според летописеца Йоан от Никиу: *"(Курт) Кубрат беше покръстен още в детинството си и приет в недрата на християнството в Цариград и бе израснал в императорския двор."*

Като заложник в Цариград го придружава свита начело с вуйчо му Органа, който по-късно е двигател на бъдещия българо-византийски мирен договор. Този договор е сключен след едногодишни преговори.

Император Юстин II добре е разбирал необходимостта от силна България по бреговете на Северното Черноморие срещу нападенията на тюркютите, поради което е сключил договор с Органа.

Никифор назовава Кубрат като вожд на оногурите - уногундури и сочи, че той е получил титула патриций от приятеля си от детинство императора на Византия Ираклий през 635 година.

Кубрат е владеел и покорил няколко древнобългарски рода, владеещи земи в северозападния аварски каганат, в районите на съвременните украински градове Полтава, Киев, Чернигов, Галич и гористата Кодра - границата между равнината (степта) и гористите масиви, които били обитавани от славяни.

Възстановителят на България, известна в историческата наука като Стара Велика България, е почнал в 665 г. Според историческите източници личи, че "... *по времето на Константин (император Констанс II), управлявал на запад, някой си Кубрат владетел на тези племена, като умрял, оставил петима сина*". Това е записал Теофан Изповедник в "Хронография". Известно е, че византийският василевс е намерил гибелта си през лятото на 668 г. и е управлявал на запад днешна Италия. Той е превърнал град Саракуза в своя столица. Когато настъпило време за промяна на престола на българите настъпила и важна промяна за рода Дуло и поданиците му.

По същото време настъпила промяна и за византийската империя начело с император Ираклий (610-641 г.). През тази епоха Византия получава трайно спокойствие от север-североизток, както и откъм Долни Дунав, и тя насочва вниманието си срещу мощния си съперник Персия. **След 520-630 г. са укротени и другите врагове на Кубратова България - аварите, които били заселени в днешната Унгарска пуста.**

В средата на VI век Прокопай Кесарийски пише следното: "... *по брега (на Черно море) живеят абазгите, чиито граници се простират до Кавказкия хребет ... Зад пределите на абазгите живеят брухи, намиращи се между абазгите и аланите.*"

Абазгите са днешните жители на Абхазия, а под името брухи **Кесарийски е указал, че българите живеят по поречието на река Кубан в средата на VI век. Те обитават земите на север от Кавказкия хребет. Това е южната граница на Кубратова България, обитавана от оногундурите - българи. На изток тези граници достигали до долното течение на река Днепър, където е границата с кутригурите.** Границите на тази България са достигали до Кримска Готия и византийските земи в района на Херсон. Източните граници се свързват с днешното възвишение Ергение или от региона на днешна Кабардино-Балкария и малко по на югоизток от нея. Не малко българи са живеели в района на днешен Дагестан.

На север Кубратова България се е простирала до долното течение на река Дон. В тези обширни територии живеели българ-

ски и тюркски племена, които се намирали под върховната власт на Кубрат и уногундурите-българи. Според арменската география "Ашхарацуиц" от VI век е известно, че "... *на север от нея (Сарматия) живеят племената тюрки и българи, чиито имена произхождат от наименованията на реките - Купи-булгар, Кучи-булгар, Оногхонтор блгар и Чдар булгар*".

Кубрат е започнал борбата за обединението на българските и близките им племена от земите на уногундурите от река Кубан и възвишението Ергени. Около това централно ядро по-късно се възстановява Стара Велика България. Тя представлявала преддържавно обединение на племената, начално ниво на развитие на бюрократичен управленчески апарат и смесени функции на управление по места, верни на върховния владетел мъже. Друга специфична характеристика на държавата е наличието на харизматична династия (родова) и уседнало население. Частите на държавата били управлявани от синовете на владетеля, макар и върховната власт да принадлежи само на него. Държавата била с ясно очертани граници.

Подтикът за ускорено възстановяване на държавността бил сключеният между византийския василевс и Кубрат договор за примирие през 30-те години на VII век, който продължил до края на живата на Ираклий през 641 г. Според историческите извори този договор продължил да действува и по-късно, с което се дало възможност синовете на императора да се ползват от подкрепата на Кубрат.

Българската държава около Азовско море е били първата стабилна държава в региона, която според Ираклий, заместваща западните тюрки е била балансьор в пространството между река Дон и Панония и преграда срещу аварите.

Тясната специализация на работещите в областта на българската история не им дава възможност все още да обхванат цялостния процес на пълното развитие на българската народност и държавност през вековете. Подценяването на българските източници и изключителното предоверяване на византийските не дава възможност да се търсят аналогии с по-ранни периоди или сравнения със сходни събития на други държави. Поради чувството на национална малоценност, породено от постоянното стесняване на териториалния ни и духовно-културен обхват в световната история, преходът от голямото към все по-малкото **води до недопустими пропуски и омаловажаване, до последователно съмнение недоверие към другите българи и към българското бъдеще.**

Стара Велика България възниква през 153 година. Столетия по-късно Теофан Изповедник и патриарх Никифор потвърждават този исторически факт със задна дата. Те говорят за Стара Велика България преди Аспарух. А за да бъде тя стара, не може да бъде само на няколко десетилетия и при това нейното функциониране да е било обвързано само с владетеля Кубрат. **Не бива да се приема твърдението на някои изследователи, че Стара и Велика България са били краткотраен племенен съюз с неясна доминация.**

Ранното присъствие на нашата държавност след новата ера на територията на Европа не се прекъсва с хунското, аварското и хазарско господство над отделни племена от българската общност през определени етапи от време.

За това, че Стара Велика България е била държава с традиции, с изградени структури, военна, правна, данъчна и стопанска система можем да се опираме на редица факти, като именна система, воински чинове и звания, съдебни, производствени и стопански термини и названия, българска йерархическа структура и други. Известно е още от древността, че за египтяните държавата - това е територията, а за хетите - народът.

В Средновековието, независимо от територията, която обитава, народът винаги символизира държавата и той делегира права на държавните си мъже. Известна е максимата на Людовик XIV "*Държавата, това съм аз*". Принципът на българските кан-ювиги (хкан-сюбиги) е съвършено същият, защото те представляват народната воля, единството и държавната власт. Племенните съюзи на българи, хуни, авари, хазари, алани и други близки по начин на живот и език народи от Изтока по нищо не се различават от днешните понятия за политическо и икономическо сътрудничество и единство. Както и в древността, така и сега, силата се е ценяла повече от разума. Героите винаги са били на по-висока почит от мъдреците.

За по малко от 50 години на Балканския полуостров се развиват събития, които се характеризират по различен начин. За тези исторически събития патриарх Никифор говори: "*По същото време господарят на уногундурите Кубрат, племенник на Органа, въстана срещу хагана на аварите ...*"

Владетел на българите означава господар в пълния смисъл на думата. Той е държавата, организацията, управленческата система на българите. По особен начин е показана ролята на вуйчото на Кубрат - Органа за усъвършенстване на взаимоотношенията с Византия. Последният израз от съобщението на Никифор сочи, че

Кубрат: "*Отправил пратеници при Ираклий и сключил с него мир, който те запазили до края на живота си, защото му изпратил подаръци и го почел с достойнство - патриций*".

Тези събития се разиграват около 300 години след събитията в Централна Европа и на Апенинския полуостров, където Римската империя се разделя на 2 части. Завършва и епохата на Авитохол и Ирник. В "Именник на българските канове" са посочени епохите, а гръцките и римски хронисти са посочили нападателите, и тяхната храброст. Основният фактор за действията на българите през тези епохи е древната, типична за източните народи държава на владетеля. Древността запазила знаците на българската държавност в Централна Азия, по-късно и в Европа, като държава с ясен управленчески тип: тиранична, съзидателна и агресивна.

Кубрат търси мир с Ираклий не за помощ срещу аварите, а когато той се е справил с тях и, когато времето за подновяването на този договор е много по-трудно за Византия. Византия от югоизток е била силно притисната от персите, на северозапад от авари, хуни и славяни, и отделни български отряди, а на югозапад от арабите. Премълчавайки този факт, Никифор е искал да придаде друго звучене на събитията. Това личи от последния абзац, в който се сочи, че Ираклий изпратил подаръци и сключил мир. **Този мир е предизвикан от предварителните искания на Ираклий, но е бил необходим и за двете империи.**

Стара Велика България е пълноценна държава, империя в най-източната част на Европа в четвъртото десетилетие на VII век и е в процес на развитие на всичките си държавни институции, създадени в епохата след 153 г. Древните летописи "Именник на българските канове" и Манасиевата хроника, съставени със сведенията и на чуждестранни източници, са достатъчно основание да се покаже и потвърди това.

Почти липсват сведения за държави на авари, хазари или алани във времето, когато българската държава действа като международно призната, поддържаща отношения с други държави, сключваща с тях договори. Договорът не е онова, съгласно което се създава държавата, както погрешно сочат някои историци и изследователи за създаването на държава на Аспарух, а е действие, легитимиращо съществуването на тази държава като международно призната.

Българският владетел е на трона повече от две десетилетия преди Ираклий и умира по-късно от него. С това, че е израснал отрано с Ираклий и семейството му, се обясняват по-късните враждебни отношения между Стара Велика България и наследника му

Константин II. След смъртта на Ираклий Кубрат се намесва в борбата за престола във Византия, поемайки под закрила синовете и съпругата на Ираклий.

Това води до въоръжен бунт, оглавен от Теодор - син на Константин II (Констанс II), целта на който е да се осуети идването на престола на наследник на Ираклий. **Преди смъртта на Ираклий се достига обаче до прекъсване на договора на Стара Велика България с аварите и установяване на суверенитета на страната до устието на Дунав и сключване на договор с Византия.**

Младият Кубрат бил дете, когато почива баща му и като владетел е бил заложник във Византия, а **властта в Стара Велика България е взета от чичо му Органа, който управлява от негово име. Ето защо, веднага след смъртта на бащата, започва да тече властта на Кубрат, а името на Органа по тази причина е вписано като Гостун в "Именник на българските канове"**. Поради безкрайните воини с Византия Органа отсрочва връщането на Кубрат и същевременно усилвайки натиска върху византийците, изчаква продължително удобния момент за тази цел.

Близостта на Кубрат със семейството на Ираклий, според византийците, изключва някакви негови лични амбиции. По този повод Йоан от Никиу ни съобщава, че когато жителите на Византион (Константинопол) чули новината за застаналия на страната на съпругата на починалият Ираклий български владетел, те казали: "*... Това намерение е свързано с Кубрат, началник на хуните, племенник на Органа*".

Кубрат и Органа са поставени равнопоставено един до друг. Същевременно Органа е получил предимство на човек, известен преди Кубрат. Това е доказателство, че той дълго време е бил на трона на мястото на Кубрат.

Съгласно сключения с Византия договор до средата на VII в. никакви външни заплахи не са сполетели жителите на Кубратова България. Тъкмо в нея е започнало оформянето на типичните характеристики на по-късната ранносредновековна държава и са се появили базисните тенденции да се модифицира придобиването на наследство от гледна точка на социалната и политическа структура и да се институциализира управленческата структура.

Със сигурност владетелят не се включва в процеса на производството, а само при преразпределение на произведените продукти. **Историческите източници не са посочили причината, поради която Кубрат си е изградил толкова висок авторитет в Константинопол, но това непременно са били знанията, въз-**

питанието, достойното му държание и физическата му привлекателност, както и силата на характера му. Но неговият авторитет не би бил толкова висок, ако държавата му е била незначително ханство от българи и хуни. Явно е, че тази дългогодишна огромна империя, въпреки попадането на отделни крупни части от нея под аварско и тюркско господство, освободени покъсно от Кубрат, не може да не даде своя отпечатък върху отношението на Византия към нея и нейния владетел. Своя авторитет Кубрат постигнал и чрез укротяването от негова страна на непримиримите врагове на Византия - аварите, заселили се в Унгарската пуста.

Стара Велика България и нейният велик владетел установяват държавен, правов и културен порядък върху цялата територия на огромната за своето време държава, в която властва мирът. **Тази държава се простирала от Средното Поволжие до Кавказ и от Волга до Среден и Долен Дунав на 2 млн.кв.км. територия, без да са включени в това число и контактните и зони на изток от Волга**.

Кубрат с прозвище Бащу е бил обявен за кан и балтвар. **По негова заповед по-младият му брат Шамбат през 620 г. овладява бащината им резиденция - аула Аскел, разположен на днешните киевски възвишения, начело на конна армия, формирана от българи, алани и други сродници. Наскоро след това той прогонва аварите отвъд Западна Панония, но когато Кубрат го призовава да се завърне в Стара България, той отказал и получил прозвището "Кий" - отделеният, което звучи и като "издигнат", "извисен".**

Шамбат формира държавата Дулоба и я управлява 33 години при остри сблъсъци с гали и германските народи, което му носи слава и известност. Той се сражава и срещу артанци (литовци), байлакци (поляци), галичи (от Галич), улчийци (уличи), саклани (българи)и хони (българи). Накрая обединените усилия на Франкската империя му нанасят сериозен удар и той се завръща при брат си Кубрат, който го назначава за управител на Бащу-Аскал. **Поради обичта си към него жителите на града го нарекли на негово име по прозвището му Кий, а крепостта около него Шамбат. Наименованието на този град е запазено и до днес - Киев.**

Докато Шамбат воюва на запад, Кубрат непрекъснато разширява владенията си. Възползувайки се от смутовете сред Туранската орда, той разбива хазарските тюрки в Джураш (Дагестан) и Североизточен Кавказ и става господар на всички територии между Волга (Идел) и Дунав (Сула). Той е в постоянно движение между двата

средищни центъра - Банджа (Фанагория) и Хористуан (/Путивъл), но винаги отсяда в столицата си Балтавар (Полтава), край която се намира гробът на Бат Органа. Майка му била от рода Органа на българската племенна съставка Хот = Котраг, които заедно с утигурите били сред най -много бройните български племена.

Ето как са описани тези събития:

"*После по заповед*
на кана и балтавар на българите Кубрат Бащу
неговият по-малък брат Шамбат
издигнал на Куантау крепост Бащу.
Оттук Шамбат
по заповед на кана
тръгнал кум Сулаюи основал там свое царство Дуло.
Тъй като отказал да се върне на служба
кан Кубрат
нарекъл брат си
Кий - "Отрязан, Отделен",
но когато фараганите
отблъснали Шамбат обратно към България
Той все пак се върнал в своята крепост Бащу.
Заедно с Шамбат
в Бащу дошли
многобройни представители на
народа уличи.
Те се смесили там
със сакланските племена на русите
в един народ
на храбри руси.
Обичали русите Шамбат,
почитали го
като бог,
нарекли град Бащу
с неговото прозвище Кий,
а крепостта Бащу на името му Шамбат.
Дори в негова чест
поставили идол с четири глави:
една на него и три на синовете му ..."

Проследявайки съобщението на патриарх Никифор за изгонването на аварите от Кубрат и сключването на договор с Византия, стигаме до цитата:

"*Сега трябва да се говори за произхода и естеството на хуните*".

С това изречение той ни сочи, че хронистите са възприемали заедно хуни и българи, но не и като един и същи народ. Тези етноси са различни по произход и историческо развитие, психическа и физическа същност, независимо от дългогодишното им сътрудничество. Съгласно това съобщение, древна България е федерация на оногурите и кутригурите, в която се е използвал принципът на споделяне на властта. Всеки член на ръководния клан бил натоварен с управлението на определена група (племе) и съответно завладяна земеделска земя.

Археологическите проучвания не потвърждават твърденията, че Фанагория била столица на Кубратова България. В том 34 на "Материали по археологията на Русия" от 1914 година от граф Н. Боборски четем:

"*На 11 юни 1912 година, овчарчетата от село Малая Перешчепина (Украйна) на 12 версти (около 13 километра) от град Полтава, изровили от източните дюни огромно съкровище от златни и сребърни предмети.*"

С това научно съобщение представителите на руската и световната наука се уведомяват за най-грандиозното погребение и за най-запазената гробна находка от ранното Средновековие в Европа. В "Ермитажа" в Петербург след реставрация е изложена богата експозиция със златен саркофаг, колекция монети от времето на Ираклий - Константин III, с боен колан със златна тока. В саркофага е намерен меч с разкошни инкрустации върху дръжката, с изписани гръцки букви и кръст от кабашони, и многобройни предмети за употреба - кани от сребро, бокали, огледала и купи, рог за пиене, златна лъжица. До тях са намерени двойка златни гривни с кабашон, друга двойка златни гривни с винтова закопчалка, накрайник на ками с гранулиран кръст с медальон, златни монограмни пръстени и много други разнообразни предмети от византийски, сасанидски и номадски произход. Богатата украса върху целия комплект на меча е с християнски кръстове.

Това съкровище от Малая Перешчепина е на господаря на Стара Велика България Кубрат, смъртта на който настъпила една година по-късно след смъртта на приятеля му Ираклий.

Заплахата за Византия била съвсем реална. Керваните със стоки и търговци от Дунавските и Кавказки граници на Византия през последните години от живота на Кубрат зачестили много. **Редът в българската държава бил строг и законите предвиждали безпроблемно предаване на властта на първородния син на починалия владетел. След смъртта на Кубрат съветът на боилите провъзгласил кхан сюбиги Баян за владетел на българите, а кхан Котраг и кхан Исперих за съвладетели.**

Чрез непрекъсната езда със смяна на конете по българските спирки - селища за около десетина дни се завърнали и другите двама братя Кубер и Алцек. Ранните часове на деня били обявени за часове на усамотяването на главния колобър - жрец, за дочакване изгрева на слънцето, в "*разговори (медитация)*" с бог Тангра, за да може да предложи на Баян най-удобното време за погребението на баща му. Вестоносци уведомили всички близки и приятелски страни за смъртта на Кубрат и за възкачването на престола на Баян.

В столицата на Стара Велика България майстори дърводелци, златари, шивачи, оръжейници и група от помощници се готвели да покажат величието на починалия и силата на българите да застанат зад новия владетел кхан-сюбиги Баян.

Римляните (византийци) облекчено въздъхнали, че е преминала голямата заплаха за тях. По предложение на главният колобър **погребението на Кубрат, се извършва на 7 март** - свещена дата за българите. Това погребение се превърнало във внушителна изява на българите от цялата им империя. От Кавказкия регион за него дошли представители на кучи-булгар, купи-балкар, олхондор-булгар и чдар-балкар. Това били племената, които от столетия живели в Персия, Бактрия и северните райони на Индия. Те били с бръснати глави и сплетена на плитка малко коса в задната част на темето.

От Етел и Бактр по река Болга (Волга) дошли представителни части на котрагите-кутригри, носещи името на втория син на Кубрат - Котраг. **Те били високи, добре сложени, със светли коси и сини очи, и с висок ръст. От Македония и Панония** за погребението се завърнали Кубер и Алцек, придружени от няколко отряда конници от **българското племе утигури. Те били широкоплещести, по-ниски от среден ръст, с кръгли глави, много силни и пъргави.**

В аула на кхана от **земите около Меотида (Азовско море), река Кубан и Кавказ** пристигнали представители на **оногурите, които преди години заедно с Исперих потеглили към долното течение на река Дунав. Оногурите приличали на кавказките българи, но били по светли в лицето, с черни коси и тъмни очи, по-високи, от среден ръст**. Пристигнали и представители на хуните - физически нехубави, ниски, с къси крайници, широкоплещести, с глава, сякаш сраснала се за торса.

На силните си коне дошли и баварските българи, водещи уседнал живот, в най-горното течение на река Дунав край

Шварцвалд и швабската гора. Скръбта по българския владетел събрала бойци от различни краища на огромната територия на България.

Малко на север, под днешна Полтава, бил завършен последният дворец на Великия Кубрат. Внушителна била външната врата на вечния дом на починалия български владетел. Масивна, от добре изсушен кедър, облицована двойно със сребърни и оловни листове и златни декоративни халки. В централната част на вратата бил издълбан възшестващия герб на рода Дуло.

Процесията с тялото на Кубрат потеглила на 9 март. **Заедно с многобройните делегации от всички познати страни в древността били вождове от народа на Бактрия, Фергана, масагети, саки, авари, хазари, арменци и византийци начело с Константин III - един от синовете на Ираклий. След смъртта на Атила погребението на Кубрат било най-значителното събитие на изтока.**

Стотици огньове пламтели в студената мартенска нощ. Ковчегът с тялото бил върху платформа. Върху капака му в средата от масивно злато стоял личният знак - символ на кхан-сюбиги Кубрат - ипсилон с две хасти. Процесията била придружавана със седемстепенен ритъм на ударите на различни по големина тъпани. Цялата церемония била проведена по обредите на Тангра. Великолепният червен жребец на владетеля бил принесен в жертва на Тангра. След полагането на ковчега тежката врата на гробницата била затворена завинаги. Според професор Златарски:

"*... с присъединяването на остатъците от кутигурските и други хуно-български орди Кубрат завършил обединението на българските племена, които живеели по бреговете на Черно и Азовско море и на север от Западния Кавказ. Той станал по този начин основател на известната у Теофан и патриарх Никифор Стара Велика България.*"

Усилията му били улеснени от факта, че кутригурите и утигурите били зависими, а не поробени от аварите. Тези племена били във военноплеменен съюз с аварите .

Според историческата хроника държавата на западните тюрки през 560 г. се разширила през реките Урал и Волга до река Дон и Черно море. Като завзели земите на утигурите, река Дон станала граница между тях и обширните територии на запад, където живеели много племена със събирателно име (утигури и кутригури). По тези земи живеели и славяни и много други племена.

Могъществото на западните тюрки, чиято империя се простирала на изток до Китай, се оказало краткотрайно, защото в 584 г. уногундурите се отделили от каганата. От аварска зависимост са освободени кутригурите, населяващи по това време земите от река Днестър до река Волга и горното течение на река Дон. Това събитие превръща българите в мощна сила, която прогонва аварите, изтласква на север славяните и спира нашествието на тюркютите на запад.

Историческата хроника говори за ролята и значението на Велика България, за сключен договор с Византия, за който професор Васил Златарски разказва:

"*Ираклий се намирал в най-стеснително положение - това било времето, когато според съвременния хронист: "Славяните бяха отнели от ромеите Гърция, а персите Сирия и Египет, и много други провинции". Лесно ще си обясним защо именно тогава е търсил съюз с българския кан Кубрат, който се намирал на върха на своята мощ. Тъкмо в това време той би могъл да му бъде полезен както срещу европейския му враг - аварския каган, който бе почнал да става особено опасен за империята откъм Балканския полуостров - тъй също и против азиатския му враг - персийския цар. Ираклий в това време е започнал да се готви за отчаяна война срещу персите.*"

РОЛЯТА НА СЛАВЯНИТЕ В ИСТОРИЯТА НА РАННОСРЕДНОВЕКОВНИТЕ БЪЛГАРИ

След обсадата на Цариград, в която участват и славяни, аварският каган потеглил с войските си на север. Заселили се в земите на кутригурите и утигурите, те се изтеглят бързо на запад, заплашени от Кубрат и славяните. Последните застават по средата между българските племена на изток и запад и стават пречка за Кубрат да довърши окончателно започнатото обединение между тях. По това време тези племена са се намирали в различни области и райони на полуострова и на неговата периферия. Нашествието на славяните е изиграло изключително отрицателна роля, като допринесло за разпокъсването на българските племена в различни посоки на запад.

Вече е известно, че славяните са племена и народи с индоевропейски език и древнобългарски (гетски) произход. Всички те са европейски скити - клонове от единния общобългарски родов корен. Зараждането и отделянето им от този общ родов корен може да се търси няколко хилядолетия преди новата, ера при древните им предци в епохата на конните народи, заселили Азия след преселване от север и надалеч на изток, в непосредст-

вена близост до Алтай и в планините на днешна Монголия в Далечния изток. По-късно техните потомци ще се завърнат на запад на територията на днешна Русия и Европа, изминавайки този дълъг път заедно и в непосредствено съседство с другите древнобългарски племена и народи.

Те, както и българите, наследяват своята култура от арите. От историческите хроники личи, че **в античността, в края на първото хилядолетие преди Новата ера, те са били вече разделени на два клона - бъдещите руси и поляци и са във военноплеменен съюз с ургурите - древните българи при Волга и Урал.** След разпадането на този съюз всеки един от участниците - българи и славяни запазва своите специфични и разграничителни особености, независимо от общия им древен родов корен.

Общият им символ в Съюза е орелът, но при древните българи той е едноглав с разперени криле, а при славяните - двуглав. **След разпадането на съюза нашите предци - древните българи създават държавата Ургурия.**

Днешните българи по формата и културното си моделиране са най-преки потомци на първобългарите и продължители на общия единен родов корен. По нашите земи е живял древният български народ, наричан с различни имена - траки, скити, хуни, пеонци. През XII в. известният византийски историк Йоан Зонара пише в речника към своя труд "История":

"*Хемус име на планина, гепиди - лонгобардите, като че ли са потомци на гетите, даките и печенегите, Еброс река в Тракия (Марица), илири, варвари, траки, мисля са българи. Пеонци - латинско име или тракийският народ. Македонците, според някои, те са тъй наречените пеонци, а пеонци са сега българи. Панонци - българите, Панония - България, Склавиния - България.*"

Те приемат изцяло общия си родов корен със славяните и кръвната си връзка с тях, но същевременно стоят най-далеч от тях и не приемат формулата "Русите са славяни, ние не сме руси, следователно ние не сме славяни". Оттук идва и формулата на разрушаването на общото ни културно наследство и на българите, като единствен фактор за нашето развитие и просперитет.

Според съвременната фундаментална характеристика "славяни" е определена етно-лингвистична група. Българите имат най-важна роля за адаптирането на славянските народи и културните им традиции към античната цивилизация.

В древността няма славяни, а древни българи, мизи и траки, носещи името гали и словени. Мизийският (българският) народ от Мала Азия и фригите се разселват в Македония, край

Охридското езеро под името пруси, а част от неговите племена достигат до Северния океан. Това ясно ни сочат данните от "Кратко житие на Климент Охридски" от Димитър Хоматиан и "География", книга XII на Страбон. Тази група племена изселени край Северния океан по-късно, славистиката нарича венети. Склавените и антите произхождат от венетите, а последните - от витините. **Славяните в древността са траки от Йафетовото коляно.** От книжнината на древните народи личи, че етноним славяни липсва. Той се появява в края на XVIII в., когато книжовниците на Московска Рус по времето на Екатерина II сменят масово термина словени от по-ранните ръкописи със славяни. Два века по-рано, по време на чешкото възраждане Мавро Орбини изнамира този неологизъм и го противопоставя на другите етноси в Австро-Унгарската империя с цел отделянето на народа си от нея. Той достига до там за да се увери, че дубровчани и българи говорят на един и същ език. Според М. Маслов под ръководството на Екатерина II се извършва "пославянчване" на неславянските народи и страни - Молдавия, Влахия, Мунтания, Албания и България.

На културния термин словени в древността съответства етнонимът българи. Една група древни българи на севр от Дунав контактува с даки и гети, говорещи словенски език, а друга група от алани и хуни на юг от реката - с тракийски племена, използващи същия език, а настанилите се в Македония кубратови българи словенският тракийски . Така се оформя старобългарския език, предхождащ със столетия писмеността, създадена от него. Старобългарската мисловност и словенска култура на всички славянски държави, въпреки че славянски племена никога не е имало, са два термина на едно и също понятие - древни българи (старобългари).

През IV хилядолетие пр.н.е. единната индоевропейска общност, включително и езиковата общност, се разпаднали. Веднага след отделянето от нея на езикови етнически групи индуси, иранци и хети, се откъснали и германските етнически общности.

Славянската общност се обуславя през II хил. н.е. в своята прародина Централна Европа - басейна на реките Одер и Висла и в междуречието на реките Днепър и Буг, и Южна Белорусия. Непосредствени техни съседи са родствените им племена кимерийци, скити и сармати на югоизток, на изток - фините, на северозапад литовските племена, на запад - германските - главно готи (гети) и келти, а на юг до Карпатите - даките. Те са с обща генеалогия и усвояват и земеделието.

Древните географи и старогръцки летописци не са ни оставили сведения за земите на славяните през този период. По-опреде-

лени данни за тях те оставят за времето на I хил. пр.н.е. Тези данни се потвърждават и от археологически проучвания.

След разпада на съюза на българи и славяни край Волга последните тръгват по собствен път на развитие и нямат нищо общо със създаването на ранносредновековната българска държава и функционирането й в епохите на Авитохол, Ирник, Кубрат, както и с обединителните процеси на древнобългарските и средновековни племена.

Въз основа на изследваните култури - тяхното земеделие и скотовъдство е установена една от най-старите славянски култури - Лужицката - в края на II хил. пр.н.е. и началото на I хил. пр.н.е. Още в древността, преди античността, характерни черти на тази култура били шнуровата керамика и иконата с погребални урни. След изгаряне на мъртъвците останките били поставяни в урни и заравяни в дълбоки ями с различни съдове и украшения. Носителите на тази култура са обработвали бронза, а по-късно и желязото, от които приготвяли оръжия и оръдия на труда. **Тази култура има огромни територии от - Висла и Одер на север, река Буг и горното течение на Припет на изток, средна Елба на запад и Карпатите на юг.**

Следват **продължителите на тази култура в I хил. пр.н.е. - Липицката култура по земите в Горен Днестър, Пшеворска по земите на Лужицката култура, Зарубинецка - между Днестър, Днепър и Буг (II в. пр.н.е. - II в. н.е.) и Черняховска - III-IV в. н.е., проникнала далеч на изток до Донец, Долен Днепър, дори и до Крим.**

И двете култури са плод на една и съща етническа общност. Степента на развитие на техните носители не била еднаква. На север били племената с по-примитивна култура и те обработвали земята, изгаряйки гористите масиви, а на юг, около Карпатите и по средното течение на Днепър били по-напреднали с използването на ралото в земеделието и със силно развито скотовъдство. Сред тях било развито и занаятчийството, за което има принос връзката им с римските провинции по Средния и Долен Дунав.

След II в.пр.н.е. в писмените извори има данни за венетите, които според римския историк Плиний Стари, живеели на запад от река Висла, в онези земи, където се формирали първите култури и славянската етническа общност. В съчинението си "Германия" Тацит сочи съседите на венетите - на запад германците (готи/ гети) и келти, както и певкините на юг, сарматите на изток и фините на север. Според него венетите водели уседнал живот, подобен на германците. Строяли жилища, употребявали щитове, като част от въоръжението си, бродели по цялата територия между певкините и фините - от Балтийско море до Карпатите, превръщайки в поминък войната и грабежа.

Лужицката култура представлява западните славяни - поляците, които са разделени от източните им родственици от Припетските блата и са известни като днепърските славяни.

Най-пълни сведения за славяните дава Йордан, който описвайки отделните племена, живеещи през IV в. отвъд Дунав **сочи, че на север от Карпатите и на изток от Висла върху огромно пространство живее многолюдният народ венети.**

Техните имена се менят според различните родове и места, но се наричат главно славини и анти. Славините обработвали земите от Новиодунум и Мурсианското езеро (от Карпатите) до Днестър и на север до Висла, като горите и блатата им служели за поселища. Антите живеели между реките Днепър и Днестър на юг до Черно море.

Описвайки войните между остготите и венетите **Йордан сочи тяхната многобройност и разделянето им на 3 части: западни - венети, южни - славини и източни - анти.** В продължение на много векове те са се занимавали със земеделие, скотовъдство, лов и риболов и добиването на пчелен мед, от който получавали любимата си напитка - медовината. Те развивали занаяти като ковачество, грънчарство, дърводелство и други.

В историята на мегаконтинентална Евразия най-важният процес е Великото преселение на народите. Това преселение започва през първите векове на Новата ера с движението на готите от бреговете на Балтийско море на югоизток. Сблъсквайки се с хуните, които разгромили държавата им, те нахлуват във Византия. Движението на хуните предизвиква продължителни етнически, демографски и социални проблеми, които преобразили целия облик на Европейския континент.

През IV век славяните започнали да се придвижват на запад, юг и изток. Достигат до река Елба (Лаба-славянско име), река Ока и горното течение на река Волга. След като прекосяват Карпатите започнали да навлизат северно от Дунав.

Когато кан Баламир преминал Дунав през 375 г. и разгромил готския племенен съюз, от него отпаднали и славяните, които почнали да се изнасят извън пределите на своята древна родина. През времето на Атила хуни и българи покорили много племена и народи, включително и славяни. От същото време са първите преселения на славяни в Панония и Дакия. През 421 г. те участват в нападения срещу Илирик и Тракия, а след смъртта на

Атила започнали масово да се заселват на юг от Карпатите. **В края на V в. славяните заемат плътно почти цялата територия северно от река Дунав. За това ни съобщава и Псевдокесарий в своите "Диалози".**

Южните славяни, разделени от Карпатите, са известни като дакийски и панонски. Дакийските славяни започнали да нападат почти целия Балкански полуостров, чак до Егейско и Адриатическо море. При битките на остготите с Византия с въвличането и на български племена в тях се включили и славяните, които приемат имената скити, гети, варвари. **В края на V в. и началото на VI в. са първите действия на славяните на Балканите, които са твърде неясни.**

Едно от първите точно датирани техни нападения е свързано с изграждането на прочутата Анастасиева стена през 512 г. Византийският хронист Йохан Зонора отбелязва, че тази стена е издигната да пази Цариград от "*нападенията на мизите (българите) и на скитите*". Под скити той разбира славяните. По всяка вероятност те са взели участие и в бунта на Виталиан през 513 г., а през 517 г. заедно с българите проникват до Епир, Тесалия и Термопилите, вземайки в плен много ромеи. През 519 г. голяма войска от племето анти преминава през Дунав, но претърпява поражение в битката с византийците.

През първата половина на VI век нападенията на славяните на Балканите се засилват. Юстиниан I (527-565 г.) води големи сражения със славяните, поради което бил принуден да построи странични укрепления и "*неизразимо много военни строежи*". Особено внимание отделил византийският владетел на защитата на Дунавския бряг в провинциите Мизия и Скития (Южна Добруджа).

Според историческите сведения районът на Добруджа между Силистра и Черна вода бил един от най-застроените участъци на византийско-славянската граница. Укрепителната система на Балканския полуостров била разположена в няколко пояса и достигнала до Цариград, Солун и Термопилите. Освен с 30-годишно строителство на крепости, византийците подсилили отбраната на балканските провинции и прибягнали до дипломацията, но и тези мерки не дали желаните резултати.

През 545 г. при провал на опит на Византия да предизвика изтощителна война между анти и славини, императорът на Византия предложил на антите да се заселят в Турис (град при далечния Галац, на левия бряг на Дунав) и в неговата околност, и да пазят границата на империята като фоедерати. Докато се водели преговорите, **през есента на същата 546 г. славяни преминали Дунав**

и разграбили областта между Сердика у Сингидунум. През 548 г. преминали до Драч, където превзели редица крепости.

През 549 г. славяните предприели още по-сериозни нападения. С три хиляди души стигнали да река Марица, като превзели редица крепости, избягвайки бой в равнините. През 550 г. те навлезли в района на Ниш с множество, каквото по-рано никога не било виждано. Нашествениците разграбвали балканските територии и преминавали, без да се страхуват от византийците. На следващата 551 г. преминали и нови вълни от нападения на славяните, които съединявайки се с дошлите войски през 550 година се срещнали и разбили византийците при Адрианопол (Одрин). Вземайки голяма плячка, се оттеглили отвъд Дунав.

Практиката на византийците да купуват приятелството на различни племена и да ги противопоставят, довела до увеличаване на нещастията за тези племена. Според Прокопий:

"*Не останала неопустошена никаква област, нито планина, нито пещера, нито пък нещо друго от ромейската земя, но много области били завладявани повече от пет пъти.*"

През втората половина на VII век нападенията на славяните на Балканския полуостров се засилили още повече. Обещавайки земи за заселване на аварите между реките Сава и Драва, византийците ги насочили срещу българите и славяните и те започнали да нападат земите на антите, а след това и на славините. **Във войните си срещу Византия през 562-565 г. Аварският каганат увлякъл под властта им панонските славяни.**

При император Тиберий II (578-582 г.) славяните навлезли в земите на юг от Дунав, достигайки чак до Елада.

Прехвърлени с византийски кораби, 60 хиляди войни-авари навлезли в земите на славяните, но не могли да дадат сериозен отпор и се скрили в непроходимите гори. По същото време войските на славяните се намирали във византийските земи на юг от Дунав. С голяма плячка аварите се оттеглили в Панония. Съвзели се от удара на аварите през 581 г. според Меандър: "*около сто хиляди славяни нахлули в Тракия и ограбили нея и много други земи*".

Според сирийския хронист това нападение продължило няколко години и обхванало целия Балкански полуостров:

"*Те преминали стремително цяла Елада, Солунската област и цяла Тракия и получиха много градове и крепости ... те се разпръснаха по земята, заседнаха на нея и се разшириха сега, както бог им позволява ... И ето до ден днешен 895 година (= 534) те остават, живеят и спокойно пребивават в страната на ромеите - хора, които не смееха (по-рано) да се показват от*

гъстите гори и защитените с дървета (места) и не знаеха как-во е това оръжие, освен две или три лонхиди, т.е. къси копия."

Възползувайки се от това, аварите започнали да нападат Византия заедно с подвластните им племена през 585-588 г. **Завършила войната си с персите, Византия прехвърлила войски на Балканите и започнала война срещу аварите и славяните, която продължила цели 10 години.**

При сраженията през 595 г. славяните при засада при река Дунав избили първите 1000 ромеи, успели да преминат реката, а през 597 г. обсадили Солун с огромни сили и обстрелвали града със стенобойни машини, които хвърляли огромни камъни.

Въпреки използването на стенобойните машини, те не успели да превземат града. Чумна епидемия попречила на аварите да обсадят Цариград и през 509 г. те сключили мирен договор с византийците. Аварите поели задължението да не пречат на византийците да нахлуват в земите на славяните. **През 602 г. император Маврикий решил да нанесе решителен удар срещу дакийските славяни, но бил разбит. Дунавската граница рухнала и славяните получили възможност да се заселват безпрепятствено на Балканския полуостров**. Възползвайки се от обстановката, през 602 г. славините започнали да се заселват масово на Балканите, с което започнал нов етап от взаимоотношенията им с Византия. За десет години те населили почти всички владения на византийците на Балканите. Използвайки това, аварите проникнали през 619 г. до Дългата стена и опустошили много селища в Тракия.

Славините са европейските скити от древнобългарския общ родов корен. Около 567 г. според историческите източници византийците нахлуват в земите на северите и отвличат вожда им Славун. Останалите седем славянски племена са населявали земите от Източна Стара планина до Каристан.

Най-много сведения за славяни има в района около Солун. През 647 г. около река Ринхиос живеят рихините. Сагудатите живеели на запад от Солун и Бер, а драгувитите около Солун и Бер. Последните през 686 г. и след нея снабдявали с храни Куберовите българи в Битолското поле. Около Тива и Димитриада в Тесалия живеели венегидити, ваюнити в Южна Албания и Епир, верзити населявали земите на Охридско и Битолско, кръстени покъсно с името Берзития, а около Струма - струмци (стрионци, струмяни). Почти всички тези племена участвали в обсадата на Солун през 620 г.

В Западните Родопи по поречието на река Места и в околностите на Сяр живеели смоляните, а в Пелопонес - милингите (миленци) и езерити (езерци), преселили се тук около 745 г., поради което днешна Гърция "*се пославянчила и станала варварска*".

Заселилите се на Балканския полуостров се делят в етническо и в езиково отношение на две главни групи - българска и сърбохърватска. Славяните от българската група се заселили в Мизия, Тракия и Македония, в част от днешна Албания и в отделни райони на Северна, Средна и Южна Гърция. Голяма част от тях дошла от Дакия, поради което са известни като дакийските славяни, а друга част от Панония (Унгария) и са известни като панонски славяни. От сърбохърватската група ги разделя границата, започваща от река Сава западно от Белград, завиваща на запад, излизайки на Адриатическото море, северно от Драч.

Най-ярката разлика между двете групи е езиковата. В източния край на Балканския полуостров се заселили антите, които били малко на брой и след разгрома им през 662 г. от аварите, се оттеглили от района на Черно море и Дунавската делта.

Заселилите са на полуострова славяни заварили неговите територии опустошени от продължителните нападения и със заселването на най-плодородните земи още повече притеснили тракийското население.

Южните славяни, съединявайки се с тракийското население заимствали от него много елементи на езика, бита и традициите му. Тракийското население, вляло се в славянското, не изчезнало напълно и неговото влияние се чувства не само в наименованията на реки, селища, планини и други места в езика на славяните. То се чувства особено силно в областта на религиозните вярвания. Чрез траките в живота на славяните навлезли езическите обичаи, почитта на култа към героя-конник (херос), както и към някои гръцки и римски божества. Тяхното заселване на Балканите е важно събитие в живота им, както и в живота на ромеите. Ускорило се класовото им разслоение, укрепнала тяхната военна и политическа организация. Те нанесли непоправим удар на робовладелческия строй и на колониалните отношения, и под влияние на родовата им община се възродила и тази на траките, с което съдействали за по-ускореното преминаване на целия Балкански полуостров към по-прогресивния обществен строй - феодалния.

Според най-бележития византийски историк от VI век Прокопий, славяните и антите имали еднакъв начин на живот, еднакви обичаи и религиозни вярвания, еднакъв обществен строй "*и това*

е установено открай време, за тези варвари". Той сочи, че славяните са многоброен народ.

За външния вид на анти и славяни Прокопий пише: "*Те не се различават помежду си и по външен вид: всички са снажни и извънредно силни.*" "*И те, както масагетите, водят суров живот и са напълно небрежни към себе си.*"

От своя страна Псевдомаврикий сочи, че славяните са "*издръжливи, понасят с лекота жега и студ, и дъжд, и телесна голота, и недостиг на храна*". Той добавя още: "... *селата на славините и антите са разположени по продължение на реките и се допират едно до друго, така че помежду им няма голямо разстояние. Близо до тях се намират гори, блата или тресавища*".

В земите на юг от Дунава славянските селища са от края на VI- VII век, предимно в Североизточна България. Такива са селищата при селата Гарван, Попина, Дунавец, Сребърна, Старо село, Нова черна и Калето - Силистренско, Виница, Хан Крум и Васил Друмево - Шуменско, Вълчедръм и село Връв - Видинско и град Севлиево.

В Южна България има проучени такива селища при селата Любеново, Минерални бани и при град Марица - Хасковско. В Североизточна България славяните са се заселвали в поречията на реките Камчия и Дунав.

"*Тези народи - славини и анти, не се управляват от един човек, а в старо време живеят демократично и затова всички общо разглеждат полезните и трудни работи. Също така е токуречи и с всички други работи и у едните, и другите и това е установено открай време за тези варвари*".

Това известие на Прокопий ни сочи, че те са живели в родовообщинния строй. То е добре допълнено от руската летопис, според която: "*Живееха всички със своя род*". Родът е бил тяхната кръвна връзка при отделните племена и семейства. **Те са формирали архаично общество, формата на ползването на собствеността се извършва от големия род, който не само обработва, но начело със своя старейшина общо владее земята и това е много точен израз на родовата общност.**

Псевдомаврикий ни съобщава още:

"*Понеже имат много князе, при това несговорчиви помежду си ...*"

От други историци научаваме имената на някои от техните князе: Мезамир, Доброта, Артадост, Мусакий ... Те преминават в ранния стадий на военната демокрация, като родовете им се обединяват в племена начело с князе. Славяните, според историческите източници, "*не държат в робство своите пленници*" за неопределено време, както другите племена, но им определят един срок да останат при тях, да решат дали искат да се върнат у дома си срещу определен откуп, или пък да останат при тях като свободни хора и приятели. За славянския начин на живот робът бил повече бреме отколкото придобивка.

Сведенията за ранното славянско общество показват, че в него не е имало имуществено разслоение, а продължителното им разселване не е давало възможност да се появят знатни славяни, които да се различават от своите съплеменници с първенствуващо положение, като представители на друга класа. След приключването на преселенията първенствуващото положение на князете започнало да им дава родови и социалноструктурни предимства.

Разселването на славяните в Средна, Източна и Южна Европа разделило техния етнически масив, а на места в техните територии се включили и други етнокултурни групи. Различен бил темпът на усъвършенстване на отделните племена. По-късно от тях се формирали народности, развиващи своя славянска и различна друга от останалите славяни култура. **Така те се превърнали в етно-лингвистична група с обединяващи фактори - произход - древнобългарски и език - славянски.** От езика и по-непосредствения им културен обмен е възникнало чувството им за общност на славянския свят - славизъм.

Тяхното общество през VI и VII век било устроено не само за земеделски труд, но и за война, и за военни походи, които изпълвали ранната им история. Псевдомаврикий ни съобщава, че славяните "*обичат да правят нападенията срещу противниците си в гористи, тесни и стръмни места. Служат си умело със засада, внезапни нападения, хитрости, както и денем и нощем изобретяват различни действия*".Той подчертава умението им да преодоляват реки и да се крият под водата, лежащи по гръб и дишайки с тръстика. Те често оставяли умишлено голямата плячка и когато неприятелите се готвели да я присвоят, с боен вик от засада се хвърляли срещу тях. Те разчитали повече на военни и лични хитрости. Често се прикривали под малък камък или под случайно попаднал пред тях храст, с което отвличали вниманието на противника.

Войните им с Византия довели до сериозни промени в техния бит, в развитие на занаятчийството и усъвършенствуване на бойната им техника, наложило им се да овладеят металообработката, кожарството и каменоделството.

В бойната им техника се извършили значителни промени. Те вече разполагали не само с по две къси копия и дървени стрели, намазани със силна отрова, но и с разнообразна бойна техника: бойни кули, стенобойни, каменометни и други машини.

Стрелите на славяните били вече най-разнообразни - ромбовидни, с шлифовиден шип, листовидни, с форма на триъгълна и четириъгълна пирамида и други. Тяхното традиционно жилище било землянката с квадратна или правоъгълна форма, вкопана в земята на дълбочина от 120 до 160 см, на площ до 14 кв. м, а в отделни случаи и до 25 кв. м. Подовете били замазвани с няколко сантиметрова замазка, а стените - с глина, укрепвани с греди и тухли. Покривите на землянките били дървени.

Понеже те се заселвали в земи с висока цивилизация в заварените селища се настанявали главно в готови жилища и започнали да използват многократно камъка като строителен материал.

В някои от ъглите на землянката изграждали каменна пещ, а по рано и глинена пещ, и огнище. Инвентарът от тези землянки говори за скромен бит - глинени съдове, железни или от кост предмети. При разкопки в Прага и Житомир (Западна Украйна) са намерени керамични гърнета с несиметрична, яйцевидна форма, с плоски и дебели дъна. До преселването си те не познавали грънчарското колело и изработвали тези предмети на ръка. На юг от Дунав в техните селища от VI-VII век са намерени гърнета, допълнително обработени на грънчарско колело, голям брой тавички, широки паници (чаши) и макар и по-рядко - подници за хляб, похлупаци, вретена, тежести за рибарска мрежа и станове. Открити са и пещи за изпичане на керамика.

Освен земеделие и скотовъдство, според Псевдомаврикий "*множество домашни животни и храни, наредени на кръстци - най-вече просо и жито*", те ползували като източник за храна птицевъдството, лова и риболова. Славяните отглеждали говеда, свине, овце, кози и коне. Обект на лова им били зайци, диви свине, елени и турове (диво говедо), а на риболова - сом, шаран, есетра. Намерените при разкопки земеделски сечива - сърпове, коси, лемежи, колички, лопати и други говорят за широкото използване на желязо в производството им. Всички тях, както и новият им поминък - лозарството, те заимствали от местното население. Обилни са находките от железни предмети за бита - ножове, токи,оръжия, стрели, мечове и друг. Тези находки говорят за наличието на големи промени в развитието на производството на оръдия на труда.

Славяните имали характерни за тях религиозни вярвания и обичаи. Най-характерното им качество било гостоприемството. За

това Псевдомаврикий ни съобщава:

"*Към чужденците, които идват при тях са любезни и грижливо ги прекарват от едно място на друго, където би станело нужда*".

Ако някой обидел госта, другите започвали война срещу него, считайки за свой дълг да отмъстят за госта.

За целомъдрието на техните жени съдим от многобройни исторически извори:

"*Жените им са целомъдрени повече, отколкото човешката природа допуска, така щото повечето от тях смятат смъртта на мъжете си за своя собствена смърт.*"

Основното им божество е Перун - бог на мълнията и гръмотевицата. Когато са във война, те обещават, че ще му принесат в жертва, ако спасят душите си онова, което са му обещали. Чрез принасяне на обещаната жертва те считат, че са изкупили своето спасение.

Сведенията за религиозните вярвания на славяните по нашите земи са оскъдни. Имената на перуниката, Пирин планина, Перник и други сочат, че бог Перун продължава да бъде тяхното единствено божество. Особено характерен за южните славяни бил и култът към св. Илия, които се слял с разпространението на християнството. Религията на старите славяни включвала езическите капища, почитта към дървета, орисници, русалки и самодиви. Спазването на "*вълчи*", "*мечи*" и "*миши*" празници също дават представа за тяхната религия.

Славяните през VI-VII век изгаряли своите мъртъвци, като хуритите, хетите и гетите - племена с древнобългарски родов корен. В Североизточна България са открити славянски некрополи при селата Бабово - Русенско и Попина - Силистренско. От личните вещи на погребаните са останали железни ножчета, токи и други предмети. Своеобразни керамични погребения се намират в Северна Добруджа, и по цялата територия от Карпатите до Днестър.

Проучванията показват, че през VII век от двете страни на Дунав, от Карпатите до Бяло море славянското население принадлежи към една обособена група на българите - техните сродници. Те се връщат при корените си, при своите събратя, тръгвайки по пътя на създадената от тях организация.

Обитаваните през античността земи от гетите на Балканите са от Стара планина до Днепър и Днестър. Именно тези територии по-късно са в основата на държавата на Аспарух, който на практика се завръща при своите сънародници. Старото име на Днепър е Бури чай. А "Бур" ("Бул") ни води към българите. И днес в Кавказ, където

живели българи и сега живеят техни потомци, се е съхранило названието "Болгар-чайе" - "Българска река".

Днепър наистина е свещена за нас река. В нейното поречие дядото на Атила - Улдин (Булдин - българската династия) изгражда своята резиденция и издига знака на рода Дуло - тризъбеца в Киевските възвишения, наричани тогава Заешка планина. Истинското ѝ име е Куян-Тау. А куяните (хуяните) са управляващото българско племе сред хунската общност, от което китайците непрекъснато се страхували. Неговият старейшина винаги се наричал "ван"/ "бан" (древното име на българите), идентично с титлата "кан" - владетел. Според "Сказание за дъщерята на хана" край Днепър е погребан Атила. Пак там по-късно ще се окажат гробовете на Кубрат и Аспарух.

Даките са важна съставка на българската държава на Аспарух. В карта от VIII в. те заемат непосредствено земите западно от царствената орда на оногундурите. Дако-мизийците винаги са принадлежали към голямата древнобългарска общност и непрекъснато са населявали едни и същи земи през хилядолетията - северно от Стара планина.

Част от техните съплеменници - гетите, след това ще положат основата на славянството. Някои ще ги нарекат "български славяни". Тяхното преселение поставя на практика началото на появата на готите и готическия стил в историята, културата и цивилизацията на Европа.

ЗА ДОСТОВЕРНОСТТА НА ЗАПИСАНОТО В ИСТОРИЯТА НА БЪЛГАРИЯ ЗА НЕЙНОТО СЪЗДАВАНЕ

Отговорът на въпроса за равностойното участие на славяните в създаването на българската държава и народност, а според някои историци и по-голямо от това на българите и за претопяването на българите в славянското море, е отрицателен. Това сочи критичният анализ на отделните източници, за съжаление, с **над 90 на сто от информацията от византийски произход.** Изучаването на нерешените от средновековната ни история въпроси е свързано с оцелелите, изнесени и запазени на Запад документи от XV-XVI век, в многобройните на турска територия хранилища и библиотеки, в архива на Вселенската патриаршия в Истанбул, както и в гръцките манастири в Атон, в библиотеки и архиви на гръцките острови, останали под венецианска власт до XVII-XVIII век. Документи за българската история има и в Киев, където възниква руската държава, макар и унищожени от татарите. Такива документи има и във Ватикана, и в Москва.

Още първите историци, занимаващи се с българската средновековна история - наши и чужди, преразказват византийските хроники. Така са постъпили Цезар Бороний, Мавро Орбини, Петър Богдан и Отец Паисий. Още по тяхно време се създават митове, отнасящи се до произхода и прародината на българите, за създаването на средновековната държава и българската народност с равностойно участие в тези процеси на славяни, траки и българи. Поради различните исторически условия, при които живеят жителите на България край Дунав и Волга тези митове не са преодолени и до днес.

Възгледът на съвременниците на "основаването" на българската държава - българи и ромеи е различен от съвременния и е отразен в "Именник на българските канове". Този възглед днес приемаме безусловно. В този исторически паметник е казано,че Авитохол и Ирник са живели съответно по 300 и 150 години, а за Аспарух, Кубрат и Тервел е казано, че всеки един от тях "*държа властта*", като са посочени и броят години. **Тези летописци не ни съобщават, че Аспарух е създал нова държава, а че е управлявал отвъд Дунава, където е преместил столицата на държавата.**

Възстановената от Кубрат Стара Велика България продължава да съществува при същия начин на организация, завещан от древните хунори, с три крила и промяна на седалищата на същите в зависимост от измененията на териториите, които овладяват по пътя си. А те са непрекъснато в движение от изток на запад - от Азия през Туран, Кавказ, Волга и Урал, до река Дунав и Балканския полуостров. През целия период на своето развитие Българската държава и народ са спазвали този принцип. Още по времето на кан Кубрат неговите синове са владеели отделни средищни крила. Аспарух овладява дясната средищна зона. Синовете на Кубрат са вождове на главните племена и народи, влизащи в състава на държавата. Техните владения се развиват в съответствие с подписания мирен договор с Византия по искане на император Ираклий.

Кубрат не създава, а възстановява суверенитета на Стара Велика България. Договорът с Византия включва в държавата и земите на Балканския полуостров, които преди това са били в състава на западното крило на българите, в което са били включени още през IV век.

Българската историческа наука разглежда възстановената от Кубрат държава в земите, попадали под властта на Западния тюркски каганат като едностранен акт на Кубрат и българския аристократичен елит от онази епоха, чрез вдигане на въстание, но факти-

те сочат друго. По онова време никой не може да напусне Константинопол, ако византийският император не се е съгласил за това, особено Кубрат, като се знае, колко е важен е като заложник, за да може да се меси империята във вътрешните работи на българите. Освобождаването на българските територии от тюркския каганат не може да не станало и с подкрепата на Византия, защото се решават и нейни интереси.

Византия предпочела да има защита от опасния си враг - Западния тюркски каганат и тя желае да се възстановят териториите на цялостната Стара Велика България, а не само в Крим, който е заселен от българи и пристанището Херсон, което било византийско. Избирането на Фанагория за средище на България било от особено значение за бърза координация на действията на българите с византийския император. **Тъй като Византия има за цел да запази цялостната си граница, тя дава съгласие западното крило на българската държава да достигне не до Днепър, а по долното течение на Дунав от Железни врати до делтата на Дунав.**

Румънски археолози доказват, че намерените грънци, накити и оръжие са на друг народ. Този народ е българският. Такава е културата "Дриду" на името на селището, където са населени първите българи. Но тези знаци, включително и руническите, са старо доказателство, че **през 635 г., когато Кубрат се справя окончателно със Западния тюркски каганат, той заема и териториите на днешно Влашко, Молдова и Украйна на запад от Днестър и ги включва в западното крило на държавата си, което е под владетелството на сина му Исперих (Аспарух).**

При това положение същият договор с Византия за опазване границите ѝ от нападения от тюркютите и за търговия между двете страни вече е в ход.

Това се доказва от историците, които сочат че границите на Аспарухова България са билото на Стара планина, Черно море и Днепър, а на север билото на Карпатите, но не сочат кога той е завзел Карпатите. Според други историци, той с малобройната си орда се е врял в блатата край делтата на Дунав и в 681 г. се прехвърлил на южния бряг за да воюва с Византия за усвояване на Мизия. **При тази тежка война с малобройната си орда оногундури, хан Аспарух не би успял да завладее Влашко, Молдова и Южна Украйна. Тези празноти ни сочат истината, че посочените територии се владеят от Аспарух още по времето на Кубрат.**

Доказателство за това са фактите, сочещи какво се е случило

при войната с хазарите. Според Марин Димитров, **Албури с прозвище Бащу е бил бащата на Кубрат. Той враждувал с аварите.** През 620 г. по заповед на Кубрат по малкият му брат Шамбат разгромил аварите. След победата Шамбат се провъзгласил за независим управител и нарекъл държавата си Дулоба, в превод "Ставката на Дуло". Докато Шамбат воюва в Дулоба, Кубрат непрекъснато разширява пределите на Ал Булгар Йорть. Възползвайки се от смутовете в туранската орда, той отблъснал хазарите от Джураш (Дагестан) и Идел и станал господар на земите между Сула (Дунав) и Идел (Волга). В стремежа си да унищожи аварите и Тюркския каганат Кубрат наред с титлата си "кан" добавя и "хакан".

По малкият син на Кубрат - Атилкес (младият Атила), с прозвище Аспарух, владее земите между Бурджан и Белтаж, като утигурите и мордовците също му се подчиняват. Той станувал в град Бурджан на юг от Джураш и почитал силно вуйчо си, което не се харесвало на Кубрат. Когато Кубрат умира, Атилкес се обединява с вуйчо си Кий срещу брат си Бат Баян.

След смъртта на Кубрат владетел е Бат Баян, Аспарух управлява в Дагестан, а един клон от Асеневци взима връх в управлението на барсилите. Кубратова България е завзела част от Западните покрайнини на Тюркския каганат, управляван от рода Ашина. Загубили огромното си влияние в каганата, Ашина намират убежище при хазарите. Държавният глава на хазарите е приел титлата "хакан" през тридесетте години на VII в. след смъртта на своя роднина Тун-Шеху - владетел на Западния каганат. Съгласно източника "Хазарские государство ..." от руския учен Анатолий Анатолцев, титлата "хакан" или "каган" я има след смъртта на Кубрат, когато клон на Асеневци, управляващи тюркютския каганат стават господари на източната част на държавата. Според Артамонов и Плетнова хазарите са свързани етнически с българите, а според професор Халиков от Татарстан те са българи. Те са български племена, дошли от територията на Афганистан. Според източника "Гуны в Азербайджане" синовете на Тангра са десет. Сред тях са бактри и Хазар. Названието "*хазар*" от старобългарски или булгартюрки, се превежда като човек, живеещ в покрайнините - украинец. Хазарският каганат е бил империя с две столици - Итил край Волга и Семиндер в днешен Дагестан.

Според арабските хронисти град Итил бил разхвърлен между дърветата -град от юрти и кирпичени постройки, а царският дворец - от печени тухли. До него се достигало по мост от лодки от късна есен до ранна пролет. Итил бил зимовище на пастирите и постройките, където те почивали, къпели се в баните, продавали кожа,

вълна, млечни изделия, месо и използували скъпи платове, оръжие, керамика, зърно и вино.

По-голям град от волжката столица, Семендер също служел за зимуване. Части от хазарите били отседнали около столиците и произвеждали зърно, алкохол, сено. Занаятчиите били при суровината, край градовете в днешните Донбас и Курск, и при град Челябинск. Те строяли градове крепости като Саракел, който е разположен върху полуостров, вдаден в Дон върху площ от 100 дка. Строен е с хазарски, а не с византийски начин на градеж, в стил “рибена кост” за зидовете му.

Моделът на държавно управление, заимстван от Кубрат, не се променил. Сменили се само имената на Велика България с Хазарски каганат, на хан с каган. Страната по модел на държавно управление бил в веротърпима конфедерация. Херсон през 635 г. се разделил на две партии - против и за Юстиниан II. В Константинопол настъпил нов обрат. Юстиниан станал зет на каган Ибузир Главан, като жена му приела християнството и когато обявили сватбата си, към властта се устремил Тиберий.

Между две морета - Черно и Българско, наречено за три века Хазарско, а днес Каспийско, върху територията на днешна Украйна, Асеневци разширили своя каганат. След тригодишно управление Баян се подчинил на хазарите и получил духовен сан. Арабите се втурнали в грабителски походи срещу съседите си и в 662 г. нахлули в Кавказка Албания. Като вижда, че арабите са силата на деня, хазарският княз Джауншер обявява независимостта на държавата си от Персия и става васал на арабите. Не е известно българите от Южна Армения, заселени около езерото Ван, наречени ванадови българи, да са били васали на арабите. Хазарската държава запазила суверенитета си.

Най-тежки били битките на хазарите с арабите. Арабските завоеватели подчинили Тунис, Алжир, Мароко, българските земи между Амударя и Сърдаря, изпепелили Бухара и Афганистан. Те предприели 2 неуспешни похода срещу Константинопол през 669 и 679 г. Срещу тази сила бил изправен Хазарският каганат.

През 669 г. княз Джауншер станал жертва на заговор и на престола застанал племенникът му Вараз Трдат. С помощта на сребърните българи (така наричали българите, които били с бели като лен коси) Алп Илитвер нападнал Албания за да отмъсти за смъртта на тъста си, но срещу него се изправил дипломатът Велизар. От разговора се достигнало до решение Албания да стана васал на каганата.

Докато в Арабия се сменяли един след друг владетел, албанците трябвало да отразяват нашествията на сабирите. Вараз Традат посегнал към друго оръжие - духовното. Константинопол стоял зад тези действия. През 682 г. делегация начело с епископ Исраел пристигнала във “великолепния град Варачан”. Останките от него днес са край град Буйнакс. Сабирският хан бил склонен за мир и за приемане на християнството. Алп Илитвер се обърнал към князете на Армения и Албания (Азербайджан), че страната му е влязла в лоното на християнството и признава за епископ Исраел. Понеже бил силен на своята територия, князът никога вече не са върнал във Варачан. Преди това той разрушил храмовете, избил шаманите, унищожил свещения тангристки дъб, от който създал огромен кръст, украсен с резба.

През 684 г. хазарите нападнали отново Закавказието, Армения и Албания, които били опожарени. Арменският цар Григорий Мимикоян го бил предизвикал. Това било нападателна акция за налагане на християнството при сабирите. Каганатът се управлявал дуалистично - от Асеневци и юдейски представител. Всички управляващи - Главан, Парсбит, Борджил са били царе, а държавният глава бил с представителни функции. **Идващите от Дагестан хазарски войски не унищожават, а разделят българската държава на две части. Три години след това е издигнат за владетел най-големият син на Кубрат - Бат Баян. Според “Именник на българските князе” неговото име е Безмер.** Военните действия на хазарите са описани в писмото на хазарският хаган Йосиф до сановник от Кордовския арабски халифат Хасдаи ибн-Шафрит от началото на X век. В това писмо се казва:

“*В земята, в която живея, по-рано са живеели в-н-н-т-р (уногундурите - българи). Нашите прадеди хазарите воювали с тях. В-н-н-т-р били многобройни, тъй многобройни, както пясъкът в морето, но не могли да устоят на хазарите. Те напуснали своята земя и избягали, а онези (хазарите) ги последвали до река на име Дунав.*”

Според Теофан и Никифор конфликтът на хазарите и българите е започнал в 651 г. По времето на Кубрат хазарите воювали с българите на територията на Кримския, Тамански и Керченски полуостров и Източното Приазовие, недалеч от Берзилия (днешен Дагестан), населяван от племената кучи-булгар, чдар-булгар и отчасти от уногундури - българи.

Бат Баян и подвластните му били покорени и станали данъкоплатци на хазарите, като защитили само своята самостоятелност. За тези българи - “*вътрешни българи*”, анонимен персийски географ от X век сочи границите - на запад - област Мирват, на из-

ток - славяните, на юг руските племена и северно от Черно море. Според този географ вътрешните българи:

"*Това е храбър, воинстващ и внушаващ страх народ. Те притежават складове, оръжие и военни съоръжения ...*"

Според него те са разположени между външните - аспаруховите българи уногундури и волжките българи - котраги на изток до долното течение на река Дон, на запад до река Днестър, на север до Донец и на юг до Азовско и Черно море. Те бързо се възстановили от преживения от хазарите удар. В руски летопис от XI век те били наречени "черни българи". В същия летопис се сочи, че тези българи били настроени враждебно спрямо хазарите.

Макар и покорен от хазарите, **Бат Баян е начело на българите до 690 г.** Той спазил завета на баща си да не напуска територията на Велика България

След смъртта на Баян карабългарският престол (престолът на Черна България и на черните българи) е зает от Бат Тимер (Дебр) - син на Бат Баян, който е начело до 700 година.

Вторият кубратов син Котраг - вожд на племето котраги (кучи булгар), под натиска на хазарите напуска земите по долината на река Днепър. Водените от него българи преминали река Дон и се настанили точно срещу земите на Бат Баян по средното течение на река Волга. Само няколко десетилетия по-късно тук те изграждат каменния град Болгар. Територията, която завоювал в продължение на няколко десетилетия, по-късно станала самостоятелна държава.

След смъртта на Кубрат настъпват драматични години и за българите оногури - уногундури, начело с техния вожд Аспарух. Подпомаган от чичо си Шамбат, той бил принуден да води битка с елитните части на брат си Бат Баян - сабините. Той ги победил и изтласкал от Крим, превзел Фанагория (Ас Банджа). Почти пет годите войските на Бат Баян били обсадени на полуострова и по същото време Аспарух станал пълнолетен господар на западната част на България.

През 671 г. настъпва промяна поради преминаването на 150 хиляди ķумани, тюркмени, кук-огузи и киргизи начело с основателя на държавата Хазар. Аспаруҳ и чичо му били поставени на пътя на хазарите, понеже части от утигурите, мурдасите и тюрките преминали на страна на хазарите. Сродните им котраги се отправили към Средното и Горно Поволжие. С помощта на бурджаните, българите от Кубанския край, Бат Баян се оттеглил, но още не било ясно договорът с хазарите дали му признава правото на господар

на Карабулгар (с център Киев) и земите около Буляр. Бурджаните заели земите около Фанагория и Кавказ.

Когато през 673 г. починал главният поддръжник на Аспарух - чичо му, той бил принуден със своите оногури-уногундури, кутигури и чдар булгар да се оттегли на запад в Кашан (днешна Молдова), в стародавното българско владение още преди Бат Органа. Въпреки, че град Бащу станал столица на Бат Баян, а прилежащите му земи били под васалитета на хазарите, славата на Стара Велика България на помръкнала.

Между 675 и 679 г. Исперих (Аспарух, според византийската хроника) започнал **активни бойни действия срещу Византия и след блестяща военна кампания през 679-680 г. обезпечил присъединяване към западната част (крило) на Стара Велика България разсечените на две части от хазарите на две части древни български земи в Мизия на юг от Дунав. Така на картата на Европа се появили две отделни български държави, разсечени от хазарите, наследници на Авитохолова, Ирникова и Кубратова Стара Велика България.** Въпреки огромната територия на България през 665-680 г. Аспарух и управляващият я аристократичен елит нарушават 48-годишните мирни, дружески, съюзнически взаимоотношения с Византия, поради враждебното отношение към българите от новия император Константин IV Погонат. Това се дължи на преценката им, че тяхната територия намираща са на пътищата на народите, идващи от Азия, ще бъде постоянно атакувана от тези народи. **За да реши перспективата за живот на България, Аспарух решава да завладее Мизия.** С това той обезпечава и необходимия строителен материал и защита за своите поданици в новите земи. Той изоставя неплодоносните крайни северни райони на Украйна. Със завладяването на новите земи с граници Карпатите и Железните врати и трудно преодолимия Днестър той решава геополитическия проблем на българите за векове напред. Всичко това е поетапно и планомерно.

Планомерно решаване на стратегическата задача е и дългогодишното строителство на Онгъла по подобие на строения от българите в Далечния Изток, което представлява изграждане на укрепено предмостие към бъдещото завладяване на собствените си земи, които Византия владее неправомерно, нарушавайки договора с Атила и неговите предшественици. По този начин, **завладявайки бавно, но сигурно полагалите му се по договор мизийски земи, той осигурява територия, гори, строителен материал и други природни богатства за държавата си.**

Тъй като Византия е била заета непрекъсната с войни с други

сериозни нейни противници (перси и араби), проектът на българите е могъл да се осъществи в удобно за тях време. **Аспарух не прекъсва съществуването на Стара Велика България, а само разширява териториално откъснатото от нея западно крило, отделено от хазарите, в нейните естествени граници на изток от Днепър.**

Огромните строителни работи осъществени в Онгъла говорят за големия брой хора, които са го осъществили. Това са Аспарухови воини, техните семейства и роднини. Както личи, те са добре обучени да решават всякакви задачи в мирно и военно време.

От Хипийската (Конска, Българска) планина - днешната планинска верига Ергени, Аспарух тръгва с част от племената си към устието на река Дунав. В края на 60-те и началото на 70-те години на VII в. българските племена достигат земите на Дунавската делта.

В различни исторически извори Аспарух е назоваван Исперих, Еспериx, Еспеpюx, Испор и Аспархрук. Най-вероятна е версията за иранския произход на името му. Бившият съвладетел на Стара Велика България, по-късно владетел на българите унoгундури, не може да е имал в тревожните дни след раздялата на българските племена представа за изпитанията, които им предстоят. По сетнешните му постъпки, без да знаем какви са били съветниците му, ни подсказват владетелския му такт и изключителното му самообладание. Всичко това подсказва, за високо интелектуално развитие още от ранните му години.

Той не търси помощ от Византия, защото със самостоятелното решаването на проблемите си довежда до издигането на по-висока цена на извоюваната независимост на България.

Историческа истина е, че изпълненият с решителност и смелост млад, очарователен воин с мъжествен лик и желязна дисциплина, е продукт на обстановката, в която е начело на престола. С течение на времето този негов образ все по-отчетливо се избистря и налага.

Хазарите не нападат, а са в определени отношения с котрагите. **Дълго време котрагите остават в земите между Тананаис (Дон) и Волга, преди да се преселят. След 10 години, преследвани от тюрки, угри и съжителство с финските племена, те достигат до Волга и Кама. В същото време започва и решителният поход на оногурите на запад.**

Хан Аспарух дълго води своето племе към древните български земи. Това е историческа реалност, а не легенда. В стремежа си към северозападните граници на днешна България, десетилетия наред български племена кутригури и утигури минават

по този път, но не успяват да овладеят земите отвъд Дунав. На Аспарух са били известни разказите за прекрасната, далечна българска земя, с чудесни пасища и бистри извори, с прохладни гори богати на дивеч, с дълбоки реки със злато и риба, с дивни градове, оградени с яки крепости, с чудни хубавици с дълги до кръста коси. Първо е преодоляно препятствието между Танаис (Дон) и Бористен (Днепър) - безбрежна степ. През тези степи до късна есен от ранна пролет, в продължение на три сезона, пътували племената на Аспарух, независимо че не е отразено в реални документи. Това пътуване е обаче реалност, то е исторически факт. В Онгъла - мястото, където българите на Аспарух намират приют за по-дълго време, е свикан съвет на вождовете на отделните родове, които с решението си изпращат молба до византийския император да им отстъпи полагащите им се земи отвъд Дунав. Констант II не дава отговор на искането на Аспарух.

Това предизвиква огромна строително-укрепителна работа на Онгъла от многобройната войска на унoгундурите - народа, който според хазарския каган може да се сравни по брой само с песъчинките в морето.

Малко преди това, в 670 г. срещу тях с форсирането на река Тирас (Днестър) нахлуват хазари, но се оттеглят, след като са разгромени. Тази славна победа става ясна на новия император на Византия - сина на убития при Саракуза Констант II - Константин IV Погонат (668-685 г.) Византийците не променят отношението си към “този нечист народ”, понеже е езически.

Мястото на Онгъла включва остров Певки, на територията на който в древността са живеели бастарните и певкините и обхваща сравнително голям по територия район. В края на живота си император Констанс дава съгласието си за настаняване на българите като фоедерати, но след убийството му през 668 г. положението коренно се променя.

Възползвайки се от честите битки за престола във Византия Аспарух започва нападения в Пределите на Мала Скития (Добруджа) до 680 г., когато се стига и до неизбежен сблъсък с Византия. От писмата на Константин IV до папа Донус от 678 г. личи, че в Цариград смятат нападенията срещу териториите за дело на чужди (непознати за византийците) племена.

Виждайки, че византийците няма да откликнат на исканията му да продължат мирните взаимоотношения между Византия и България, разположените на територията на 48 кв. км площ в укрепения онгъл българи се подготвят усилено за решителен щурм. Заедно с предприетите нападения те правят сериозни проуч-

вания на терена и разположението на основните си сили.

В този период укрепителната система в Долна Мизия е силно разстроена, а отбраната на дунавския лимес е почти изоставена. Властта на императора се крепи само на все още здравите крепости като Истрия, Дуросторум, Тами, Калатис, Бизоне (Балчик), Одесос и някои други.

Поради недостатъчния брой на гарнизоните Константин IV подразнен от българските набези отсам Дунав, подготвил специално поход, осъществен в периода края на март - края на юли. Византия вече няма ангажименти на изток, намален е арабският натиск. Теофан съобщава, че "*през същата тази година българите нападат Тракия*".

В похода на Константин IV са включени пехота и флот. В разгара на лятото византийската армия - близо 60 хиляди воини, е на рубежа пред укрепленията на българите. Многобройността на византийската армия налага Аспарух да заеме изчаквателна позиция и да не предприема битка извън укрепленията, което изнервя византийците.

С последния си разказ Теофан се опитва да прикрие разгрома на византийската армия. Ползвайки мощната си бойна флота тя има възможност за силен натиск срещу българите. Изчаквайки дълго българите да излязат от укрепленията, византийците, с цел заблуда, се оттеглят към бреговете на близкото езеро, където остават няколко дни в очакване.

В една ранна утрин, преди византийците да се построят в боен ред, българската конница връхлита върху лагера им и помита всичко по пътя си. Настава страшна паника. Започва бягство на византийските пехотинци, които са нападнати от всички страни от българската конница.

Дочул за загубите на своите воини, императорът се насочва към кораба си, за да търси спасение в открито море. Насочва се към Константинопол, оставяйки войската, търпяща сериозни загуби, на произвола на съдбата.

Теофан по-късно ще обяснява това му поведение с необходимостта от лечение на подаграта, която го мъчела, в баните в Несебър. Не разбрали причината за оттеглянето на императора си, войските са в силен смут. В този момент, нападнати изневиделица от българите, много от тях намират смъртта си по пътя на безразборното си отстъпление.

Според Теофан византийската войска е изклана, поради внезапното й оттегляне, настъпило от объркване от пристигналата до тях неясна информация за императора и флотата.

След разгрома на византийците, войските на Аспарух напредват бързо и достигат до местността Варна в близост до Одесос. Те се явяват лице в лице, със славяните, но между тях няма военни действия.

За да продължи войната с Византия, Аспарух премества племето севери на изток, а южната граница е поверена по договореност със славянските князе на седемте славянски племена.

Както свидетелстват известията - преки и косвени, славяни и българи живеят разделено и всеки запазва общността, религията и традициите си, но външната политика и войната остават във властта на българите. След падането на Дуросторум, Акре, Приста, Батристус и Марцианопол, се предава и крепостта Одесос. Аспаруховата войска достига до византийската морска база Месемврия и започва да напада и подчинява крепостите, които били под византийска власт.

За срам на ромеите, императорът им е принуден и сключва около 9 август 681 г. мирен договор с Аспарух, като се задължава да изплаща данък. Разширеното от Аспарух западно крило на Стара Велика България според договора от 681 г., е наречено Дунавска България. На шестия църковен събор новата държава, включваща и земи на Балканския полуостров, била наречена България. Тази държава включва по-голямата част от днешна Румъния, Молдова и Украйна до Полтава. Тя разполага с боеспособна армия не по-малка от 50 хиляди души и притежава прекрасна държавна администрация, бързо създадена и развита и в новите територии, завладени през последните 680-681 г. и предоставени й с легитимен, мирен международен договор с Византия.

Българите не само демонстрират превъзходство, но присъединяват към държавата си и Мизия, въпреки противоборството на Византия, чиято сила не се оказва достатъчна да запази тези територии.

Договорът от юли 681 г. не може да се разглежда като опит за създаване на държава, а като опит, уреждащ взаимоотношенията между две държави в конфликт. Той легитимира териториалното разширяване на Аспаруховите българи, като държавата България - пряк продължител по етносъстав, институции и историческа приемственост на Стара Велика България и България на кан Кубрат.

Днешна България не е нова държава, а продължение на българската държавност, зародила се още преди Новата ера и реализирана в Европа чрез държавата на Авитохол, Ирник и

Кубрат.

Българската народност се формира поетапно на базата на формиране на мощни племенни обединения на територията на Кавказ и Поволжието. Съгласно писмените извори българските племена са утигури, кутригури, котраги, кучи-булгар и дучи болкар, оногури (уногундури). Последните три племена били подчинени на Аспарух. След разсичането на Кубратова България на две части от хазарите, те се насочват към българските земи на юг от Дунав. Западното крило на Кубратовата държава се формирало като неин продължител на новите територии. С разширяването със земите на Балканския полуостров се пренася държавата и на тази територия. След успешните битки срещу Византия българите продължават договорните взаимоотношения и с нейните феодерати (федерати) - бившите им родственици славяните, заселили се преди това в Мизия.

Няма сведения славяните да са участвали във военните действия между Византия и България. **Още през 632 г. българската държава обхванала в своите граници Влашко, където през 602-612 г. е заселено силно разделеното славянско население.** След договора от 635 г. между Византия и България, Византия запазила формалната независимост на славянските племена, обединени в Славинии (княжества), с право на живот на нейна територия срещу заплащане на данък и военни задължения по охраната на граници, проходи и др. Византийската власт в тези земи е била маркирана от укрепени градове по бреговете на р. Дунав и Черно море - Одесос, Дуросторум (Силистра) и няколко по-малки крепости по границата и главните пътища към Константинопол и Солун.

Военните действия между Византия и България заварват осем славянски племена на територията на Мизия, които по съвместен договор са преместени от Аспарух по границите с аварите - по долното течение на Тимок и Влашката равнина.

По този начин в основаването на българската държава в нейния нов териториален вариант не вземат участие славянските племена. Двата етноса обаче сключват договор и на базата на благоприятните условия в него, славяните от Мизия не са федерати на Византия. Те са респектиращата мощ на българската армия, недаваща възможност на Аварския каганат за нападения, както и на византийските войници да проникнат в тази част на Мизия и Влашко, където Аспарух заселва славяните.

Без да се омаловажава фактът, че местонахождението на славяните в Мизия и тяхното неучастие в конфликта е благоприятствало навлизането на българската армия в Мизия, не може да се прие-

ме, че те са участвали в разширението на българската държава.

Когато говорим за формирането на българската народност на тази територия, както и по-късно на българската нация, следва да имаме предвид, че в този процес присъстват както новодошлите от изток български племена от трако-кимерийската общност, така и остатъците от племената и родовете от тази общност - местно население от траки, мизи, даки и сапеи (шопи), макар и романизирано в преобладаващата си част (траките) или пославянчено (даките - гети), но от същия единен български родов корен. Участието на местното население във формирането на българската народност е на равноправна основа, но не и равностойно като фактор за този процес, поради неговата малобройност. **Макар във формирането на българската националност преобладаващо първостепенно значение да имат българите, завърнали се в прародината си от изток, този факт не бива да подценява участието в този процес и на българите (траки, мизи и даки) от земите ни на Балканския полуостров. Що се отнася до дакийските славяни (гетите), това участие не бива да се омаловажава, но и следва да се има предвид, че както даките, така и всички славяни са от общия единен общобългарски родов корен.** Това е съвсем естествен фактор във формирането на българската националност по днешните земи, защото те винаги са били част от тази общност на Балканския полуостров от древността до наши дни. Тези факти доказват създаването на българската националност на Балканския полуостров от българи - оногундури, кутригури, траки, мизи, македонци, шопи и даки (славяни). Всички те са от единната трако-кимерийска общност.

Формирането на българската народност във Волжко-Камска България - втората част от трако-кимерийска общност, се осъществява под въздействието и с участието и на други племена и народи.

Тъй като процесът на формирането на българската общност на Балканите изцяло завършва в средата на IX в., когато по административен път Борис I определя езика на народа от българската държава от Адриатическо до Черно море и от Карпатите до Егейско море - славянския и славянската писменост заедно с единствената религия - християнската, да бъдат общоприети и на държавно равнище. Появява се митът за смущаващото числено превъзходство на славянското население.

Фактите са други. Тъй като **обхваща огромни територии на Украйна, Молдова, Влашко, по-голяма част от населението говори славянски език. На територията на Мизия броят на**

българите значително се увеличава с непрекъснато преселващи се българи от области, които са под властта на хазарите. Това най-ярко личи от археологическите разкопки при Шабла и Дуранкулак. Такова заселване има и в Македония, където пристигат 60 хиляди български семейства начело с Кубер.

Изследвания на филолози сочат, че са запазени в лексиката на древнобългарския език само 15 тюркски думи, защото тогавашните историци са ни считали за тюрки.

Поставени в благоприятни условия на живот, славяните решават да останат български поданици и се вливат в многобройния български народ. Скопският учен Иван Микулич пише: "*Поданици на България от Карпатите до Егея и от Ядранско (Адриатическото) до Църно море започват да се наричат българи.*"

Тези славянски племена не са обект на изградената българска държавност на Балканския полуостров. Заслугата им не бива нито да се преувеличава, нито да се намалява.

Не е изчезнал нито българският, нито славянският език, а от съприкосновението и взаимодействието на двата етноса с еднакъв индоевропейски корен се е родил общият български език.

Съвременният българин не е биологически продукт, съставен от два или три етнически компонента. Само през средновековието в него са били асимилирани над 50 народа, включително и българските славяни. Съвременната ни нация е историческа категория.

След разширяването на Българската държава и на земите на Балканите, Византия създава нова тема Тракия с изместени граници зад Стара планина.

Докато траело всичко това на североизток в района на Малка Скития и днешното българско Причерноморие, на югозапад станали аналогични събития, чиято взаимовръзка трудно може да се отхвърли. След поредните удари на хазарите и другите синове на Кубрат - Кубер и Алцек търсят нови земи.

В 678 г. до 685 г., според "Чудесата на Св. Димитър Солунски" в Керамисийското поле между Битоля и Прилеп се заселват куберовите българи - българските племена от Стара Велика България, потеглили под командването на Кубер към тези нови земи. Според този средновековен източник на И. Микулич около 680 г., когато Аспаруховите воини преминават в Мизия, упълномощеният от аварския каган да управлява "огромен и многохиляден народ" от местни жители от Илирик, Тракия, Дардания, Мизия, Родопс и други области, заселени насила от авари в Панония, се опитал да вземе властта в каганата. След неуспеха им около 300-400 хил.

души (60 хил. семейства) преминали на територията на Византия в района на Белград и се устремили на юг по древния път Белград - Ниш - Битоля - Солун. След преговори с византийците в Битоля, които му дали статут на федерат, те му отредили и територия за заселване и вътрешно самоуправление срещу задължението да участва с военен контингент във войните на Византия с външните врагове.

От надписа на Мадарския конник са разчетени думите на кан Тервел:

"*На носоотрязания император не повярваха моите чичовци в Кисинийските полета*".

Този пасаж сочи, че Кубер и Алцек - синове на Кубрат, които са били в Панония, са чичовци на Тервел. От него личи, че след настаняването в Битолско-Прилепското поле, където е създадена българска държава, съвладетел на кан Кубер е бил кан Алцек.

Създаването на тази държава е резултат на координирани действия между кан Аспарух и двамата му братя, за да не се даде възможност аварите да подпомагат ромеите във войната му срещу Византия през 680-681 г. Действията на Кубер са целели, при възможност, да бъде овладян и целият Аварски каганат. За целта са отворили втори фронт на Византия по меридиана Морава - Вардар, срещу втория й по значимост център в Европа.

Кан Кубер не се е държал като фоедерат (федерат) на Византия след настаняването си около Битоля и Прилеп. Въпреки че Византия задължава славяните да доставят безплатно храна на неговите българи, кан Кубер решил да завладее Солун, но заговорът да се отворят вратите на града бил разкрит и там пристигнала византийската флота, начело с адмирал Сисиний.

Независимо от неуспеха на Кубер, за чиято съдба повече нищо не научаваме, етническата обстановка на Балканите вече е коренно различна от тази преди 680 г.

В Мизия за съседи Византия има вече не федерати, а солидна държава с установени от векове институции на управление. Докато тя е заемала само териториите между Дунав и Стара планина, империята не е имала съществени проблеми. След спускането им на юг от Стара планина и стремежа им да прехвърлят мост към Македонските земи, Византия се изправя пред опасността да загуби връзките си с Илирик и Адриатика.

Според византийски източници, през 688 г. император Юстиниан II предприел поход срещу славините (славянските племена - федерати на Византия) в Егейско море, но бил разбит от българите. Очевидно е, че тези българи са от държавата на Кубер, което

показва и желанието на последния за разширяване, чрез доброволно включване в състава й на славянските племена в тази част на Балканите.

Според скопския археолог Иван Микулич и сръбския му колега Марко Попович, ромеите напускат крепостите и оставят тези земи, опразнени от население за близо 200 години. Отново тук се появяват заселници през VIII в., оставили следи от "**протобългарска**", "плиско-преславска култура", според Попович.

Известно е, че друга българска държава начело с кан Кубер продължава да съществува на територията на Македония, успоредно с държавата на Аспарух.

При император Юстиниан II Риномет (Носоотрязания) отношенията между Византия и България рязко се влошили, защото той решил "да поправи грешките" на баща си и да прогони българите от завзетите земи. През 687 г. византийски войски нахлули в Тракия, а в 688 г. Юстиниан II се отправя на поход срещу куберовите българи в Керамисийското поле. Единственият резултат от този поход е прехвърлянето на значителни славянски групи в Мала Азия, за да ги ползват в битката на византийците срещу българите. Преминаването на повече от 20 хил. души от тях на страната на арабите дало повод да византийците да прехвърлят част от останалите 10 хиляди славяни на о. Кипър, а друга част - да избият.

Неуспехът на византийците срещу българите дал възможност на последните да укрепят своето канство. **Византия признала де факто създадената държава, която официално наричала вече България. Границите на държавата на българските канове на запад включвала земите до р. Искър, на север - до "Новакова бразда" - окоп, пресичащ Влашката низина до р. Дунав, южно от днешния град Браила. На изток границите достигат до устието на р. Днепър и Черно море, чиято линия следва до долното течение на р. Камчия. На юг границата е най-ясно определена. Тя вървяла по билото на Стара планина до Искърския пролом.**

Поради привличането на хазарите на страната на Византия, кан Аспарух е бил принуден да води близо двадесетгодишна война на два фронта срещу Византия и хазарите на североизток. Целта на империята била държавата на Аспарух да се раздели на две, като със земите на изток от Днепър да се справят хазарите, а с тези в Мала Скития (Добруджа и Мизия) - византийците. По този начин византийците искали да отстранят непосредствената заплаха - българите и България.

Кан-сюбиги Аспарух осуетява намеренията на Византия. В поредна битка с хазарите на североизток от р. Днепър този забележителен военачалник и родоначалник на новата империя, с център край Дунав, загива през 700 г.

Според "Българската апокрифна летопис" от XI в. "*последните дни на Аспарух завършват далеч от столицата, в битка с измаилтяните* (хазарите)." Според археологическите данни гробът на Аспарух е във Вознесенка (днес квартал на гр. Запорожие в Украйна). С неговата смърт завършва формирането и процесът на обединение на териториите на известната по-късно в историческите източници Дунавска България чрез присъединяването към нея на земите на Мизия и Добруджа.

Историята на българите не може да се дели по езиков, религиозен и етнически признак. Водещо ще бъде винаги съзнанието за произхода, чувството за идентичност с великата и древна българска същност. Това съзнание и чувство имат строго определена, специфична характерност - българщината, като най-добро послание за толерантност между хората и народите. Послание за човещина.

Българите често са напускали своето отечество, но никога не са напускали и предавали българския дух и духа на своята прародина - днешната българска земя.

Прогонването на византийците и заселването на българите в Добруджа имало съществено значение за политическата обстановка в земите, което било правилно оценено от Аспарух и той, отчитайки интересите и на славяните в Мизия и Дакия, изградил здрав съюз с тях.

Била запазена териториалната обособеност (макар и с настъпилото разместване на славяните) и племенното самоуправление на двете етнически групи. Заимствайки някои от заварените форми в обществения живот и в организацията на обществото, материалната и духовна култура, **българите наложили своя начин на живот и форми на управление. Създадено било държавно обединение - с център, управлявано от кана, с ляво и дясно крило, ръководени от кавхан и ичиргубоила - най-близките сътратници на владетеля.**

Славянските племена запазили своето самоуправление и етническа обособеност по племена - славини. Начело на държавата застанал Аспарух, като определил за столица укрепения лагер Плиска. Войната и външната политика били в компетенциите на кана. Границата с хазарите се пазела от българите, а срещу аварите - от българи и славяни.

Утвърждаването на България в новите територии било сложен

процес, а не едностранен акт. Българите помогнали на славяните да отбият окончателно византийската заплаха и да избегнат участта на братята си около Солун. С течение на времето "българи" започнали да се наричат всички български поданици. Значителна роля в този процес играели участващите държавния живот славяни и техните князе.

Основна социална единица в българското общество била родовата община с общи пасища, станове и собственост върху стадата. Членовете на общината били кръвни родственици. Родовият принцип и принадлежност на българите били изключително жизнени.

БИТ, КУЛТУРА, РЕЛИГИЯ И СТРУКТУРА НА БЪЛГАРСКАТА ДЪРЖАВА И ОБЩЕСТВО

Основно ядро в социалната структура на българите били племената, които постепенно се окрупнявали. Според някои източници превръщането на властта на племенните вождове в наследствена е започнало в началото на V в.

Според писмените извори и резултатите от археологическите разкопки, през VI-VII в. българското общество е било силно разслоено и обособено в две основни социални групи: родово-племенна аристокрация (канове и родови предводители, изпълняващи обикновено военни функции) и многобройни земеделци, скотовъдци и занаятчии. Характерът на икономическата и социалната структура на обществото се определяли от формата на експлоатация - задължение на членовете на родовете да вземат участие във военните походи, от което облаги получавала главно аристокрацията.

Твърде оскъдни са сведенията за характера на робството у българите. Племенните военачалници много често връщали срещу откуп, а отвежданите пленници в българските земи се ползвали главно като пастири, домашна прислуга и строители.

Битът и всекидневието на българските племена зависели преди всичко от природо-климатичните и екологични условия и от специфичните черти на стопанския живот.

Още край Заревшанския хребет, според арменската география, българите били сред "богати занаятчийски и търговски народи". Животът в градски условия предполага познаване на занаятите, търговията и земеделието, но не изключва и скотовъдството.

По-късно, след трайното преселение в Кавказ, българите отново започнали да изграждат градски поселища и уседналостта им осезаемо започнала да се чувства в района на Кримския полуостров през VII в. Още тогава там се срещат особен тип жилища и селища, носещи белези на уседнал начин на живот. Наблюдават се многобройни останки от грънчарско производство, металообработване и други. **В края на съществуването на Кубратова България започва началният етап на формиращата се Салтово-Маяцка култура.** Наличието на пещи в полувкопаните български жилища говори за развитие на земеделското производство сред част от българите.

В различните региони и в зависимост от сезоните българите живеели в надземни жилища и полуземлянки, а също и в изключително удобните за скотовъдния бит юрти. Част от градищата били укрепявани с валове и ровове, а по-късно градовете в Кавказ се укрепвали с каменни стени.

Кутригурите от VI в. били достатъчно запознати с византийската цивилизация. Те и другите български племена носели дрехи от кожа и били широко известни производители и търговци на кожи и кожени дрехи.

Мъжете стрижели по особен начин косите си, а владетелите оставяли своите коси да се спускат свободно отстрани и да достигат до раменете им. Те пристягали дрехите си с колан, като знак на рангово отличие и по тях окачвали важни за своето ежедневие предмети: ножове, шила, амулети и други.

Българите отглеждали основно коне и овце, а също така и кози, крави, мулета и други животни. Хранели се главно с месо през зимата и мляко и зеленчуци през лятото. Значително място в менюто им заемали хлябът и растителната храна, която поднасяли в различни керамични съдове от сармато-алански тип. Този начин на живот не изисквал да има монетосечене.

Българите до заселването им край Дунав имали различни обичаи, като обичайно-празничната им система била свързана с цикличното възприемане на времето, с рода и със семейството.

С най-древното българско наследство трябва да свържем Нова година (Игнажден) - 22 декември, Тодоровден - с преглед на бойните коне и надбяганията - "кушии", честването на християнските светци Св. Георги и Св. Димитър - Гергьовден и Димитровден.

Българските сватбени обичаи също имали своите особености. Българите не откупували своите невести от семействата им, а родителите на момичето му давали зестра при задомяването му в движимо имущество, включително злато, сребро, добитък.

Основен погребален ритуал бил трупоизгарянето, но не се срещат некрополи с трупополагане. Съвсем естествено по-богати били погребенията на по-богатите владетели. В техните гробове

най-често се откриват конски амуниции, оръжие, златни и сребърни съдове и други предмети, а по някога и коне.

В България още от древността е съществувал обичай при сключване на договор, той да се обвърже с клетва пред меч.

През IV-VII в. родово-племената аристокрация превърнала войната в средство за препитание и натрупване на богатство. Българската войска е излъчвана от средите на въоръжения народ. Продължително време родовете и племената били едновременно основни единици на обществената и военна организация. По-късно се наложила по-съвършена система на военна организация - десятъчната. Войската, **в зависимост от местонахождението на родовете и племената спрямо ханския аул, се разделяла на лява и дясна страна.** Армията била само конна. В мирно време конете свободно пасели в ливадите и ако някой се осмелял да оседлае такъв кон, бил наказван със смърт. Конете се използвали само по време на война.

Конницата била лека и тежка. Безспорни предимства имала тежковъоръжената конница, в която конниците носели ризници и шлемове, а конете били покрити също с ризници срещу противниковата пехота и лека конница.

Въоръжението на българите от този период се състояло от саби, бойни брадви, копия, пики, кинжали и ножове за ръкопашна схватка, лъкове, стрели и аркани за бой от разстояние и засада. Копията се отличавали с тесни и дълги върхове с конична форма, четириръбести. Най употребяваните стрели били трикрилите, а основни принадлежности на всеки конник бил коженият колан с апликации, броят на които разкривал знатността му. На колана се окачвали необходимите на войника предмети (костено шило, игленик, торбичка с амулет, кинжал или нож, халкички за окачване на ножницата). Бойното снаряжение на българската войска включвало и много спретнатите и удобни за походи палатки и шатри.

За сражение войската се нареждала в три редици, със запас от воини от този строй на войсковата част. Този запас от воини бил за помощ на онази част от войската, която е изпаднала в затруднено положение. Военния си багаж държали наблизо, зад войската и обоза, на разстояние, с неголяма охрана.

Тактиката на българите била разнообразна: нападали неприятеля отдалеч, обсипвайки го със стрели, след което влизали в ръкопашен бой. Прилагали засадата и обкръжавали противника след мнимо отстъпление. След това нападали наново, чрез клинообразен и разпръснат строй, като въвеждали в заблуда противника си. При отстъпление те го преследвали докрай, с цел пълното му

унищожение.

За езическите вярвания на българите съдим от писмени и археологически паметници. Според византийския автор Йоан Молла към 534 г. владетелят на хуните живеел близо до Боспора в Константинопол. Той ни съобщава:

"Хуните се кланяли на идоли, направени от сребро и електрон. Те ги събрали, а после ги разменяли в Боспора ..."

Ако Грод - владетелят на хуните, както ни сочи О. Прицак, е от племето на Ирник, значи това сведение се отнася за племената северно от Черно море и, че те са почитали различни богове под формата на идоли - кумири. За идоли на българите преди окончателното приемане на християнството от всички тях ни съобщава и старобългарският автор Презвитер Козма.

Монотеизмът в религията на българите - вярата само в бог Тангра, след появата им в Европа, под въздействието на други племена и народи, постепенно започнала да се заменя с вяра в много богове. В древността тангризмът като централизирана държавна религия е спомагал за интегритета и силата на племенните и държавни формирования. Постепенно започва да се засилва вярата към бога на войната - меча, което сочи и генетичната им връзка със скитите и аланите. Силата на владетелите, според българите от средновековието, е техният интелект и кръвно родство, както и при скитите от Евразия.

Сред някои български племена се разпространили и шамански практики, както при редица евразийски общности. Тези гадатели, лечители и медиатори между света на хората, небето и подземния свят, са били на почит и уважение.

В Приазовието българите имали особени жреци - колобри, които предвождали войските в походи и гадаели изхода от сраженията. Силно застъпен сред всички български племена бил култът към предците. Връзката между починалите предшественици и техните наследници се разглеждала като важен фактор за хармонията и стабилността в общността. Това особено важало за вождовете и благородничеството като цяло, в стремежа им да създават култове към знатни предшественици.

Налице са сведения за култ към женско божество и за тотемистични вярвания у българите преди Християнството. Българите от Приазовието се обграждали със специален ореол - елена, коня и кучето така, както това са правели и в древността арийте, чиито практики са разпространени по-късно сред индоевропейските и алтайски народи.

Българите са имали особена почит към огъня. Според Херо-

дот скитите почитали огъня в царско огнище, а саките "*вечния огън и свещената вода*".

През VII в. сред българските племена вече не е налаган централизиран култ.

Археологията до сега не ни е посочила убедителни доказателства за религията на нашите предци от Приазовието и дали те са имали храмове преди VIII в. По-вероятно е религиозните обреди да са се извършвали под открито небе, в свещени дъбрави, в пещери или по високи върхове, както при други етноси през Античността и ранното Средновековие.

Най-ранните истински храмове, според археолозите, са под формата на два квадрата и два правоъгълника в Кавказ (Хумаринското градище) и Салто-Маяцката култура (между Дон и Северен Донец). Построени не по-рано от VIII в., те имат сходни такива в Мадара, Плиска и Преслав. Българските храмове и постройки приличат най-вече на храмовете на огъня в Средна Азия. Далеч преди края на VII в. българите почитат божествата си в капища (светилища). Не случайно тази дума е дошла в старобългарския език от потомците на Аспарух.

Култът към небесните сили - слънце, луна , звезди бил силно развит и изразявал преклонение пред природните сили. С вяра в задгробния живот били свързани погребалните обичаи на ранносредновековните българи. Благодарение на влиянието на сарматоаланските култури те погребвали покойниците си в ямни гробове, в които оставяли храна и вещи, а понякога и конете си.

Различията в погребалния обред свидетелстват, че настъпилите сред българите промени при преселването им от Вътрешна Азия в Източна Европа, не са се приели еднакво от всички тях. Това сочат специфичните особености на обредите, засвидетелствани в некрополите на българските племена не само в Приазовието и в Северното Черноморие, но и на юг от Дунав.

За българската култура говори и наличието на особена летобройна система - календар. Българските надписи на гръцки език и други книжовни паметници ни дават представа за българската летобройна система. Лунният зодиакален цикъл на българите се състоял от 12 години, всяка от които носела името на обожествено и почитано животно.

Българското изкуство отразявало главно религиозните вярвания. Това личи от многобройните амулети, накити и други художествено изработени предмети с преобладаващи изображения на обожествени и митични животни - грифон, кон, вълк и други. Най-често срещащото се изображение - на ездач, възседнал гри-

фон, е любима тема в българското изкуство, свързано с обожествените небе и слънце и олицетворяващия ги бог Тангра.

Прочутите съкровища от Перешчепино, Вознесенка и Глодоси (Полтавска област) са сбор от богати дарове, поставени в гробовете на великите владетели Кубрат, Аспарух и на неизвестен покойник, чийто кости са положени в земята без специални съоръжения, не по традиционния погребален обред, като трупът е изгарян. Това са погребални практики, запазени сред голяма част от владетелските или аристократични родове на българите. Целият набор от намерени предмети при погребението във Вознесенка на кан Аспарух, особено наколенните апликации с техните аналози сред находки от земите на Аспарухова България на Балканския полуостров в Мизия и Добруджа, каменният сребърен орел - традиционен символ на византийската власт, напомня за епичната битка на българите и техния велик владетел с ромеите. Това говори, че по това времето, след като българите са заели земите в Долнодунавската равнина, те са заемали и степните земи на Северното Черноморие чак до Днестър.

И всичко това се дължи на великите оногундури и кутригури - българи, и преди всичко на водача им Аспарух - човек с голям пълководчески и военностратегически талант. Целта на Аспарух не е завоевателна, нито е жажда за слава и богатства, а е в съзвучие с въжделенията на народа му да отвоюва къс земя за стремящите се към постоянен, уседнал живот българи.

Години след смъртта му историци и изследователи, та дори Паисий и Христаки Павлович не са знаели дори собственото му име. По-късно това ще се преосмисли и от дълбоките гени на паметта на великите българи ще излезе на преден план неговото име, с целия му блясък и величие, заедно с великите му събратя, дошли да живеят по тези земи с него. Извисява се до Аспарух с целия си блясък и величието на верните му спътници в живота, пропътували с него целия път от Кавказ до Мизия.

Царицата на България Ахинора, избраницата му - майката на Тервел, наследника му, е била не по-малко ловка в ездата и стрелбата с лък от множеството българи.

Поглеждайки назад, към онази бурна епоха, когато българските племена се превърнали в народ, пред духовния ни взор се открояв а неповторимият му образ на възвисил се мъжествен стан в преломно време, сякаш разсякъл с меча си историята на българския народ на две половини.

Неговото дело, както делата на всички велики хора, при-

надлежи не само на миналото, но и на бъдещето. Мост между тях е вечният му завет - непоколебимо да се брани родната земя, единението на народа да се пази като зеницата на очите ни. Със собствения си живот той постъпва именно така, което го оставя в безсмъртието.

Още приживе негов съвладетел е първородният му син Тервел. Трайно повел българите по пътя на безсмъртния си баща и съплеменниците си, още като съвладетел той допринася за укрепването на българската държава, за утвърждаване на границите й с Византия. Това е дело, на което посвещава целия си живот на български държавник и владетел. Тервел е издигнат на престола в последната година на VII в.

Започват нови героични страници от историята на България, на територията и на днешните български земи през ранното Средновековие, в периода VII-X век.

В историята на ранносредновековните българи се отваря нова, героична епоха на възход, духовно и държавно величие, и достолепие!

ХРОНОЛОГИЯ

на историческите събития с участието на ранносредновековните българи през V-VII в.

401 г. - В защита на Рим българите пращат войски предимно от алани. Мундо (баща на Атила) поддържа добри взаимоотношения с Византия.

408 г. - Римският военачалник и българските отряди в неговата войска са подложени на изтощение. Император Хонорий обявява Стилхан за предател и той е убит. Българите успяват да избягат в Панония. На престола е издигнат Руа (брат на Мундо), който изпраща веднага войски към Добруджа и Тракия. Той води преговори с византийския император Теодосий II и сключва с него договор, според който се възстановява плащането на данък от византийците на българите.

409 г. - Аларих окупира Италия.

409-408 г. - Масово заселване на хуни и българи в Мизия и Мала Скития на юг от Дунав.

410 г. - Аларих превзема Рим, а укрепилият се в Равена император Хонорий търси помощ от Руа, която получава в късната есен на същата година.

410-412 г. - Император Хонорий, с помощта на войските на кан Руа, изтласква войските на готите (гетите) в Галия.

417 г. - Жужаните (смес между древните хуни и монголски племена) създават номадска орда (държава) и започват война с хуните, живеещи преди това северно от Баракул и земите северно от Болуй.

417-419 г. - Избухват сблъсъци между Съюза на Руа и римляните. Хан Руа започва строителство на собствен флот с помощта на майстори от византийската колония в Херсон, които император Теодосий разкрива, пленява и убива. Война между хуни и жужани при езерото Баракул. Тохарите се оттеглят на юг.

420 г. - Кидаритите (бригите) се изселват на юг и създават държавата си Боло (Болуй). Ирник създава племенен съюз на българите с антиперсийска насоченост.

421 г. - Хонорий назначава зет си за съвладетел. Срещу това се обявява император Теодосий II.

422 г. - Кан Руа започва да опустошава Мизия и Тракия. Хонорий започва битката за трона в Рим, в която се намесват и българите.

425 г. - На 23.09. същата година Теодосий II въвежда на престола Валентиан III и Плация за негов настойник. Плация отстъпва на кан Руа Панония - южнодунавската й част, отнета от българите

от император Октавиан Август. Ефталитите навлизат в империята Кидар.

426 г. - Според сключен съюз с Византия, Българо-хунският съюз анексира Панония. Съюзът е на върха на своето могъщество с два аванпоста със стратегически характер в състава си - Карвуна и Панония. Всички членове на Съюза са с равни права, заради приноса им във военните действия

429 г. - На 31.08. престолът на българските племена в състава на Съюза на българи и хуни е зает от Ирник (Еран) - вожд на оногурите и други племена от Кавказ от 427 г. Атила заема мястото на кан Руа в отговор на засилените искания на членовете на Съюза за реорганизацията му. След сключен мирен договор с Византия българите се обособяват в самостоятелна общност, остготите се преселват в Южнодунавска Панония, а гепидите в севернодунавската й част. Съвладетел на Атила в Българо-хунския съюз е брат му Бледа, а Руа - негов пръв съветник. Руа починал през 434 г. Чичото на Атила - Октар му е военачалник, а най-големият му син - Елак - канартикин.

433 г. - Атила напада Теодосий II и сключва с него изгоден договор, а после го подпомага в борбата му срещу франки, бургунди и вестготи. Превзети са Сердика, Найсос (Ниш) и други градове.

441 г. - Атила започва ново нападение срещу Византия и сключва нов договор за мир с Теодосий.

442-447 г. - Кан Тригури Монолит - син на кан Ирник (Еран) населява Македония.

445 г. - Атила става едноличен господар на Българо-хунския съюз, поради смъртта на брат си Бледа.

447 г. - Атила нахлува с армията си през Дунав и завладява Мизия с Южна Карвуна (Добруджа) и цяла Тракия до Галиполи, а после нахлува в Македония, Тесалия и достига до Термопилите.

448 г. - Теодосий II иска мир с Атила, който е сключен след изселването на византийците от Западна и Източна Мизия.

450 г. - Новият византийски император Марициан II потвърждава договора с Атила.

451 г. - Атила превзема Северна Галия и на юг - Орлеан. При сблъсък в каталунските полета започва краят на вестготите.

Кидаритите са нападнати от персите от династията на Сасанидите.

452 г. - Войските на Атила се съсредоточават в Източните Алпи. Атила превзема Конкардия, Падуа, Верона, Мангуа, Виченца, Бергамо, Бреша, Кремона. Папа Лъв Велики сключва мирен договор с Атила. Голяма част от войските на Атила - главно българи,

остават във Венетия, Ломбардия и Лигурия.

453 г. - Умира Атила. Българо-хунският съюз е оглавен от първородния син на Атила - Елак.

454 г. - Кидаритите разбиват Персия. Остготите и гепидите отхвърлят властта на рода Дуло и си поделят Панония. Владетел на Съюза става вторият син на Атила Денгиз. Земите му обхващат Банат, Северна Дакия и Северна Молдова.

Кан Докс (Кандила), военачалник от армията на Атила, водещ след себе си алани, българи и други племена последвал синовете на Ирник и се заселили земите, заети от тях. Десет години преди това този военачалник дал сестра си за жена на Ирник, от която се ражда син, наследник на същия.

455 г. - Българо-хунският съюз се разделя на две части - Западна, управлявана от Денгиз (Денцег) и Източна - начело с Ернак (Ирник) - син на Атила. Източната част обединява българските племена в единна държава. Кан Ургури Астрахан - син на Ирник (Еран) създава Западно крило на българската държава на Балканите, обединявайки всички български племена. На негово име полуостровът започва да се нарича Балкански (Голям кански полуостров).

Учреден е съюз между кидарити и ефталити.

457-459 г. - Борба за трона в Персия. Пероз сключва договор с кидаритите.

458 г. - Балтийски племена в Голяма Скития нападнати от аварите прогонили от своя страна савирите. Саврите нападнали племената на Дингиз, а те пък савирите. Дингиз тръгва на поход на изток и разширява властта си до река Дон. Синовете на Ирник - Емнедзор и Узиндур простреli властта си на запад от Видин. Те стават съвладетели на Ирник в българските земи на юг от Дунав. Двама от синовете на Атила Уто (Буто) и Искахим ги последвали и поискали земя в Тракия, която им била предоставена от император Марциан (450-457 г.).

460-462 г. - Пристигналите в Прикаспието сабири, гонени от аварите разрушават българската държава на сарагури, огури и оногури - Оногурия. Сарагурите се заселили край Дон, източното Прикаспие, а оногурите - от Източен Дагестан се заселили на изток от Кубан.

462 г. Дингиз и Ирник са начело на разширените далеч на изток българо-хунски съюз и България - южно от Дунав. Сабирите населили земите на аланите - Дарялския проход, до Волга - Дербент. Кавказкият хребет ги отделя от Иберия (Грузия) и Албания.

463 г. - Прогонените от Самарканд хионити - утигури и кутигури се заселват окончателно в Кавказ и сключват мирен договор с

Византия. Разгромяват акацирите.

465-468 г. - Дингиз се насочва към Тракия. Армията му е разбита, а той се спасява. Прави втори опит да завладее Тракия, но е обсаден и убит.

466 г. - Утигури и кутигури нападат Иран от север през Кавказ.

468 г. - Персите нападат и превземат Кидаритската държава Боло. Последният владетел на кидаритите Кунх се изселва към Северна Индия. Възникват Голям и Малък Болуй.

470 г. - Ефталитите (белите хуни) изгонват хионитите от Согдиана и присъединяват към себе си остатъците от Кидаритската държава Боло. Жужаните завладяват Хотан. Ефталитската държава е единствена в Средна Азия.

471 г. - Готите (гетите) опустошават Филипопол.

474 г. - Настъпват междуособни войни в Цариград. Наследникът на Дингиз нахлува в Тракия.

475 г. - Българо-хунският съюз престава да съществува.

483 г. - Императорът на Византия Зенон кани Ирник да изпрати войски срещу остготите в Срем. Ирник отговаря положително на поканата, но не бърза да изпълни обещанието си. Персите нахлуват в земите на ефталитите, но са обкръжени и с сключват с тях договор за мир.

483 г. - Персите наново нарушават договора и при нападението им загива владетелят им Пероз заедно със синовете си. Новият владетел Кавад подписва договор с ефталитите и се задължава да плаща ежегоден данък

485 г. - На престола на българската държава, на мястото на починалия Ирник, застава кан Гундо Буза (485-500 г.). Той води четири години война с остготите и ги принуждава заедно с гепидите да се преселят в Италия.

491 г. - На мястото на император Зенон, претърпял голямо поражение в продължаващата все още война се възкачва император Анастасий (491-518 г.). Очаквайки нападения от българите в Тракия и Кавказ, Византия започва да строи отбранителни съоръжения. Сред тях най-известна е “Дългата стена” на Анастасий, с която огражда Цариград от Черно до Мраморно море.

493 г. - Кан Гундо Бузо насочва воини в Тракия, но войната продължава дълго.

495-497 г. - Ефталитите присъединяват към държавата си Таримската котловина, Хотан, Куча, Карашар.

499 г. - Персийският шах Кавад е свален от престола с преврат и възстановен с помощта на ефталитите, които по-късно многократно го подпомагат във войните му с Византия,

499 г. - При битката с кутригурите при река Цурга византийците губят 4 хиляди войници, но в Тракия и Илирик не настъпват териториални промени

500 г. - Кан Гундо Бузо, синът на Ирник (Ернак), починал. На престола е поставен 31 годишният кан Бел Балах Драгун (500-528 г.) - внук на Ирник (Ернак).

502-504 г. - Войските на Драгун - внук на Ирник (Ернак)нахлуват в Тракия и Илирия.

503-508 г. - Шах Кавад води войни със сабирите.

505 г. - Българите прекосяват Дунав при Видин и се заселват край Охрид.

510 г. - Царят на ефталитите Тораман завладява Северна Индия.

512 г. - Българите притискат Византия. Император Анастасий построява Дългата стена за защита на Константинопол (на 70 км от него), която свързва Черно и Мраморно море.

513-514 г. - Бунт на военачалника на Тракия Виталиан, подкрепян от българите, срещу Анастасий,.

515 г. - Сабирите разоряват византийските имения в Армения, Месопотамия и Мала Азия по поръчка на персийският шах Кавад.

500-520 г. - Българи от Панония проникват и на Апенинския полуостров. Появата им се отразила на речта на местното население и променила силно латинския език.

510 г. - Ефталитите овладяват Северна Индия.

515-521 г. - Възстановяване на Гаопой. Кан Драгун се покръства и губи властта над Березития и Кутмичевица.

516-523 г. - Китайска будистка мисия при ефталитите.

517 г. - Българи нахлуват в долината на Морава и я превръщат в център на западната част на държавата с център Солун - опорен пункт за защита от Византия.

521-538 г. - Многократни нападения на кутригурите в Илирик и Дунавската равнина.

522 г. - Сабири и хазари нападат Кавказка Албания и се заселват там за сто години.

528 г. - Драгун признава анексията на Боспор. Великите боили го свалят от престола. Сабирите са съперници на шах Кавад.

528-530 г. - На българския престол е царица Бориска (Бориса). На престола е издигнат кан Борис Мугел. Той води три отбранителни войни в 531-534 г., 535 г. и 538 г. срещу византийците.

531-579 г. - Лосрой Ануширван изгражда верига от крепости в Кавказ и Дагестанската (Дербентската) стена срещу хионитите. Кидаритите и вархонитите нападат Персия. Кидаритите построяват градовете Хумар, Болкар и Балк в Кавказ.

540 г. - Жужаните заселват отново Гаопой. Император Юстиниан I заселва пленени българи в Армения. На българския престол на кутригурите е издигнат Заберган (Савер кан - 540-558 г.), а на утигурите - кан Сандал (540-557 г.).

545 г. - Бумин ил-хан отделя тюркютите от жужаните.

545-550 г. - Три нашествия на анти и славяни срещу Византия.

550-551 г. - Нападение на вожда на утигурите Сандил срещу Забер кан по поръка на Византия.

552 г. - Тукуезкият владетел Ту-Мин се обявява за Или-хан. Хунорите Ашина се заселват в Алтай. Или хан обявява създаването на трета хунорска империя.

555 г. - завършва формирането на тюркския етнос. Тюркютите завладяват жужанската орда и основават Тюркютския хаганат. Ефталитите са част от българите в Кавказ. Заберган осъществява шеста нападателна война срещу Византия.

558 г. - На трона е поставен кан Борис /Боян/ Челебир (558-579 г.). Тюркютите нападат вархонити (авари), кутригури и утигури. Част от аварите и кутригурите се изселват в Панония, където създават Аварския хаганат. Византийският пълководец Нарзес е обкръжен във Филипопол.

560 г. - Царят на ефталитите (оногури) Гатфар напада тюркютите.

562 г. - Последно нападение на утигури и кутригури срещу Визнатия.

565 г. - Перси и тюркюти разбиват ефталитите и присъединяват държавата им към Персия.

567-569 г. - Авари и кутригури сключват съюз с лонгобардите. Тюркютите нападат Персия. Тюркютите поробват ургурите и ги включват в своя каганат.

568 г. - Второ преселение на българи в Италия, според лонгобардския историк Павел Дякон.

575 г. - Тюркютите подчиняват утигурите и нападат Крим. Хосров I побеждава сабирите и ги преселва в Кавказка Албания (Азербайджан) и Персия, където българите построяват градовете Гала, Сувар, Биле Сувар.

578-582 г. - Славяните навлизат на юг от Дунав и достигат до Елада.

579 г. - Начело на българския престол е издигнат кан Тубджак (Аскел) - бащата на Кубрат (579-603 г.).

579-587 г. - Тюркютите нападат Китай и навлизат с хазарите в Кавказ. Авари и кутригури извършват нападения срещу Византия и обсаждат Солун. Голям брой кутригури се заселва около Драч, Охрид, Девал и Епир.

584 г. - Уногундурите се оттеглят от каганата на тюрките.

589 г. - Персите спират аварите в Агвания.

590-601 г. - Тюркютите завладяват Турфан и Тарим и предизвикват последно голямо преселение на българи - тохари от Памир към Кавказ. Византия спира настъплението на авари и кутригури.

597 г. - Славяните обсаждат Солун.

600 г. - В Италия е издигнат първият папски кардинал от български произход - Петър, българинът Левит, който е роден в 560 г. във Варачели и починал в 605 г. в Рим.

600-618 г. - Начело на българските племена в каганата е Чуло хан, който през 605 г. се обявява за китайски васал.

602 г. - Аварите се оттеглили от областта на Черно море и Дунавската делта. Славяните разбиват войските на император Маврикий и започват масово да се заселват на Балканите.

603 г. - Въстание на тохари и кушани срещу Персия, подкрепяно от тюркютите. В Согдиана възникват множество кушански княжества. Десет телески племена се отделят от тюркютите. Според "Именник на българските канове" заелият българския престол вуйчо на Кубрат Бат Органа е с името Гостун.

604 г. - Тюркският каганат се разпада на Западен и Източен.

608-617 г. - Шибир хан превзема Телеутското ханство в Джунгария и покорява кидоните Газан и Турфан. Авари и кутригури сключват мир с Византия.

610 г. - Страната на хуните тюкюети е разделена на две части, като начело на едната е хан Шегу (610-619 г.)

619 г. - На престола застанал хан Тун - Шеху, брат на хан Шегу. Той сключил договор с Китай срещу Източния каганат, начело с каган Хейли.

620 г. - Шамбат разгромил аварите и създал държава Дулоба (620-653 г.).

628 г. - Тюркюти и хазари нападат Персия през Дербент. Авари, кутригури и перси воюват срещу Византия.

629 г. - Западното крило на българската държава е унищожено от славяните.

630 г. - Хан Симо от Ашина застава на трона на хунорската империя.

631-632 г. - Българите кутригури водят борба за аварския престол. Една част от тях е била принудена да се изсели в Бавария, където е била избита по заповед на крал Дагоберт. Оцелялата група на Алциок се преселва в Италия, във Венетската марка (днешна област Венеция). Сабир кан допринася за появата на Кубратова България.

Кан Кубрат е начело на българската държава. Обединил всички български племена в Кавказ, той отхвърля тюркютското господство.

Междуособици между тюркютите. На престола последователно са Нишу и братята му.

635 г. - Кан Кубрат заема Влашко, Молдова и Украйна на запад от Днестър.

645 г. - На трона на Хунорската империя са Чеби - хан, по-късно - Юкук, Чжен-чу и кан Ашина - Хълу.

650-652 г. - Начело на Хазария е владетел хан от тюркската династия Ашина. Нападения на арабите в Тохаристан.

656 г. - Хазарите са разбити от афганците. Тюрките са разбити от император Тан. Наместничеството им е разделено между братовчедите Мише и Бучжен Ашина. По-късно синът на Мише Юанкин е издигнат на престола.

662-664 г. - Война на хазарите с арабите. Въстание на тюркютите в Китай. Разгромени от аварите антите се оттеглят от район ана Черно море и Дунавската делта.

663 г. - Българите, водени от Алцек, се заселват в Южна Италия, в областите Беневет и Кампобасо и градовете Сепениум, Бовианум и Изерния.

665 г. - Умира кан Кубрат. На престола е издигнат големият му син Бат Баян.

668 г. - Хазарите нападат Стара Велика България.

669 г. - Княз Джауншер - вожд на хазарите, е жертва на заговор и на престола застава племенникът му Вараз Традат. Албания става васал на хазарите. Хазарите разсичат Стара Велика България на две. Бат Баян става васал на хазарите, а Котраг изтегля своето племе в посока Волга и Кама, където по-късно основава Волжка България.

670-679 г. - Кан Аспарух преселва оногундурите от Кавказ през Украйна до Онгъла на север от Дунав.

673 г. - Умира Бат Органа.

679-680 г. - Кан Аспарух минава р. Дунав и се заселва в Мизия, а Кубер се установява в Македония. Разширена е западната част на Стара Велика България със земите на юг от Дунав - Мизия.

681 г. - Византия признава Аспарухова България с договор.

Сложен е край на Хунорската империя в Азия.

В Ордос за държавен глава на хунорите тюркюти е обявен Фунян.

682-693 г. - Начело на хунорите тюркюти е хан Гудули, който води непрестанни войни с Китай.

686 г. - Сратникът на Кубер - пълководецът Мавър прави опит да завладее Солун по мирен път.

688 г. - Втора победа на Аспарух над Византия.

690 г. - Умира кан Бат Баян. На престола на вътрешните “черни българи” в Карабулгар в Бащу е издигнат кан Бат Тимер - син на Бат Баян.

693 г. - Поради малолетността на престолонаследника властта е узурпирана от Моджо. На престола в западния каганат е издигнат кан Ашина - Суи-Цзъ.

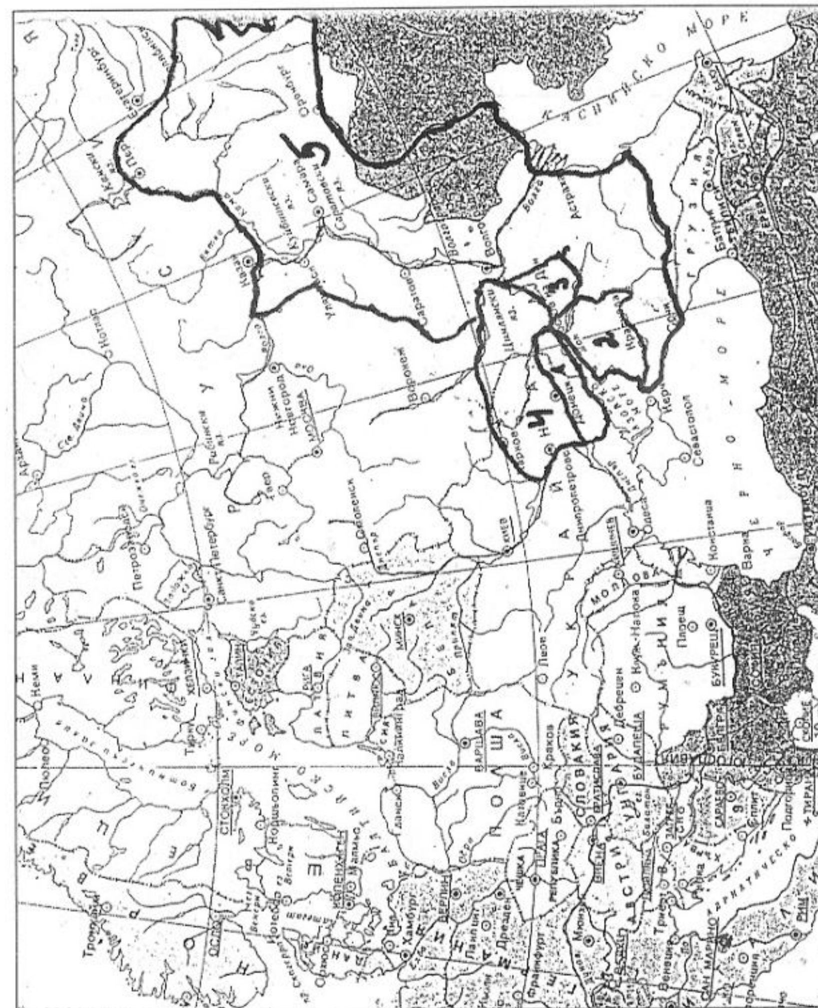
700 г. - Умира кан Аспарух. На престола е издигнат синът му Тервел. На престола в Карабулгар на мястото на сина на Бат Баян е издигнат кан Сула - неговият внук.

ЛИТЕРАТУРА

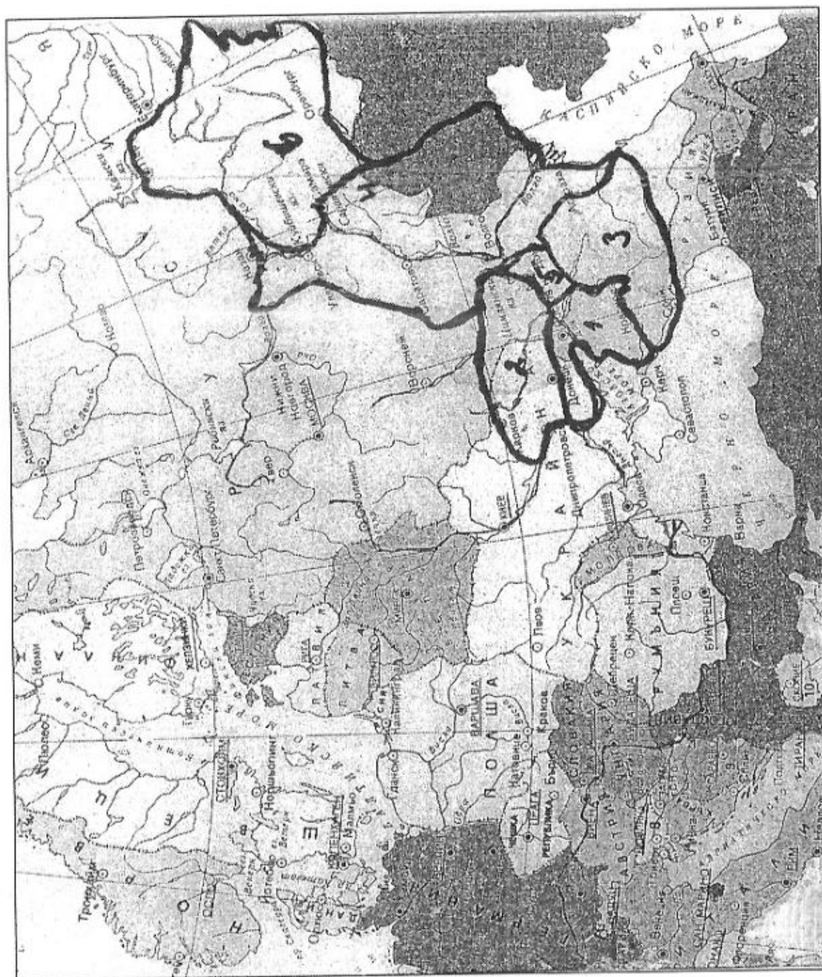
1. История на българите. т. I. От древността до края на XVI в. Научен център за българска национална стратегия. С., 2003.
2. Бичурин, Н. Я. Собрание сведения о народах, обитавших Средней Азии в древние времена. М. 1950.
3. Бернщтам, А. Н. Очерк истории гунов. Л., 1951.
4. Библия - Свещеното писание на Стария и Новия завет. С., 1924.
5. Кратка енциклопедия на тракийската древност. С., 1993.
6. Златарски, В. История на Българската държава през средните векове. т. I. С., 2002.
7. Фол, Ал. Н. История на българските земи от древността до края на III в. пр.н.е. С., 1997.
8. Фол, Ал. Н. Тракийският орфизъм. кн. трета. С., 2002.
9. Даймънт. М. Евреи, бог, история. С., 1998.
10. Черненко,Е. В. Скифский доспех. К., 1968.
11. Каменов, К. Небето помни. Вн., 2000.
12. Тафаев. Г. Н. Болгаро-чувашкая цивилизация в условиях модернизации. Чебуксары, 1999.
13. Юхма, М. Древните българо-чуваши. Вн., 2003.
14. Българско народно творчество, т. 11. С., 1963.
15. Митова-Джонова, Д. Към проблема за произхода на раннохристиянския баптистерий. Годишник на НИПК. С., 1987.
16. Тодоров, Бемберски, Хр. Името българи - история и същност. С., 2004.
17. Златарски, В. История на Българската държава през средните векове. т. I. С., 2002.
18. Шрайнер. П. Многообразие и съперничество. Избрани студии за обществото и културата във Византия и средновековна България. С., 2004.
19. Маджаров, Хр. Големият заговор срещу българите. т.I. Вн., 2001.
20. Маджарова, Г. Амазонките - част от българския етнос. Вн., 2002.
21. Закаев, М. З. Произхождение тюрков и татар. М., 2003.
22. Гръцки извори за българската история. С., 1958.
23. Генов, Г. Българите са по-стари поселници на Тракия и Македония от славяните. С., 1908.
24. Дончев, А. Николай Рьорих. С., 1998.
25. Илиев, В. Кубрат. С., 1998.
26. Илиев, В. Родът Дуло. Асеневци. ч. I. С., 1998.

27. Йонов, М и Николов, Й. Христоматия по история на средните векове. С., 1968.
28. История на България. т. I. С., 1979.
29. Гумилев, Л. Ритмы Евразии; Эпохи и цивилизации. М., 1993.
30. Кляшторны, С., История древного мира. Гунская держава на Востоке (III в. пр. н. е. - IV в. н. е.).
31. Фадлин Ибн. Пътешествия. С., 1992.
32. Фехер, Г. Ролята и културата на прабългарите. С., 1997.
33. Шаму, Фр. Гръцката цивилизация през архаичната и класическата епоха. С., 1979.
34. Добрев, П. Българските огнища на цивилизация на картата на Евразия. С., 1998.
35. Зографова, А. Манова, Т. Боянският маг Йордан Иванов, кн.I., С., 2004.
36. Димитров, Д., Ил. Канишка в Европейската география. Ави-Тохол, кн. 12-13. С. 2000.
37. Съсълов, Д. Учение за върховното единство. Ави-Тохол, кн. 10, С., 1999.
38. Богданов, Ив. Хан Аспарух. С., 1981.
39. Батаклиев, Г. Антична митология - справочник. С., 1985.
40. България - атлас. С., 2001.
41. Ангелов, Д. Образуване на българската народност. С., 1971.
42. Богданов, Ив. Именник на българските ханове.
43. Йорданес. История на готите. ЛИБИ, т. I. С.,1958.
44. История на света в дати: 38 000 г. пр. н. е. - 1994 г. С., 1995.
45. Хилендарски, П. История славянобългарская. С., 1984.
46. Корени на Българската цивилизация. Академична интердисциплинарна конференция. С., 2005.
47. Готи и гети. Изследвания по история на културата. С., 2005.
48. Енциклопедия на България. БАН. т. I-III. С., 1978/ 1997.
49. Вълчев, Й. Календар и хронология. С., 1999.
50. Конгал, Бр. М. Наследството на Бялата врана. Историята на трако-келтския народ. Пл., 2005.
51. Андреев, Й. и Пантев, А. Българските ханове и царе от хан Кубрат до цар Борис III. Исторически справочник. В. Т., 2004.
52. Димитров, Б. 12 мита в българската история. С., 2005.
53. Ангелов, П. Българското средновековие. С., 1999.
54. Българи и хазари през ранното средновековие. Център за изследвания на българите - Тангра ТанНакРа, С., 2003.
55. Рашев, Р. Протобългарите през V-VII в. С., 2004.
56. Цонев, Вл. Древните българи, Шумер и Вавилон. С., 2004.
57. Арабски извори за българите. С., 2000.

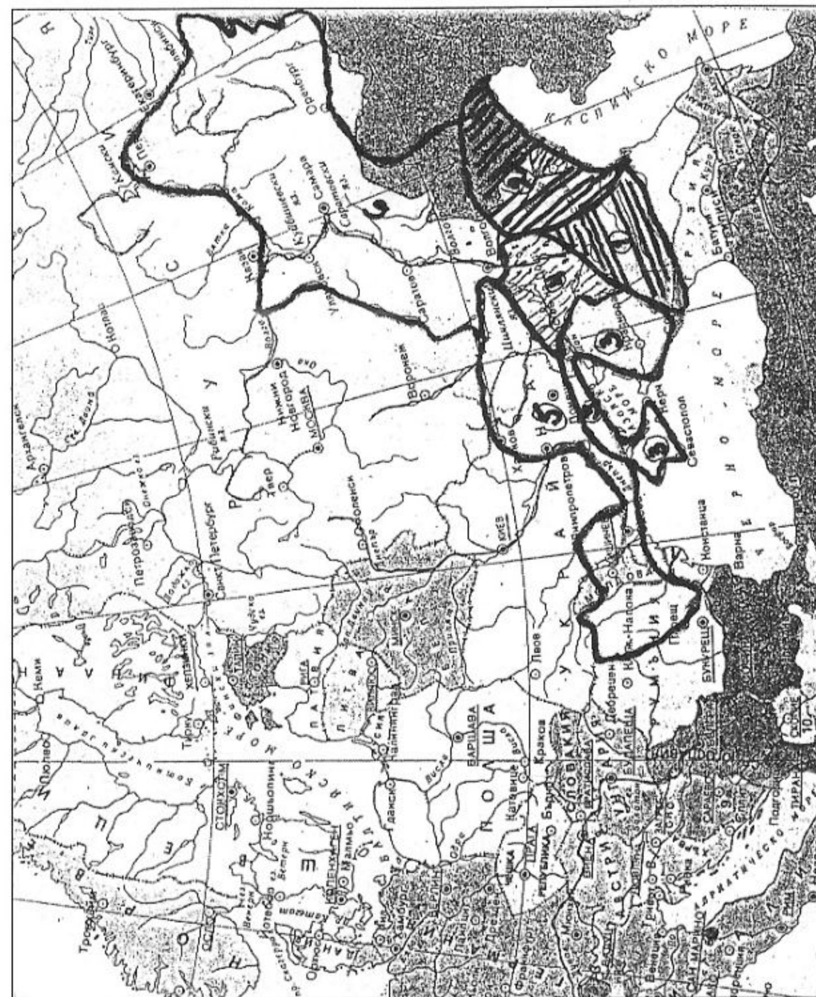
58. Багот, А. Тайните на келтите. С., 2000.
59. Ботева-Боянова, Д. Проблеми на тракийската история и култура. С., 2000.
60. Българска енциклопедия А-Я. България. БАН. С., 1999.
61. Златарски, В. История на Българската държава през средните векове. т. I. С., 1994.
62. Маджаров, Хр. Големият заговор срещу българите. т.I. Вн., 2001.
63. Костов, Г. Погребението на хан Аспарух в светлината на археологическите данни. С., 1998.
64. Марков, К. Духовен живот в българските земи през късната античност (IV-VI в.). С., 1995.
65. Юхас, П. Тюрко-българи и маджари. С., 1981.
66. Юхма, М. Древните българо-чуваши. Вн., 2003.

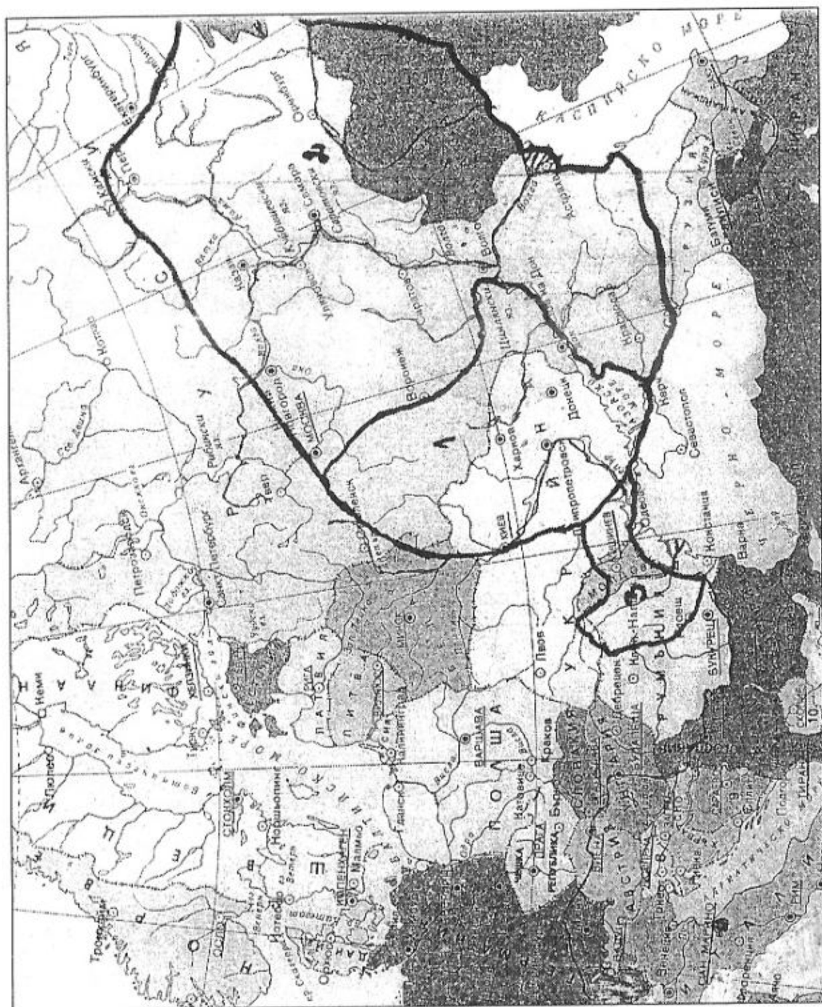
1. България с владетели кан Еран (Ирник) и Ирник (син на Атила)
427 г. 1. сарагури; 2. оногури; 4. кутригури; 5. утигури.
463 г. 2. сарагури; 3. оногури и кидарити; 5. утигури.

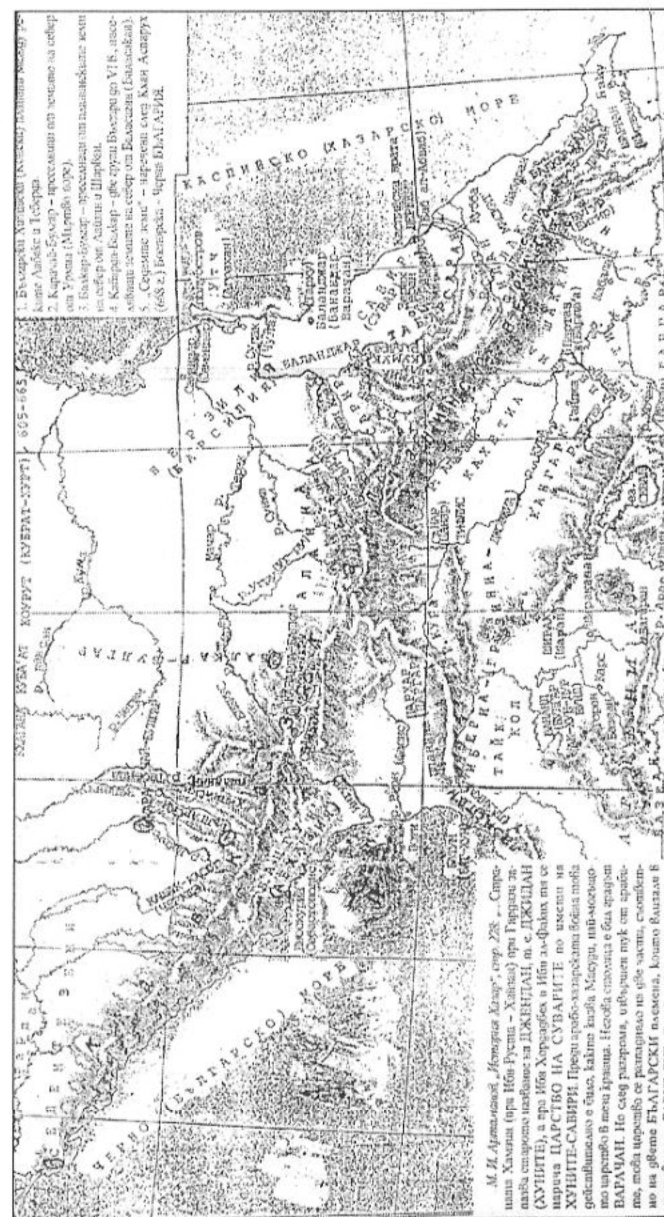
2. Ирникова България - 476 г.
1. оногури; 2. кутригури; 3. алани; 4. утигури; 5. сарагури; 6. сабири.

3. България - 600 г.
1. алани; 2. хазари; 3. оногури; 4. утигури; 5. кутригури;
6. Ашина (Асеня) в Тюркския канат.

4. Стара Велика България - 651 г.
1. оногури; 2. котраги; 3. дунавски българи.

5. Земите - владение на Аспарух

СЪДЪРЖАНИЕ